

HERCEGOVAČKO NERETVANSKA ŽUPANIJA
OPĆINA PROZOR – RAMA

PROSTORNI PLAN OPĆINE
PROZOR - RAMA

za period od 2010. do 2020. godine

KNJIGA I – TEKSTUALNI DIO

srpanj/juli 2013.

PROSTORNI PLAN OPĆINE PROZOR - RAMA

Nosioc pripreme izrade PPO PROZOR - RAMA:

OPĆINA PROZOR - RAMA

Nosioc izrade PPO PROZOR - RAMA:

ecoplan d.o.o. Mostar

Dr Ante Starčevića 3, 88000 Mostar

Tel/fax: +387 36 397-400; 397-410

e-mail: eco-plan@eco-plan.ba

web: www.eco-plan.ba

Stručni planerski tim:

Odgovorni planer:

Prostorni planeri i suradnici:

dr.sc. Borislav Puljić, dipl.ing.arh.

Nada Komadina, ing.arh.

Mirjana Laganin, dipl.ecc.

Danijela Mandić, dipl.ing.građ.

Marko Trogrlić, dipl.ing.građ.

Mirko Kožulj, ing.građ.

Mirela Šetka Prlić, dipl.ing.građ.

Anđelka Mikulić, dipl.ing.građ.

mr.sc.Ivan Antunović, dipl.ing.geol.

Marija Zadro, dipl.ing.šum.

Mijo Terkeš, dipl.ing.el.

Anela Lovrić, dipl.ing.el.

Tomislav Marić, dipl.ing.građ.

Miroslav Lasić, dipl.ing.građ.

Broj projekta:

08-09/208

Direktor ecoplan d.o.o.:

dr.sc. Borislav Puljić, dipl.ing.arh.

Mostar, srpanj/juli 2013.

PRIMJENA SUSTAVA KVALITETE

Usluga izrade prostornog plana prema ugovoru

Br. I-312-208/09

U procesu izrade Prostornog plana općine Prozor - Rama dokumentirano su primijenjene sve mjere sustava upravljanja kvalitetom prema proceduri EN ISO 9001:2008.

Mostar, srpanj 2013. godine

Quality Manager:

Mirjana Laganin

SADRŽAJ

KNJIGA I

A Tekstualni dio

1. UVOD

2. CILJEVI PROSTORNOG RAZVOJA

- 2.1 Opći ciljevi prostornog razvoja
- 2.2. Posebni ciljevi prostornog razvoja

3. PROJEKCIJA PROSTORNOG RAZVOJA

- 3.1. Demografski razvoj
 - 3.1.1. Djelovanje na demografska kretanja
 - 3.1.2. Projekcija broja stanovnika do 2020. godine
- 3.2. Projekcija prostornog razvoja naselja
(organizacija, osnovna namjena i korištenje prostora)
 - 3.2.1. Nasebinska strukturna mreža i hijerarhija naselja
 - 3.2.2. Osnovna namjena i korištenje prostora
 - 3.2.2.1. Prostori namijenjeni za gradnju
 - 3.2.3. Osnovni prostorni pokazatelji
- 3.3. Sektorske prostorne projekcije
 - 3.3.1. Korištenje poljoprivrednog zemljišta
 - 3.3.2. Korištenje šuma i šumskog zemljišta
 - 3.3.3. Korištenje, zaštita i tretman voda
 - 3.3.4. Mineralna nalazišta
- 3.4. Projekcija razvitka gospodarstva
 - 3.4.1. Razvoj gospodarstva i osnovni nositelji razvitka
 - 3.4.1.1. Proizvodno prerađivačke i uslužne djelatnosti
 - 3.4.1.2. Turizam
 - 3.4.2. Prostorni razmještaj gospodarskih aktivnosti

3.4.3. Ocjena gospodarske aktivnosti sa stanovišta utjecaja na okoliš

3.5. Projekcija razvitka društvene infrastrukture

3.5.1. Bilansi potreba po društvenim djelatnostima

3.5.1.1. Predškolski odgoj

3.5.1.2. Školstvo

3.5.1.3. Zdravstvena i socijalna zaštita

3.5.1.4. Sport i rekreacija

3.5.1.5. Kultura

3.5.1.6. Javna uprava

3.5.2. Prostorni razmještaj sadržaja društvenih djelatnosti u 2020. godini

3.6. Projekcija fizičke infrastrukture

3.6.1. Cestovni promet

3.6.1.1. Magistralne ceste

3.6.1.2. Regionalne ceste

3.6.1.3. Lokalne i nerazvrstane ceste

3.6.2. Telekomunikacije

3.6.3. Projekcija razvitka energetike

3.6.3.1. Kratak presjek postojećeg stanja i ciljevi

3.6.3.2. Elektroenergetski kapaciteti (objekti u budućnosti)

3.6.3.2.1. Visokonaponski elektroenergetski objekti (Proizvodnja i Prijenos električne energije)

3.6.3.2.2. Srednjenaponski elektroenergetski objekti 10(20) kV razine (distribucija el. energije)

3.6.3.2.3. Niskonaponski elektroenergetski objekti

3.6.3.3. Korištenje alternativnih izvora energije

3.6.4. Vodoopskrba

3.6.5. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda

3.7. Projekcija razvitka komunalne infrastrukture

3.7.1. Kratki presjek postojećeg stanja

3.7.2. Upravljanje otpadom

3.7.3. Upravljanje komunalnim djelatnostima

3.7.4. Upravljanje grobljima

- 3.8. Zaštita
 - 3.8.1. Zaštita povijesnog naslijeđa
 - 3.8.2. Zaštita prirodnih rijetkosti
 - 3.8.3. Područja posebnih uvjeta korištenja (nivoi intervencije u prostoru)
 - 3.8.4. Vodozaštita
 - 3.8.5. Zaštita izvorišta pitke vode
 - 3.8.6. Zaštita od erozije
 - 3.8.7. Zaštita prostornih vrijednosti (tlo, zrak, krajobraz, ekosustav, divljač i sl.)
 - 3.8.8. Zaštita od potresa
 - 3.8.9. Zaštita od elementarnih nepogoda i ratnih razaranja
 - 3.8.10. Minska polja
 - 3.8.11. Klizišta

4 MJERE I SMJERNICE ZA REALIZACIJU PLANA

- 4.1. Obvezatnost plana
- 4.2. Provođenje plana i kontinuitet planiranja
- 4.3. Mjere i aktivnosti u oblasti zemljišne politike
- 4.4. Mjere i aktivnosti u građenju i stambenoj politici
 - 4.4.1. Objekti unutar urbanih naselja
 - 4.4.2. Objekti u ruralnim naseljima
- 4.5. Mjere i aktivnosti za zaštitu prirode i životnog okoliša
- 4.6. Praćenje i ostvarivanje plana

B Grafički dio

I KARTOGRAMI 1:100 0000

- 1. Veličinska struktura naselja i društvena infrastruktura

KNJIGA II

I KARTOGRAFSKI PRIKAZI M 1: 25 000

SINTEZNI PRIKAZ KONCEPTA PROSTORNOG UREĐENJA

1. Osnovni koncept namjene i korištenja prostora
2. Promet
3. Vode, vodne površine i vodno gospodarstvo
4. Komunalna infrastruktura /vodovod, kanalizacija, deponije, groblja/
5. Energetika i telekomunikacije
6. Uvjeti korištenja i zaštite prostora
7. Sintezni prikaz korištenja prostora

II POVRŠINE ZA UREĐENJE NASELJA M 1: 2 500

KNJIGA III

ODLUKA O DONOŠENJU I PROVOĐENJU PROSTORNOG PLANA

KNJIGA IV

KNJIGA PRILOGA

1. UVOD

Prostorni plan Općine predstavlja strateški planski dokument kojim se vrši usklađivanje svih aktivnosti i procesa te održavanja i razvijanja povoljnih uvjeta za život i rad ljudi na njenom prostoru, da bi se u tom prostoru ostvario optimalan razmještaj stanovništva i gospodarskih djelatnosti, te da bi se osiguralo funkcionalno korištenje zemljišta uz zaštitu okoliša i očuvanje estetskih i kulturnih vrijednosti prostora. Dakle, koncept razvoja područja temelji se na principima integralnog pristupa prostoru, odnosno na principima održivog razvoja.

Temeljem Odluke općinskog vijeća Prozor-Rama br. 01-06-2427/08 od 24.07.2008. godine donesena je odluka o izradi Prostornog plana Općine. Ovom Odlukom za Nositelja pripreme Prostornog plana Općine, sukladno Zakonu imenovano je Tijelo uprave Općine Prozor-Rama mjerodavno za poslove prostornog uređenja i graditeljstva. Nakon provedenog javnog nadmetanja poduzeće „ecoplan“ d.o.o. Mostar je 27.08.2009. godine s Općinom Prozor-Rama zaključilo ugovor o pružanju usluga za izradu Prostornog plana Općine Prozor – Rama, čime su definirani međusobni odnosi u pogledu pripreme i izrade Prostornog plana. Ovim Ugovorom poduzeće „ecoplan“ d.o.o. Mostar je, sukladno Zakonu utvrđeno za Nositelja izrade Prostornog plana. Nakon toga se pristupilo izradi prostorne osnove na temelju prikupljene dokumentacije, odnosno snimka postojećeg stanja. Analizom stanja i procjenom mogućeg razvoja utvrđeni su opći i posebni ciljevi Plana, kao i osnovna koncepcija prostornog razvoja Općine.

Prostorna osnova je usvojena na 18. sjednici Općinskog vijeća Prozor-Rama održanoj 30.06.2010. godine.

Po usvajanju Prostorne osnove, pristupilo se izradi prednacrtu i nacrtu Plana, nakon čega je uslijedila i javna rasprava. Tijekom cjelokupne javne rasprave, a osobito u periodu razmatranja nacrtu Plana, razni subjekti su Nositelju pripreme plana dostavljali svoje prijedloge, sugestije i primjedbe na Plan, a na koje je Nositelj izrade plana dao svoje stručno mišljenje. Savjet plana je također na svojim sjednicama raspravljao o pristiglim primjedbama te dao svoje zaključke. Nositelj pripreme plana se zatim na osnovu zaključaka Savjeta plana opredijelio i donio definitivnu odluku koji će se prijedlozi, sugestije i primjedbe ugraditi u Plan, a koji ne. Jedan od većih zahtjeva koji je drastično promijenio koncept Plana odnosi se na primjedbu koja se kosi sa našim planerskim opredjeljenjima, a dostavljena je kao točka 2. Predmeta: Zaključci sa IV sjednice Savjeta plana od 1.02.2011. godine. Točkom 2 ugrađene su sve zahtijevane površine kao građevne.

Cjelokupna korespondencija je vidljiva u Knjizi priloga koja je sastavni dio ovog Plana.

2. CILJEVI PROSTORNOG RAZVOJA

(preuzeto iz Prostorne osnove)

Na osnovu izučenosti svih prirodnih, tj. zatečenih, kao i ljudskom rukom stvorenih uvjeta na prostoru Općine Prozor – Rama, evidentirani su svi potencijalni resursi u obje spomenute sfere. Poslije obavljenih analiza i procjena mogućnosti prostora sa svim njegovim prirodnim osobinama i resursima, a u suradnji sa nositeljem pripreme, tijelom uprave Općine Prozor-Rama mjerodavnim za poslove prostornog uređenja i graditeljstva, utvrđen je prijedlog ciljeva ovog Plana.

Ciljevi su utvrđeni za naredni desetogodišnji period, a zajedno s izvršenim istraživanjima predstavljanju podlogu za izradu projekcije. Oni, dakle, projekciji utvrđuju razvojni okvir koji bi trebao biti dostignut 2020. godine.

Ciljevi ovog plana se sastoje od općih i pojedinačnih.

2.1. OPĆI CILJEVI PROSTORNOG RAZVOJA

Opći ciljevi predstavljaju strateška opredjeljenja razvoja Županije/Kantona i države, kao i međunarodna opredjeljenja, preporuke i pravila utvrđena brojnim konvencijama koje su ratificirane u BiH. To su konvencije OUN, Vijeća Europe i drugih tijela. Okvir za uspostavu općih ciljeva prostornog uređenja su i zakoni koji se moraju primjenjivati, a doneseni su na području BiH, FBiH, HNŽ/K (nabrojani u oglavljju 2.1. Zakonska regulativa).

2.2.1. Zajednički ciljevi iz prostornih planova višeg reda (Županije i Federacije) koji se trebaju prenijeti kao opći ciljevi višeg reda

U tijeku je izrada Prostornog plana Hercegovačko - neretvanske Županije/Kantona, kao i Prostornog plana Federacije, čiji ciljevi još nisu izrađeni, što predstavlja veliko ograničenje u izradi plana Općine Prozor - Rama.

2.2.2. Implementacija strateških državnih i međunarodnih konvencija kao podloga uspostavi općih ciljeva

Budući da još nisu doneseni planovi višeg reda, opći ciljevi se trebaju temeljiti na državnim i kantonalnim strategijama razvoja, kao i međunarodnim preporukama utvrđenim u brojnim konvencijama i savjetima OUN-a, Vijeća Europe i drugih tijela, kao što su:

- Strategija razvoja BiH do 2015. godine;
- Milenijumski razvojni ciljevi u BiH 2015., Izvještaj o humanitarnom razvoju, 2003. godina;
- Analiza aktualnog stanja i mogućnosti razvoja privrede HNŽ/K, 2009. godina;
- Studija ugroženosti – ranjivosti prostora HNŽ/K, 2009. godine;
- Konferencija OUN-a o okolišu i razvoju Rio De Janeiro 1992. godine (usvajanjem „Agende 21“);
- Zaključci konferencije u Alborgu (operacionalizacija „Agende 21“) 1994. godine;
- Konferencija o stanovništvu i razvoju, Kairo 1995. godine;
- Konferencija Ujedinjenih Naroda o gradu (uspostavljanje Habitat Agende) u Istanbulu 1996. godine;
- Niz ostalih dokumenata koji određuju pravce razvoja šireg područja.

Međunarodni ugovori, konvencije i protokoli kojima je BiH pristupila ili izvršila ratifikaciju, a koji se odnose na prostor i njegovu zaštitu i čija primjena u funkciji uspostavljanja ciljeva je obvezujuća¹:

ZRAK

- Konvencija o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima, Ženeva, 1979. godine (stupila na snagu: 16.03.1986) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 11/86)
- Protokol uz Konvenciju o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima iz 1979. godine, o dugoročnom financiranju programa suradnje za praćenje i procjene prekograničnog prijenosa zagađujućih tvari u zraku na velike daljine u Europi (EMEP), Ženeva, 1984. (stupio na snagu: 28.01.1988.) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 2/87)
- Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača, Beč, 1985. (stupila na snagu: 22.09.1988.) (Sl. list R BH 13/94, S. list SFRJ MU 1/90)
- Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, Montreal, 16. septembar/rujan 1987. godine. Stupanje na snagu: 01.01.1989. godine (Sl. list SFRJ, MU 16/90)
- Okvirna konvencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama, Rio de Janeiro, 1992. godine (stupila na snagu: 21.03.1994. godine) (Sl. glasnik BH 19/00).

¹ Podaci su preuzeti sa INTERNET stranica Ministarstva zaštite okoliša i turizma, Federacije BiH

PRIRODNO NASLJEĐE

- Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka, Rim, 1951. godina (stupila na snagu: 03.04.1952.) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 11/86)
- Konvencija (UN) o biološkoj raznolikosti, Rio de Janeiro, 1992. godine (stupila na snagu: 29.12.1993. godine) BiH pristupila 26.08.2002. godine, ratificirana 04.10.2002. godine
- Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti, osobito kao stanište ptica močvarica, Ramsar 1971. nostrifikacija o sukcesiji 2001. godine
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Pariz, 1972. godine. Stupanje na snagu 17.01.1963.
- Međunarodna konvencija o zaštiti ptica, Pariz, 1950. godine. Stupila na snagu 17.01.1963. godine

VODA

- Konvencija o suradnji na zaštiti i održivoj upotrebi rijeke Dunav (Konvencija o zaštiti rijeke Dunav), Sofija 1994. godine; Predsjedništvo BiH na 64. sjednici održanoj 08.12.2004. godine, donijelo Odluku o ratifikaciji, koja je objavljena zajedno sa tekstom Konvencije, u Sl. glasniku BiH – Međunarodni ugovori, 01/05 od 25.01.2005. godine
- Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od zagađivanja, od 16.02.1976. godine, Barcelona. Stupanje na snagu: 1978. godine (Sl. list SFRJ MU, br 12/77)
- Protokol o zaštiti Mediterana od zagađivanja sa kopna, Atena, 1980. (stupio na snagu: 17.06.1983.) Modificiran u Syrakusi (Italija) 1996. (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 1/90)
- Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkoj raznolikosti Mediterana, Monako, 1996. (stari naziv Protokol o posebno zaštićenim područjima Sredozemnog mora, Ženeva, 1982.) (stupio na snagu: 23.3.1986.) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 9/85)
- Međunarodna konvencija o sprječavanju zagađivanja mora naftom, London, 1954. (stupila na snagu: 26.07.1958.) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 2/85) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 60/73, 53/74)
- Međunarodna konvencija o zaštiti od zagađivanja sa brodova, London, 1973. (stupila na snagu: 02.10.1983.) (Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 2/85).

OTPAD

- Bazelska konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju, Basel, 22.03.1989. (stupila na snagu: 05.05.1992.) (Sl. glasnik BH 31/00)
- Dopuna Bazelske konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju, Brisel, 1997.

TLO

- Konvencija UN o suzbijanju decertifikacije u zemljama pogođenim jakim sušama i /ili decertifikacijom, posebno u Africi, Pariz 14.10.1994. godine. Stupanje na snagu: 26.12.1996. godine (BiH pristupila 26.08.2002. godine, ratificirana 04.10.2002.godine, Sl. glasnik BiH 12/02))

2.2.3. Racionalno korištenje prostora i zaštita okoliša

Primjenom propisanih principa pri planiranju i korištenju prostora, te razvojem društvenih odnosa okrenutih čovjeku, kao glavnom čimbeniku u procesu razvoja društva osigurat će se uvjeti za održiv razvoj i povećanje životnog standarda uz istovremeno racionalno korištenje prostora. U tom smislu je potrebno izdvojiti građevinsko zemljište, zadržavati naselja u postojećim granicama i izbjegavati njihovo usitnjavanje te štititi kvalitetne poljoprivredne i šumske površine. Izvorišta pitke vode je potrebno posebno štititi, kao i biljne i životinjske zajednice. Racionalnim i odgovornim odabirom prostora za izgradnju industrijskih kapaciteta i zona posebnih namjena potrebno je postići uravnotežen odnos ovih površina prema prirodnom krajoliku i zdravom okruženju. Kontroliranom i tehnološki prihvatljivom eksploatacijom mineralnih sirovina potrebno je osigurati potpunu obradu deponija i materijalnih rovova, tj. njihovo pretvaranje u kultivirane poljoprivredne ili šumske površine.

2.2.4. Planska opredjeljenja trebaju osigurati održivi razvoj Općine

Održivi razvoj predstavlja takav razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnje generacije, a da pri tom ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.

Osnovu održivog razvoja društva sačinjavaju: sloboda i pravo ljudi da odlučuju o razvoju, obveza vlasti da potiče inicijative i inventivnost građana te da osigurava uvjete za njihovo obrazovanje i usavršavanje, održivo korištenje prirodnih resursa uz istodobno očuvanje prirodnih vrijednosti, brigu o budućim naraštajima i sl. Dakle, potrebno je osigurati takve uvjete kojim će se provoditi stalna briga o čovjeku i njegovoj reprodukciji, odnosno o

zadovoljenju njegovih fizičkih i intelektualnih potreba u zdravom okruženju i potpunom suglasju s prirodom. Zbog toga je nužno pronaći izbalansiran odnos između proizvodnje primjerene potrebama ljudi, odnosno njihovog kvalitetnog života i razvoja, a da se pri tom spriječi iscrpljivanje prirodnih resursa uslijed neopravdanog rasta fizičkog opsega proizvodnje. Također je potrebno utvrditi zakonske i normativne okvire kojima će se osigurati dugoročan razvoj i kvalitetan život uz racionalno i održivo korištenje prirodnih bogatstava. Poticaje u obliku tehnološkog razvoja potrebno je normativno regulirati na način da je obvezno saniranje prostora i poštivanje zaštitnih mjera. Gradnju na nestabilnim površinama (klizištima i odronima) potrebno je zabraniti, a potom pristupiti pošumljavanju i sličnim mjerama sanacije ovih površina. Jedan od vrlo važnih aspekata budućeg razvoja je i osiguranje dovoljnih količina pitke vode, za čiju kvalitetu je, između ostalih, bitan i kvalitetan rad komunalnih službi, stoga je odvođenje i kvalitetno zbrinjavanje tečnog i krutog otpada važan preduvjet održivog razvoja. Zaštita okoliša uz očuvanje prirodnog i kulturnog naslijeđa trebaju biti načela budućih generacija.

2.2.5. Izgradnjom Općine postići balansirani socijalno – ekonomski razvoj

Prirodni i stvoreni uvjeti na prostoru Općine Prozor-Rama upućuju na zaključak da se potpunijim i osmišljenijim iskorištenjem istih, uz primjenu modernih tehnologija, mogu postići znatno veći rezultati u materijalnom razvoju. U prilog ovoj tvrdnji su dokazi u vidu velikog vodnog bogatstva i njegovog energetskog potencijala, šumskog i poljoprivrednog zemljišta, mineralnih sirovina, te očuvane prirodne ljepote i krajolici. U gospodarski razvoj svakako treba uključiti turizam, osobito seoski i zimski, te prirodne ljepote i pejzaž, prvenstveno uz uvjet njihove održivosti i očuvanja.

Općenito razvoj treba usmjeriti prema znanju, globalnim informatičkim sustavima i poduzetništvu, te težiti povezivanju sa sukladnim gospodarskim subjektima iz šireg okruženja.

Usporedo sa neophodnim ekonomskim razvojem koji je imperativ, potrebno je osigurati sve elemente socijalnog i društvenog razvoja. Kvalitetnu socijalnu politiku i osiguranu kvalitetu socijalne usluge, zajedno sa zadovoljenjem svih društvenih potreba građana mora se osigurati iz viška ostvarenog ekonomskim aktivnostima. Generalno od nivoa usuglašenosti razvoja ova dva segmenta zavisi i nivo općeg blagostanja lokalne zajednice.

2.2. POSEBNI CILJEVI PROSTORNOG RAZVOJA

Posebni ciljevi prostornog uređenja su oni konkretni ciljevi koji se odnose na realizaciju stvarnih ciljeva na prostoru Općine koje je moguće realizirati ukupno ili djelomično u planskom periodu. Oni su obvezujući ciljevi koji će biti osnova za usmjeravanje cjelokupne projekcije prostornog razvoja, a definirani su po oblastima:

2.2.6. Iskorištenje prirodnih uvjeta

2.2.6.1. Zemljišna politika

Vrlo značajna komponenta usmjeravanja razvoja i uređenja prostora je zemljišna politika. Ova politika, zbog posljedica rata i poslijeratne obnove, nije definirana i primijenjena na najbolji način. Iz tog razloga ciljevi trebaju biti jasno određeni:

- Općina treba u što kraćem periodu utvrditi strategiju i dugoročni plan u oblasti zemljišne politike, te preko tržišnog sustava ustrojiti odgovarajuće evidencije o korištenju zemljišta i dr.
- Također je potrebno u što kraćem razdoblju istražiti varijante zemljišne rente kao tržišne kategorije, na osnovu čega će se donijeti još kvalitetniji propisi o renti, komunalnoj naknadi i cijeni individualne komunalne potrošnje.
- Uspostaviti jedinstveni GIS sustav evidencije i naplate svih obveza prema Općini, kao i komunalnom sustavu Općine.
- Osigurati da Općina funkcioniše kao racionalno poduzeće sa izvorima prihoda i troškovima funkcioniranja, održavanja i investiranja u svim komunalnim oblastima, društvenim djelatnostima i infrastrukturu iz nadležnosti Općine kroz procese investiranja, održavanja i korištenja.

2.2.6.2. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredno zemljište predstavlja jednu od najvrjednijih kategorija u razvoju nekog područja. Stoga je njegovom očuvanju i poboljšanju potrebno posvetiti posebnu pažnju kroz ostvarenje sljedećih ciljeva:

- Očuvanje površina poljoprivrednog zemljišta u što većem obimu i kvalitetu.
- Kako Općina raspolaže vrlo ograničenim površinama kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, na svim površinama je potrebno primijeniti suvremene agrotehničke mjere.

- Obzirom na prirodnu konfiguraciju zemljišta i ograničene kapacitete za poljoprivrednu proizvodnju, jasno definirati pravce budućeg korištenja zemljišta.
- Općinskom politikom maksimalno pomagati razvoj intenzivne poljoprivrede, osobito proizvodnju u povrtlarstvu i voćarstvu.
- Uvesti zemljišni informacijski sustav i monitoring.
- Maksimalno usmjeravati izgradnju i korištenje prostora u nepoljoprivredne svrhe van kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta.

2.2.6.3. Šume i šumsko zemljište

Šume i šumsko zemljište predstavljaju prirodnu i gospodarsku vrijednost i jedno od nezamjenjivih bogatstava, stoga ih treba posebno čuvati. U tom smislu je potrebno ostvariti sljedeće ciljeve:

- Pošumljavati područja ugrožena sječom, kao i ona koja su devastirana na razne načine, uz zadržavanje sadašnjeg godišnjeg obima sječe, te povećati veličinu šumskih područja u općini.
- Očuvanje šuma kroz održavanje, obnavljanje i iskorištavanje ali na način da se očuva njihova vrijednost i osigura trajnost uz stalno povećanje prinosa, prirasta i općekorisnih funkcija šuma.
- Težiti ozelenjivanju što više površina u urbanim područjima, kao i u blizini prometnica sa visoko rastućim stablima, te izgradnji parkovskih površina, park šuma, parternog zelenila i zelenih aleja.

2.2.6.4. Rudna i mineralna bogatstva

Područje Općine je bogato ležištima mineralnih sirovina, od kojih su trenutno eksploatacijski najzastupljenija ležišta vapnenca i dolomita. Budući da Općina raspolaže značajnim potencijalima iz ove oblasti, izdvajaju se sljedeći ciljevi:

- Utvrditi mogućnosti eksploatacije građevinskog kamena na području Općine, ali i drugih mineralnih sirovina kroz sustav koncesija za istraživanje i eksploataciju mineralnih sirovina po važećim standardima EU.
- Eksploataciju uskladiti sa zahtjevima i važećim propisima o zaštiti i unaprjeđenju životne sredine, te sa planovima prostornog uređenja, utvrditi odlagališta otpadnih materijala, plan sanacije, i sl.

- Rekultivirati prostore koji su devastirani eksploatacijskim aktivnostima mineralnih sirovina, u tom smislu već za vrijeme eksploatacije izdvojiti sredstva u posebni fond za rekultivaciju.

2.2.7. Putna infrastruktura

- Osigurati uredno i kvalitetno održavanje magistralne prometnice M16.2, te nužnu sanaciju i rekonstrukciju kritičnih mjesta (Ponir, tunel Jasen, klizište Jasen).
- Osigurati održavanje regionalnih prometnica R418a i R418b uz kompletiranje regionalne prometnice R418b od Jaklića do Neretvice.
- Potrebna je izrada projektne dokumentacije za izmještanje dionice R418a Jaklići-Prozor, kao i provedba iste.
- Izvršiti razvrstavanje postojećih lokalnih prometnica sukladno Zakonu o cestama FBiH (Sl. list FBiH od 6.02.2010.)
- Dovršiti rekonstrukciju cesta Skrobućani-Studenac-Šibenik, Krupić-Gmići i Gračanica-Klek.
- Osigurati stručne informacije o potrebi saniranja ili rekonstrukcije pojedinih dijelova lokalnih cesta, posebno onih oko HE Rama, te osigurati izvođenje radova programa iz priloga Informaciji.
- Projektirati i izgraditi osnovnu cestovnu mrežu unutar urbanog prostora grada koja je osnova njegovo proširenja, te pristupni put rekreacijskoj zoni Raduša sa ceste M16.2.
- Nastaviti sa procesom uključivanja građana i donatora u financiranje modernizacije lokalnih cesta.

2.2.8. Telekomunikacijska infrastruktura

- Osvremenjivanje telekomunikacijskih sustava i infrastrukture elektronskih medija kroz modernizaciju postojeće i izgradnju nove suvremene infrastrukturne mreže i objekata.
- Razvijanje i dostupnost moderne tehnologije u svim dijelovima Općine, odnosno razvoj iste u ruralnim krajevima, turizmu, školstvu, gospodarskoj djelatnosti i sl.
- Uključivanje u jedinstveni europski sustav telekomunikacija.

2.2.9. Elektroenergetika

- Izvršiti rekonstrukciju postojeće dotrajale zračne i kableske mreže, te izvršiti povezivanje trafostanica kako bi se osigurala bolja mogućnost napajanja.
- Osigurati snabdijevanje električnom energijom iz Jablanice po postojećem 110 kV dalekovodu na 110 kV naponskoj razini. Također osigurati vezu s TS 110/x kV u Tomislavgradu putom već izgrađenog 110 kV dalekovoda, te osigurati snabdijevanje Gornjeg Vakufa/Uskoplja 110 kV naponom s druge strane, tj. iz TS 110/x kV Rama.
- Predvidjeti proizvodne objekte iz obnovljivih izvora energije, osobito mini hidroelektrana za koje je Općina izdala ili je u fazi izdavanja koncesija.
- Predvidjeti mjere za sprječavanje energetske gubitaka, a prije svega u racionalnom građenju.

2.2.10. Vodoprivreda

- Donijeti osnovni dokument za upravljanje vodama – vodnu osnovu za područje Općine, a u funkciji očuvanja i zaštite voda, jačeg uključivanja prirodnih resursa u gospodarske aktivnosti, te posebno racionalnog iskorištenja energetske potencijala vode.
- Izvorište Krupić potrebno je zaštititi ažuriranjem postojeće dokumentacije u skladu s novim hidrološkim istraživanjima, izgrađenosti na slivnom području i zakonskom regulativom.
- Ostala izvorišta na području Općine koja su pogodna za vodoopskrbu također je potrebno adekvatno zaštititi, budući se ona koriste ili namjeravaju koristiti za piće ili za flaširanje vode.
- Osigurati opskrbu vodom u svim naseljima, a na osnovu studijskih istraživanja i usvajanja optimalnih rješenja.
- Izgradnja kanalizacijskog sustava na području grada Prozora sa jedinstvenim pročistačem, te u ostalim mjestima, gdje je to moguće.

2.2.11. Komunalna infrastruktura

- U centru Općine, kao i u sekundarnim urbanim centrima osigurati funkcioniranje komunalne infrastrukture, a prije svega; rješenje odvoza smeća (prikupljanje, sortiranje, transport i trajno zbrinjavanje otpada na regionalnu deponiju), kvalitetno rješenje groblja, održavanje čistoće mjesta, hortikulturno uređenje, i td.

- Uklanjanje i sanacija postojeće općinske deponije „Duška kosa“, kao i ostalih ilegalnih, divljih deponija na području Općine.
- Aktivno surađivati s Općinama Kupres i Tomislavgrad na izgradnji regionalne deponije.
- Sukladno Zakonu o komunalnim djelatnostima („Službene novine HNK“, broj: 4/04) i Nacrtu zakona grobljima HNK donijeti Odluku o grobljima.
- Nastaviti proces izgradnje i uređenja grobljanskih površina i mrtvačnica na području Općine.

2.2.12. Naselja

- Razvoj sistema naselja sa Prozorom kao centralnim naseljem i subcentrima sa svim potrebnim funkcijama;
- Usmjeravanje i podržavanje ukupnog razvoja preko razvojnih pravaca Prozor – Rumboci i Prozor – Gračac i Prozor Šćipe.
- Ujednačavanje uvjeta života u ruralnim naseljima sa uvjetima života u gradu;
- Potrebno je definirati prioritetni cilj populacijske politike u smislu zaustavljanja iseljavanja stanovništva. Pri tome treba težiti unaprjeđenju kvaliteta uvjeta stanovanja, društvenih usluga, infrastrukturne opremljenosti i jačanju gospodarstva.
- Spriječiti stambenu i poslovnu izgradnju van naselja i time nastojati postići racionalnu koncentraciju ljudi i efikasno osiguranje uvjeta življenja.

2.2.13. Gospodarstvo

Gospodarstvo Općine je potrebno razvijati po principu zaštite i očuvanja životnog okoliša i prirodnih resursa, uz njihovo optimalno iskorištenje.

- Postojeće napuštene industrijske poslovne zone staviti u funkciju daljim proširenjem razvoja i poticanjem poduzetništva.
- Stanovništvo u ruralnim područjima usmjeriti ka razvoju poljoprivrede i turizma.
- Izgraditi skladišne i prerađivačke kapacitete u poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji.
- Raditi na uspostavi održivog turizma razvijanjem raznih vidova turističke djelatnosti, te osigurati potrebne kapacitete za održanje turizma na modernim principima (etno selo, zimski centar, sportovi na vodi, lov, ribolov i dr.).

2.2.14. Društvena infrastruktura

Razvoj društvene infrastrukture je potrebno temeljiti na modernim principima, uz što potpunije zadovoljenje potreba svih stanovnika Općine u pogledu obujma, kvalitete i dostupnosti usluga i sadržaja društvenih djelatnosti uz racionalno iskorištenje prostora. U tom smislu je potrebno ostvariti ciljeve:

- Povećati obuhvat djece predškolskim, osnovnim i srednjim obrazovanjem, uz poboljšanje kvalitete obrazovanja i osiguranjem kapaciteta te njihovog prostornog razmještaja sukladno potrebama i utvrđenim standardima (približavanjem mjesta školovanja mjestu stanovanja).
- Stvoriti uvjete za što masovnije bavljenje stanovništva sportom osiguravanjem za tu svrhu odgovarajućih prostora.
- Poboljšati resurse u zdravstvenom sektoru (kadar, oprema, prostor) uz povećanje obuhvata stanovništva zdravstvenim osiguranjem.
- Kvalitativno razvijati centar za socijalni rad i kapacitet socijalne zaštite za smještaj osoba koje su u stanju socijalne potrebe.
- Težiti ispunjenju individualnih i kolektivnih kulturnih potreba stanovništva Općine ulaganjem u izgradnju sadržaja urbane opreme u naseljima van općinskog centra.

2.2.15. Zaštita životne sredine

2.2.15.1. Zemljište

Korištenje zemljišta na području Općine do sada je imalo ekstenzivni karakter, sa neplanskim i neracionalnim pristupom. U sljedećem periodu je potrebno:

- Težiti planskom korištenju zemljišta.
- Osigurati što brže razminiranje u ratu miniranih područja, njihovu dekontaminaciju i poboljšanje kvaliteta.
- Primjenom važećih propisa iz zaštite okoliša težiti smanjenju zagađenja okoliša; posebno zemljišta i voda zagađenih deponijama krutog i tekućeg otpada, te posebnim mjerama smanjiti zagađenost zemljišta uz prometnice.
- Zabraniti i sanirati sve divlje deponije, te unaprijediti kvalitetu zemljišta kroz plansko upravljanje otpadom. Uvesti sustav selektivnog prikupljanja otpada, te unaprijediti sustav prikupljanja, odvoza i odlaganja krutog otpada u naseljima.

- Regulirati klizišta i na taj način smanjiti degradaciju i uništavanje zemljišta.
- Podizati kulturu očuvanja, zaštite i unaprjeđenja kvaliteta okoliša odgojno-obrazovnim mjerama.

2.2.15.2. Vode

- Obzirom da ne postoje jasni pokazatelji stanja zagađenosti površinskih i podzemnih voda, potrebno je najprije uspostaviti konstantan monitoring kako bi se utvrdili konkretni uzročnici te definirale jasne mjere za rješavanje problema zagađenosti voda.
- Potrebno je provoditi mjere predviđene zakonskim okvirom iz oblasti voda.
- Svi aktualni i budući korisnici voda moraju provoditi rigorozne mjere očuvanja što višeg kvaliteta voda, a to podrazumijeva potpuno onemogućivanje direktnog ispuštanja otpadnih voda u vodotoke i podzemlje bez prethodnog pročišćavanja, te uklanjanje otpada sa zemljišta kako bi se utjecalo na poboljšanje kvaliteta podzemnih voda.

2.2.15.3. Zrak

Stanje kvaliteta zraka na području Općine je relativno dobro. Da bi se ovakvo stanje sačuvalo, u planskom periodu je potrebno:

- Primjenom aktualnih propisa o zaštiti kvaliteta zraka onemogućiti ispuštanje zagađujućih plinova.
- Izraditi i redovno voditi Katastar zagađivača, od onih u domaćinstvima, do industrije, prometa i poljoprivrede.

2.2.15.4. Kulturno-povijesno i prirodno naslijeđe

Bogata kulturno-povijesno i prirodno naslijeđe zahtijeva i u budućem periodu povećanu pažnju i njegu. U tom smislu potrebno je:

- Čuvati, revitalizirati ili rekonstruirati najznačajnijih objekata kulturno – povijesnog naslijeđa i njihovo privođenje pogodnim namjenama te tako obogatiti i proširiti kulturnu baštinu i turističku ponudu.
- Zaštićene objekte, krajolike i područja prirodnih rijetkosti maksimalno čuvati i njegovati.

- Podizati kulturu očuvanja i zaštite kulturno–povijesnih i prirodnih rijetkosti odgojno-obrazovnim sustavom.

2.2.15.5. Prostorno planiranje

- Izrada i donošenje Urbanističkog plana Prozora.
- Izrada i donošenje regulacijskog plana za centar Prozora.
- Izrada i donošenje urbanističkih redova za sekundarne urbane centre.
- Kadrovsko i tehničko osposobljavanje općinskih službi za pripremu prostorno-planske dokumentacije, kao i praćenje i realizaciju iste.

2.2.15.6. Geografski informacijski sustav

Jedna od osnovnih podloga za kvalitetno usmjeravanje prostornog uređenja Općine je GIS (geografskog informacijskog sustava). Stoga je neophodno da se što prije ovaj sustav usvoji i proširi na sve relevantne domene i nivoe.

Postojanje GIS-a predstavlja i jedan od uvjeta za ponašanje vlasti, pravnih subjekata i građana prema europskim standardima.

2.2.15.7. Dinamički aspekt ciljeva

Svi naprijed navedeni ciljevi prostornog razvoja imaju i svoju dinamičku dimenziju. Međutim, teško je neke ciljeve deklarirati kao kratkoročne, srednjoročne ili dugoročne. Ipak, ono što je najprije potrebno uraditi i što predstavlja podlogu za sve ostale ciljeve su ciljevi koji se tiču državnih struktura i upravljanja, zakonodavne djelatnosti, unaprjeđenja lokalne samouprave te učešća pojedinaca u svim procesima kreiranja i upravljanja sustavima iz oblasti planiranja, organizacije i unaprjeđenja menadžmenta na svim razinama. Nakon toga je potrebno odrediti ciljeve koji imaju utjecaj na razne oblasti, odrediti prioritete te utvrditi rokove i nositelje dostizanja određenih ciljeva. Sve ove aktivnosti izvoditi u kontinuitetu sa ostvarenjem primarnih, sekundarnih i tercijarnih ciljeva.

3. PROJEKCIJA PROSTORNOG RAZVOJA

3.1. Demografski razvoj

Kako stoji u studiji “Demografska kretanja i sustav naselja HNŽ”, projekcijom broja stanovnika Općine Prozor-Rama u 2020. godini predviđeno je smanjenje broja stanovnika ali u zanemarivom postotku (svega 2,5%) u odnosu na ostale Općine Hercegovačko-neretvanske županije u kojima je to smanjenje jače izraženo. Navedena projekcija je bazirana na povoljnim prirodnim i nepovoljnim mehaničkim kretanjima stanovništva.

Budući je u studiji “Analiza aktualnog stanja i mogućnosti razvoja privrede HNŽ” projiciran izvjestan gospodarski razvitak Općine slobodni smo ovim Prostornim planom prognozirati zadržavanje broja stanovnika u narednom planskom razdoblju.

Uporište u ovakvom stajalištu nalazimo u činjenici da Općina Prozor-Rama kroz proteklo razdoblje od 1996-2007 ima stalno prisutan pozitivan prirodni prirast (nema veću godišnju smrtnost stanovništva u odnosu na broj živorođenih, kao što je to slučaj u većini ostalih Općina Hercegovačko-neretvanske županije), što se smatra značajnom pozitivnom demografskom odlikom i dovoljnom osnovom za optimističniju prognozu. Dakle bitno je u narednom razdoblju zaustaviti postojeći odliv stanovništva, a to će biti moguće stvaranjem povoljnih uvjeta u gospodarskom smislu koji će utjecati na zadržavanje stanovnika.

Ti povoljni uvjeti javit će se intenziviranjem gospodarske aktivnosti Općine posebno u poljoprivrednoj proizvodnji i razvitku raznih vidova turizma, što će iziskivati i jačanje pratećih sadržaja u smislu ugostiteljske, zanatske, uslužne i slične djelatnosti. Aktivan utjecaj na promjenu dosadašnjih demografskih kretanja treba izazvati eliminaciju negativnog migracijskog salda.

Dakle, planskim aktivnostima u svim sferama društveno ekonomskog života je moguće sprječavanje iseljavanja stanovnika sa prostora Općine, što bi dovelo do demografskog oporavka, ali je za realizaciju planirane pretpostavke bitan faktor ostvarenja gospodarskog razvoja.

Demografski oporavak nekog područja se može postići kada postoje povoljniji egzistencijalni uvjeti. Te, bolje, egzistencijalne uvjete određuju nove gospodarske ili javne

djelatnosti. One unose nove razvojne sadržaje, nove mogućnosti zapošljavanja i egzistencije obitelji u dužem vremenskom horizontu.

3.1.1. Djelovanje na demografska kretanja

Novim gospodarskim inicijativama i modernim trendovima razvoja moguće je snažno djelovati na demografsku sliku Općine Prozor – Rama. Razvijene zemlje susreću se s velikim problemom depopulacije ruralnog prostora. Zbog toga one uvode mjere ruralnoga razvoja kako bi stanovništvu na tim područjima ponudili jednake pogodnosti koje suvremena civilizacija dobiva u urbanim sredinama. Posebno mjesto zauzima stvaranje ambijenta za zapošljavanje, i to osobito mladih ljudi u drugim oblastima, a ne samo poljoprivredi.

U Federaciji BiH je udio ruralnog stanovništva razmjerno velik, ali je jasno da će deurbanizacijom i depopulacija biti stalno prisutna pojava pa se s tim mora računati i već sada ozbiljno uzeti u obzir kod planiranja vezanog za ruralni razvoj. Osobito je naglašen problem starenja populacije, što značajno umanjuje sposobnost tih prostora za uspješno uključivanje u proces razvoja i usvajanja novih tehnologije, a koji su nužni preduvjeti za konkurentnost ruralnog područja.

Ključ uspjeha u programima ruralnoga razvoja je stvaranje preduvjeta koji će mladim i obrazovanim ljudima omogućiti upošljavanje u blizini mjesta prebivališta. To se treba postizati bilo kroz diversifikaciju zapošljavanja u poljoprivredi, bilo kroz usmjeravanje industrije i uslužnih djelatnosti, koje to, po prirodi svoje djelatnosti, mogu učiniti da svoje pogone dislociraju u ruralna područja, raspoloživa s dovoljnim brojem i strukturom radne snage. Pretpostavka je očuvanje seoskog okoliša i zaštita poljoprivrednog zemljišta njegovom pravilnom uporabom.

Broj stanovnika u Općini Prozor-Rama se smanjuje a prostor prazni i u apsolutnom i relativnom smislu. Napuštaju se manja i naselja udaljenija od komunikacija, pa se pretvaraju u napuštene prostore sklone degradaciji i propadanju. Revitalizacija sela se, danas, izvodi pretvaranjem u turističke destinacije (pod zajedničkim imenom „etno sela“) bez ili s jako malo turista, ali sva sela nemaju preduvjete za takav razvoj. Sela u znatnom dijelu prostora su ostala bez radne snage, i tendiraju ka daljem napuštanju. Razlog za to je, prvenstveno u egzistencijalnim uvjetima u njima, odsječenosti od komunikacija, nizak nivo društvenog standarda i odsustvu društvene brige o njima.

Ovakve negativne tendencije moguće je zaustaviti suvremenim konceptom integralnog pristupa ruralnom razvitku u kojem poljoprivreda i turizam zauzimaju dominantno

mjesto. Stoga se i u planskim opredjeljenjima razvoja Općine Prozor-Rama mora prihvatiti ovakva filozofija koja će podržati uposlenost i smanjiti siromaštvo stanovništva. Oživljavanje seoskih područja i uopće razvitak ruralne demografske slike, prioritetni je zadatak na kojemu bi se trebao iskazati najveći dio gospodarskih aktivnosti.

3.1.2. Projekcija broja stanovnika do 2020. godine

Rješavanje problema depopulacije i prosječnog starenja stanovništva na prostoru Općine Prozor-Rama svodi se, prije svega, na osmišljavanje prave pronatalističke politike. Uspjeh ovakve politike uvjetovan je konkretnim okolnostima specifičnim za određenu sredinu, ali sigurno je da je za stvaranje povoljnog okruženja za ostvarenje ciljeva populacijske politike potrebno osigurati gospodarske, društvene i političke preduvjete.

U stvaranju pretpostavki za realiziranje planiranog gospodarskog razvitka Općine Prozor-Rama (intenziviranje poljoprivredne, turističke i ostalih djelatnosti, otvaranje novih poslovnih zona, ruralni razvitak) nalazimo uporište za projiciranje demografskog stanja na kraju planskog razdoblja. Budući su razvojni učinci usmjereni ka poboljšanju u gospodarsko socijalnom smislu, što se očituje kroz stvaranje mogućnosti zapošljavanja i zaustavljanja tradicionalnih migracija, smatramo da se ukupan broj stanovnika Općine Prozor-Rama neće smanjiti, odnosno zadržati će se postojeće stanje.

To znači da će u 2020. godini broj ukupnog stanovništva u Općini Prozor-Rama iznositi 16.517, uz sličnu strukturu kao što je to bila u početnoj 2009. godini, koja je u ovom planskom dokumentu služila kao bazna godina.

Detaljnije o planiranoj demografskoj strukturi Općine Prozor-Rama nije moguće govoriti, zbog nepostojanja odgovarajućih, pouzdanih parametara postojećeg stanja na osnovu kojih bi se izvršila projekcija dobne, spolne, obrazovne i strukture zaposlenosti stanovništva na kraju planskog razdoblja. Također je, u ovakvim uvjetima nedovoljne polazne informacijske osnove, nemoguće planirati broj stanovnika po naseljima Općine.

Unatoč prethodno navedenom, iz razloga projiciranja stanja u drugim separatima, neophodno je osigurati podatke o broju stanovnika po naseljima. Budući prognoziramo nepromijenjen broj stanovnika u 2020. godini priložit ćemo postojeće stanje kako po naseljima, tako i zbirno za cijelu općinu, kojem je izvor nadležna općinska služba u Prozoru, a u demografskom smislu treba ga promatrati sa zadržkom.

Tabela 1. Projekcija broja stanovnika Općine Prozor-Rama u 2020. godini

Broj stanovnika po naseljima			Broj stanovnika po naseljima		
RBr	Naselje	2020	RBr	Naselje	2020
1	BLACE	98	30	MAGLICE	147
2	BOROVNICA	319	31	MEOPOTOČJE	2
3	DOBROŠA	125	32	MLUŠA	162
4	DONJA VAST	30	33	OMETALE	407
5	DONJI KRANČIĆI	60	34	ORAŠAC	457
6	DONJI VIŠNJANI	20	35	PAJIĆI	0
7	DRUŽINOVIĆI	128	36	PALJIKE	203
8	DUGE	170	37	PARCANI	38
9	GMIĆI	716	38	PAROŠ	10
10	GORICA	92	39	PLOČA	216
11	GORNJI KRANČIĆI	98	40	PODBOR	558
12	GORNJI VIŠNJANI	0	41	PROSLAP	227
13	GRAČAC	367	42	PROZOR	4839
14	GRAČANICA	148	43	RAVNICA	0
15	GREVIĆI	98	44	RIPCI	572
16	HELJDOVI	20	45	RUMBOCI	1530
17	HERE	206	46	SKROBUČANI	219
18	HUDUTSKO	52	47	ŠĆIPE	187
19	IVANCI	0	48	ŠĆIT	205
20	JAKLIĆI	675	49	ŠEROVINA	8
21	KLEK	68	50	ŠLIMAC	96
22	KOVAČEVO POLJE	98	51	TOŠĆANICA	128
23	KOZO	76	52	TRIŠĆANI	176
24	KUĆANI	46	53	USTIRAMA	447
25	KUTE	236	54	UZDOL	122
26	LAPSUNJ	271	55	VARVARA	287
			56	ZAHUM	10
27	LIZOPERCİ	143	57.	PERIĆI	
28	LUG	604		OPĆINA PROZOR-	
29	LJUBUNCI	300		RAMA	16.517

Očekivanim pretvaranjem ovog područja u turistički značajno odredište sa izraženim pozitivnim efektima u poljoprivrednoj proizvodnji, te intenziviranjem poslovno poduzetničkih aktivnosti, moguće je računati sa zaustavljanjem migracijskog odliva stanovništva što uz pozitivne tendencije prirodnog kretanja stanovništva doprinosi zadržavanju lokalnog stanovništva i nepromijenjenosti njegovog broja u odnosu na početnu godinu planiranja.

3.2. Projekcija prostornog razvoja naselja (organizacija, osnovna namjena i korištenje prostora)

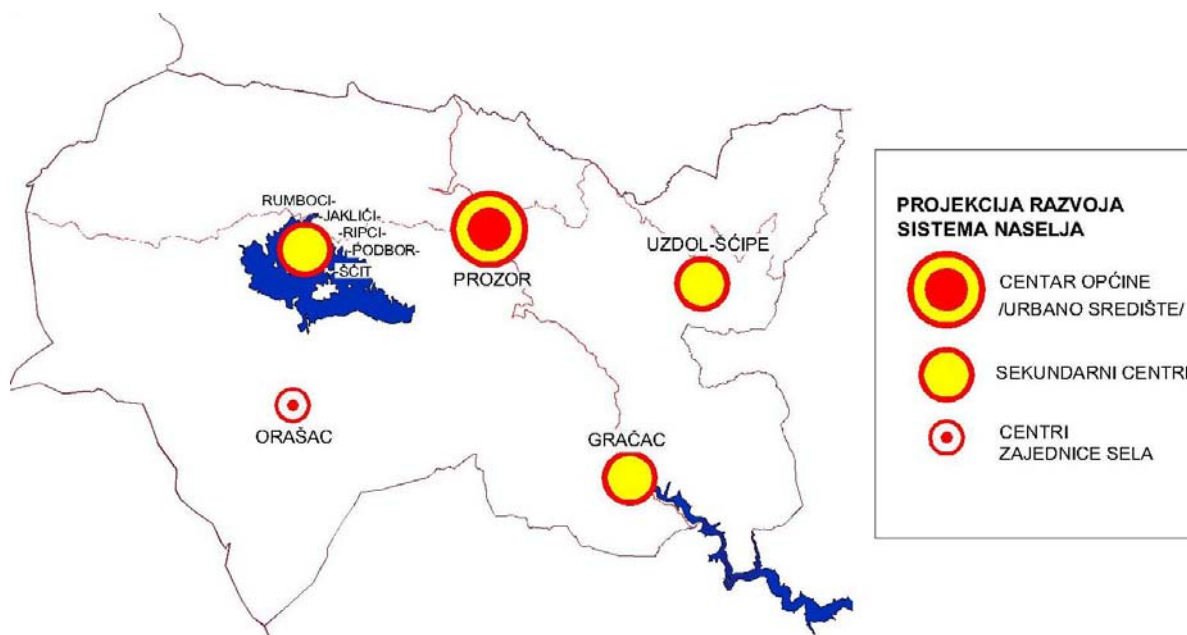
3.2.1. Nasebinska strukturna mreža i hijerarhija naselja

Osnovni preduvjeti razvoja sistema naselja polaze od međusobne usuglašenosti dosadašnjeg razvoja mreže centara naselja sa razmještajem centralnih funkcija i stanovanja, racionalnog korištenja prirodnih i stečenih vrijednosti kraja, razvoja gospodarstva i razvoja prometa, te ostale infrastrukture a posebno novog prostornog razmještaja društvenih djelatnosti. Ostala infrastruktura prije svega podrazumijeva razvoj mobilne infrastrukture kako bi uz razvoj mreže centara, mala sela, karakteristična za ovo područje zadržala stanovništvo.

Osnovni pristup bazira se na mreži centara različitih nivoa kako bi se stvorili jednakovrijedni uvjeti za razvoj kompletnog područja. Veliki problem u dosadašnjem razvoju naselja je zanemareno gospodarstvo ruralnog razvitka dijelova Općine, što utječe na migracije u pravilu prema općinskom centru a u slučaju Prozora-Rame predstavlja odljev izvan granica Općine. Demografska projekcija ovoga plana sadrži sve mjere sprječavanja ovog negativnog trenda, te za planski period predviđa isti broj stanovnika. Uz ovakav demografski plan projekcija razvoja naselja projicira tri nivoa centraliteta, prostorno ravnomjerno raspoređenih, koje bi pratio razvoj gospodarstva kao jedan od preduvjeta za stabilan društveno-ekonomski razvoj Općine.

Koncentracija urbane opreme u odgovarajućim centrima stvorila bi preduvjet da stanovništvo ostane živjeti u svojim sadašnjim naseljima, uz blago pregrupiranje. Trenutno u općinskom centru živi 4839 stanovnika što čini 30% ukupnog broja stanovnika, što je veliki postotak, ali mali broj stanovnika da bi zahtijevalo decentralizaciju. Međutim, obzirom na karakterističan prostorni položaj Općine, a posebno na specifične geografske uvjete sa njihovim ograničenjima i karakteristikama prometne mreže planirani sistem razvitka naselja predviđa Prozor kao urbano središte, zatim sekundarne centre: Gračac, Šćit-Rumboci i Uzdol-Šćipe², te centar zajednice sela Orašac.

² Sekundarni centar Uzdo-Šćipe dodan je na zahtjev Nositelja pripreme, kao što je vidljivo u Knjizi priloga.

Slika 1. Model projekcije razvoja sistema naselja

Centar Općine-urbano središte

Policentričan razvoj sistema naselja, ne može se ograničiti samo na razvoj sekundarnih centara, nego i na dalji razvoj samog općinskog centra jer Prozor u proteklom periodu nije doživio potrebnu urbanizaciju, što znači da zahtjeva dopunjavanje urbane opreme do potrebnog nivoa. U urbanom bi centru trebalo razviti gradsko središte s trgov, pješačke zone kao i sa svim društvenim sadržajima, općinski centar bi opsluživao 8773 stanovnika. Prozor treba imati najveći nivo centraliteta i urbana oprema centra treba zadovoljiti cjelokupno stanovništvo Općine, razvijene komunalne djelatnosti i dobru prometnu povezanost sa svim naseljima.

Sekundarni centri

Sekundarni centri po koncepciji sistema naselja trebaju osigurati ravnomjeran razvoj Općine. Funkcije sekundarnih općinskih centara treba imati po jedno naselje u jugoistočnome i zapadnome dijelu Općine.

U jugoistočnim dijelu je naselje Gračac, smješteno na magistralnom putu Jablanica - Gornji Vakuf/Uskoplje - Bugojno i dobro je povezan s općinskim centrom. Gračac nije dovoljno opremljen za tu funkciju, potrebno je poboljšati prometnu infrastrukturu u svrhu povezanosti pripadajućih mu naselja mobilnom infrastrukturom (dnevni i tjedni dolasci: autobusni prijevoz đaka, veterinar, agronom, liječnik...) Centar Gračac u planskom periodu opslužuje 1743 stanovnika.

Sekundarni centar Šćit - Rumboci smješten je u zapadnom dijelu Općine i predstavlja međusobno povezana naselja na sjevernoj obali Ramskog jezera: Rumboci – Jaklići – Ripci – Šćit - Podbor. Zasad je urbana oprema ovih naselja prilično loše razvijena osim prometne povezanosti s urbanim centrom Općine. Centar bi se trebao razvijati na prostoru između Ripca i Šćita. Njemu gravitira 4763 stanovnika.

U sjeveroistočnom dijelu sekundarni centar Uzdol - Šćipe prometno je dobro povezan s centrom Općine. Pored kompletiranja urbane opreme potrebno je ojačati prometnu infrastrukturu prema gravitirajućim mu naseljima. Ovom centru gravitira 781 stanovnik.

Centar zajednice sela

Lokacija centra zajednice sela utvrđuje se na osnovu prirodnih uvjeta, prometne povezanosti, geomorfologije terena i položaja u odnosu na gravitirajuće stanovništvo.

Jugozapadni dio Općine je prostorno odsječen, prometno povezan, tako da bi za potrebe stanovništva ovoga kraja trebalo razvijati u Orašcu centar zajednice sela. Uvjeti za to postoje u centru naselja Orašac uz uvjet kompletiranja urbane opreme i prometne infrastrukture. Lokalni put kojim je centar zajednice sela povezan s centrom Općine treba biti u svako doba godine prohodan za sva vozila.

U skladu sa ovakvim konceptom razvoja naselja, sekundarni općinski centri bi trebali dobiti izrazitiji urbani karakter, ne samo urbanim sadržajima nego i urbanom formom, tako bi granica između urbanih i ruralnih naselja, koja je sada samo između općinskog centra i svih ostalih naselja bila pomjerena ka manjim naseljima. Sekundarni urbani centri bi učinili ravnomjeran prostorni razmještaj uslužnih djelatnosti, centar zajednice sela bi se svakako modernizirao, ali ne bi razvijao uslužne djelatnosti urbanog karaktera, nego one vrste usluga koje su potrebne životu suvremenog čovjeka.

Potrebno je naglasiti da predložena koncepcija razvoja predstavlja dugoročnu razvojnu strategiju, koja ne može biti potpuno ostvarena u planskom periodu (2010.-2020.). Neki od sekundarnih centara i centara zajednice sela će u periodu realizacije plana samo započeti svoj razvoj. Bitno je da budući razvoj bude usmjeren na razvojne centre, a ne raspršen na sva mala sela u području.

Tabela 2.

POZICIJA U SUSTAVU	Područje	Statistički naseljena mjesta gravitacijskog područja	Broj stanovnika u naselju 2010./2020.	Površina naselja /ha/		Stan./ha izgrađenog	Stan./ha ukupno građ. Zemljišta
				izgrađeno	neizgrađeno		
Centar općine	Prozor	Prozor	4839	125,1	194,1	38,7	15,16
		Borovnica	319	20,7		15,41	
		Paljike	203	8,1		25,06	
		Ometala	407	18,3		22,24	
		Gmići	716	37,7		18,99	
		Dobroša	125	13,2		9,46	
		Blace	98	4,6		21,3	
		Ljubunci	300	12,6		23,8	
		Gornji Krančiči	98	7,7		12,73	
		Donji Krančiči	60	-			
		Lug	604	32	3,39	18,88	17,07
		Duge	170	7,6		22,37	
		Šerovina	8	-			
		Skrobućani	219	9,7		22,58	
		Donji Višnjani	20	2,5		8	
		Gorica	92	5,9		15,59	
		Lapsunj	271	21,7	1,63	12,49	11,61
		Šlimac	96	4,7	9,68	20,43	6,67
		Družinovići	128	8,7	8,61	14,71	7,39
		Perići					
		Ukupno:	8 773	340,8	217,41	25,74	
Sekundarni urbani centri	Ščit	Ščit	205	9,9	4,2	20,71	14,54
		Rumboci	1530	50,5	77	30,3	12
		Jaklići	675	28,1	44,8	24,02	9,26
		Ripci	572	24,4	35,7	23,44	9,52
		Podbor	558	33,1	59	16,68	6,32
		Ploča	216	10,3	10,62	20,97	10,32
		Mluša	162	5,4	3,1	36,82	21,6
		Kovačevo polje	98	12,9		7,6	
		Maglice	147	5,4		27,22	
		Proslap	227	32,3		7,03	
		Kozo	76	9,4		8,09	
		Varvara	287	35,5	23,21	8,08	4,88
		Zahum	10	35,5		0,28	
		Ukupno:	4763	292,7	257,63	16,33	
	Gračac	Gračac	367	18	14,5	20,39	11,29
		Ustirama	447	11,3		39,56	
		Lizoperci	143	7,8		18,33	
		Tošćanica	128	8,4		15,24	
		Hudutsko	52	5,8		8,97	
		Meopotočje	2	7,1		0,28	
		Triščani	176				

Centri zajednice i sela		Paroš	10	1,3		7,69	
		Parcani	38	2,2		17,27	
		Gračanica	148	5,6		26,43	
		Heljdovi	20	1,8		11,11	
		Klek	68	3,8		17,89	
		Kučani	46	7,3		6,3	
		Greviči	98	2,1		46,67	
		Ukupno:	1743	82,5	14,5	21,13	
	Uzdol-Šćipe	Uzdol	122	22,8		5,35	
		Here	206	7,8		26,41	
		Donja Vast	30	4,6		6,52	
		Šćipe+Ivanci	187	11		17	
		Kute	236	5,5		42,91	
		Ukupno:	781	51,7		15,11	
	Orašac	Orašac	457	26,3		17,38	
		Ukupno:	457	26,3		17,38	
		SVEUKUPNO OPĆINA PROZOR-RAMA:	16517	794	489,5	20,8	12,86

3.2.2. Osnovna namjena i korištenje prostora

Prostor je nenadoknadiivi resurs stanovništva koje ga koristi. Jednom potrošen za neku djelatnost, ako nije u funkciji održivog razvitka – znači razvitka bez štete po njega, u budućnosti je vječno izgubljen. Prostor je temeljni resurs kojim u polaznom momentu gospodari Općina. Gospodarenje nad prostorom na lokalnom nivou je ustavna kategorija nerazdvojiva od prava lokalne zajednice i njene samouprave. Zbog toga se namjena i uređenje prostora planiranjem preko Prostornog plana Općine nameće kao prioritet i neminovnost. Osnovnom namjenom i elementima uređenja prostora, sukladno namjeni određuju se i osiguravaju prostori (površine) za daljnji razvoj stanovništva, to jest stanovanja i naselja, gospodarskih djelatnosti, infrastrukturnih sustava na način da se očuvaju prirodne datosti planiranog prostora.

Namjenom prostora se prvenstveno osigurava ekološki pristup i zaštitni karakter okoliša. Namjena prostora je utvrđivana na način da apsolutno respektira zatečenu prirodnu osnovu, a da potrebe koje zahtjeva razvitak društva maksimalno moguće očuvaju zatečene vrijednosti.

Usklađivanje interesa i rješavanje prostornih konflikata koji se pojavljuju prilikom intervencija u prostoru temelji se na stručnim analizama, na opredjeljenjima i ciljevima i šire i

lokalne zajednice, civilizacijskim dostignućima, kao i prirodnim kvalitetama okoliša. Uvažavajući prirodne vrijednosti prostora Općine Prozor – Rama, a nastojeći osigurati prostor za prioritetne razvojne djelatnosti lokalne zajednice kroz ovaj Plan evidentirani su sljedeći mogući prostorni konflikti:

- Nekontrolirano i neplansko širenje građevinskog zemljišta na račun poljoprivrednih površina i koridora prometnica. Na ovakav način se postižu nepotrebne male gustoće stanovanja koje proizvode neracionalno i skupo življenje i rad, kao i zagađenje okoliša.
- Eksploatacija mineralnih sirovina koja je u konfliktu sa zaštitom krajolika, poljoprivrednog i šumskog zemljišta te vodnih režima.
- Potrebe stanovništva za razvojem turizma kao gospodarske djelatnosti, a pogotovo za razvojem turizma u najvrjednijim prirodnim područjima i njihov konflikt sa potrebom da zaštite te iste prirodne vrijednosti kao temelj turističkog resursa.
- Zaštita vodnih površina i vodnih kapaciteta (izvorišta, rijeke, jezera) kao temelj budućeg razvoja Općine koje u konfliktu sa brzim i nekontroliranim zahtjevima za građevinskim poduhvatima u prostoru.
- Razvojne infrastrukturne potrebe sa zahtjevima zaštite okoliša.
- Stihijski zahtjevi za masovnu izgradnju mini hidroelektrana koji troše prostor i mogu negativno utjecati na vodne režime. Postizanje održivog razvoja kod ovih prostornih intervencija nameće se kao imperativ.

U narednom periodu će se dva prostorna konflikta izdvojiti kao posebno jaka, a to su daljnji nastavak bespravne gradnje i gradnje u funkciji turističko-rekreacijskog razvitka, a posebno u okruženju Ramskog jezera. Prostorno-planskim mjerama treba unaprijed ograničiti i nadzirati eventualne zahtjeve za izgradnju u zoni neposredne obale jezera, u veoma krajobrazno osjetljivim lokacijama i očuvati zatečenu fizionomiju jezera sa okolnim proplancima, pašnjacima i voćnjacima. U ovom kontekstu potrebno je imati osjetljiv pristup i prema zonama razvitka planinskog turizma gdje pored prirode značajnu vrijednost imaju stare kuće i fizionomija zatečenih naselja. Svi ovi zahtjevi se osiguravaju kako pažljivim smještajem novih objekata tako i poštovanjem lokalne tradicijske arhitekture, a posebno unaprijed napravljenim planskim mjerama i izradom planskih dokumenata (regulacijskih planova).

Stavljanje Ramskog (a i Jablaničkog jezera) u kvalitetnu funkciju sporta, rekreacije i turizma ima jedno veliko ograničenje koje je uzrokom zašto se ovaj resurs ni do sada nije

koristio u tim funkcijama. To je veliko variranje vodostaja koje u ljetnim mjesecima zbog blata čini obalu skoro nepristupačnom. Zbog toga je u narednom periodu potrebno kroz studiranje ovog problema pronaći rješenje kojim će se ono prevazići.

Namjenom površina kao temeljem planske aktivnosti teži se usklađivanju interesa zaštite prostora i gospodarskih aktivnosti, a u cilju smanjenja efekata prostornih konflikata. U tom smislu se prvenstveno teži riješiti konkurentnost u prostoru preko usklađivanja kapaciteta i tehnologija s gledišta funkcionalnog i ekološki prihvatljivog opterećenja prostora i okoliša. U situacijama neizbježnih kompromisa potrebno je predvidjeti mjere u cilju ispravljanja šteta i povratka prostora u ekološki ispravljivo stanje.

Bespravna gradnja, kao i odobrena gradnja suprotno planskim opredjeljenjima (nažalost, u našem okruženju još uvijek uobičajena praksa) je u višestrukom sukobu sa svim aspektima gospodarenja prostorom. U tom smislu potrebno je društvenim i planskim aktivnostima preduhitriti takve graditelje kroz zadovoljenje njihovih potreba i interesa na za to planiranom i pripremljenom zemljištu. Ovo je izvedivo obzirom da građenje postaje sve više tržišno-gospodarska djelatnost, a manje izgradnja obiteljskih objekata za rješenje stambenih potreba.

3.2.2.1. Prostori namijenjeni za gradnju

a. Razvoj i uređenje površina naselja

Sva naselja na području Općine podijeljena su na ona koja imaju urbani karakter i ostala naselja. Naselja urbanog karaktera utvrđena su „područjem naselja“, a ostala naselja utvrđena su „građevinskim područjem naselja“. I područje naselja i građevinsko područje naselja sastoje se od izgrađenog područja i neizgrađenog područja.

Izgrađena područja naselja urbanog karaktera podrazumijevaju izgrađene cjeline i kompletne dijelove naselja kao i druge površine privredne namjene a koje su u funkciji naselja kao što su parkovske površine, površine park-šuma, zaštitne zelene površine, sportsko-rekreacijske površine, površine predviđene za rad unutar naselja, za centralne funkcije naselja i slične površine.

Neizgrađena područja naselja urbanog karaktera su prostori predviđeni za potrebe daljeg širenja i razvoja naselja, te izgrađeni kompletni dijelovi unutar kojih je predviđeno popunjavanje i dopunjavanje izgrađene strukture. Pod neizgrađenim područjima

podrazumijevaju se površine naselja koje nisu privedene planiranoj namjeni ili se koriste na neprimjeren način.

Građevinska područja naselja su utvrđivana za sva ostala naselja u općini, a ona naselja manja od 8 ha površine su zbog njihovog broja samo evidentirana.

Izgrađena područja naselja urbanog karaktera, kao i građevinska područja ostalih naselja su utvrđena u Prostornoj osnovi Prostornog plana Općine Prozor – Rama. Naselja urbanog karaktera na području Općine smatraju se centralno naselje – Prozor i sekundarni urbani centri Ščit - Rumboci, Gračac i Uzdol - Šćipe.

Izgrađeni dio područja naselja urbanog karaktera

Za naselja Prozor, Ščit i Gračac utvrđen je njihov izgrađeni dio. Za sam grad Prozor izgrađenim dijelom se smatra urbano područje grada, a šire urbano područje je prostor predviđen za širenje.

Na ovim prostorima građenje se vrši na osnovi regulacijskih planova i urbanističkih projekata, a unutar izgrađenog prostora sekundarnih urbanih centara na osnovi Zoning planova.

Neizgrađena područja naselja urbanog karaktera

Osnovni kriterij za povećanje urbanih područja naselja su: značaj u okviru sistema naselja, demografska procjena, postojeći resursi, planirani gospodarski razvoj, gustoća naseljenosti, geoprometni položaj i prirodni uvjeti.

Buduća strategija urbanizacije u periodu do 2020. godine bi trebala usmjeravati postojeću mrežu naselja s koncentracijom izgradnje u prostoru postojećih naselja i povećanjem gustoće naseljenosti. Planirana proširenja odnose se na sekundarne Ščit-Rumboci i Gračac. Općinski centar Prozor definiran je granicama šireg urbanog područja, unutar kojeg ima dovoljno neizgrađenog područja, 194,10 ha, a širenje grada moguće je na padini ispod Gmića. Detaljne lokacije za izgradnju građevinskog područja naselja unutar šireg urbanog područja utvrditi će se planom nižeg reda, Urbanističkim planom ili Zoning planom grada.

Planirana proširenja na području sekundarnog centra Ščit - Rumboci uglavnom koncentriraju naselja, i to u površinama: Rumboci 77 ha, Jaklići 44,8 ha, Ripci (s Matkovićima) 35,7 ha, Podbor (s Pločom) 69,62 ha, Mluša 3,1 ha, Ščit 4,2 ha i Varvara 23,21 ha.

Proširenje u Gračcu je utvrđeno na način da se naselje širi prema rubnim padinama obzirom da je Gračac linijsko naselje smješteno između tih padina. Na mogućim lokacijama je planirano 14,5 ha širenja građevinskog zemljišta.

Ukupno širenje građevnog zemljišta iznosi 0,97 % u odnosu na površinu Općine.

Građenje unutar ovog prostora se vrši na osnovu Zoning plana i uvjeta utvrđenih u odluci o provođenju Zoning plana, a za same centre sekundarnih urbanih centara i ovog i prostora Šćita moguće je uraditi regulacijske planove.

Regulacijom kako izgrađenih, tako i neizgrađenih područja naselja urbanog karaktera potrebno je osigurati i premještanje regionalne prometnice iz naselja koja gravitiraju sekundarnom centru Šćit - Rumboci, te njeno pretvaranje u glavnu ulicu u naseljima. Također je potrebno pored svih potrebnih urbanih sadržaja osigurati i urbanu formu naselja, a prije svega centre naselja sa trgovom i objektima u okruženju trga koji bi ostavili sliku organiziranog života. U okviru trga pored društvenih sadržaja (ambulanta, ljekarna, mjesna zajednica, škola) potrebno je osigurati i stambeno-poslovne objekte sa uslužnim trgovačkim i ugostiteljskim djelatnostima. Istraživanje prostora i lokacija za ove trgove i njihovo formiranje je dugotrajan proces koji je potrebno planirati.

Građevinska područja ostalih naselja Općine

Građevinska područja naselja su utvrđena za ostala (neurbana ili prijelazna – urbana/ruralna) naselja na području Općine. Temelj za utvrđivanje ovih naselja su bili: statistički podaci popisa iz 1991. godine, statističke procjene do 2020. godine, tj. do kraja planskog perioda, kao i minimalna gustoća naseljenosti od 14 st/ha i iskorištenost prostora koje su tehnički omogućavale utvrđivanje zone naselja. U utvrđivanju građevinskih područja naselja bitnu ulogu su imali i preuzete obveze iz planova višeg reda, ciljevi prostornog razvoja, izgrađenost prostora te ostala obilježja i karakteristike svakog naselja.

Prema procjeni stanja postojeća građevinska područja veličinom zadovoljavaju potrebe postojećeg stanja i uključuju velike rezervne površine za eventualno buduće povećanje broja stalnih stanovnika. Na ovakav način došlo bi do povećanja gustoće stanovanja (koja je sada minimalna), a time i do povećanja njegovog kvaliteta i racionalizacije troškova građenja.

Ovakva procjena stanja je omogućila da se uzimajući u obzir osnovnu koncepciju prostornog uređenja na određenim mjestima i dalje korigiraju granice građevinskog područja.

Ovo je rađeno da bi se i dalje pospješila koncentracija stanovništva i pretvaranje longitudinalnih naselja uz prometnice u logično zaokružene cjeline sa prepoznatljivim elementima centraliteta. Ovim korekcijama se istovremeno pokušalo spriječiti cijepanje postojećih katastarskih čestica koje su trenutno dijelom u građevinskoj zoni.

Građevinsko područje naselja manjih od 8 ha

Prema utvrđenom građevinskom području naselja, Općina ima 22 naseljena mjesta čija površina ne prelazi 8 ha i gustoću stanovanja od 21,46 stan/ha. Veliki broj manjih naseobinskih grupacija uvjetovan je geomorfologijom područja. Prosječna gustoća naseljenosti u malim selima je optimalna, iako mali broj stanovnika u njima čini pretpostavku njihovog izumiranja. Ove naseobinske grupacije predstavljaju karakterističnu sliku kraja. Potrebno je očuvati ovu vrstu naselja, tipizirati i u njima poticati ruralni razvoj. Za njih nisu utvrđene zone za širenje naselja, pa će se građenje moći vršiti samo zgušnjavanjem zatečenih prostora naselja. Unutar ovih naselja eventualne buduće intervencije se vrše sukladno Prostornom planu i Odluci o njegovom provođenju.

Slika 2. Manje naseobinske grupacije-karakteristika kraja

b. Razvoj i uređenje površina izvan naselja

Pod ovim površinama se podrazumijevaju one površine koje su van naselja a predmet su specifičnih i pojedinačnih građevinskih aktivnosti koje je potrebno regulirati i izvoditi pod specifičnim uvjetima.

Građevinska područja naselja povremenog stanovanja GP2

Ovim planom su utvrđene tri zone za naselja povremenog stanovanja. Zona Mejnik obuhvaća površinu od 27,3 ha, a zona Donja Rika obuhvaća 34,2 ha površine, zona Draševo (jug) obuhvaća 12,85 ha. One predstavljaju 0,13% ukupne površine Općine.

Unutar ovih zona određuju se prostori za izgradnju objekata za povremeno stanovanje uz poštivanje zaštitnih zona izvorišta i vodotoka itd. Za građenje građevina namijenjenih za odmor, u ovim područjima naselja, vrijede odredbe za izgradnju objekata u ruralnim područjima. Svi uvjeti izgradnje unutar ovih naselja bit će regulirani kroz regulacijske planove.

Ovim planom su utvrđeni prostori naselja povremenog stanovanja i oni obuhvaćaju: zaštitne zone oko naselja, zone za širenje ovih naselja, kao i zone intervencije u ovom planskom periodu. Za zone intervencije u ovom planskom periodu potrebno je izdvojiti cca 40% prostora i unutar njih se građenje vrši na osnovu regulacijskih planova koje je potrebno uraditi i pripreme građevinskog zemljišta prije konkretne izgradnje vikend i ostalih pratećih objekata u njihovoj funkciji.

Građevinska područja gospodarskih zona G1

Gospodarske zone, tj. proizvodno-poslovne zone su evidentirane unutar šireg urbanog područja i izvan šireg urbanog područja. One će biti predmet planova nižeg reda, tj. regulacijskih planova i urbanističkih projekata. Svi uvjeti građenja će biti definirani u ovim planovima.

Planirane nove poslovno-proizvodne zone van šireg urbanog područja nalaze se na ulazu u Prozor – tkz. zona „Ponir“ površine 1,5 ha, zona „Izlaz“ koja se nalazi uz regionalni put R418a, iznad Varvare i ima površinu od 63,1 ha, te zona Osoje od 12,7 ha. Postojeća zona u Gračanici je proširena ima površinu od 2,3 ha.

Građenje unutar ovih zona se vrši na osnovi regulacijskih planova, kao i obvezujućih planova pripreme građevinskog zemljišta i pripremljenog građevinskog zemljišta. Svi uvjeti izgradnje, priključenje i uređenje će biti regulirani ovim planovima nižeg reda.

Građevinska područja površina za iskorištavanje mineralnih sirovina M1

Na karti namjene površina utvrđeni su lokaliteti sa mineralnim sirovinama. Na ovim područjima moguća je gradnja pogona za eksploataciju mineralnih sirovina (prema odredbama zakona).

Eksploatacija mineralnih sirovina, obzirom na postojanje nalazišta usmjeravati će se na izgradnju i formiranje eksploatacijskih polja. Planom su određene sljedeće lokacije:

- Lemišnjak, ležište ukrasnog kamena, zona 82 ha;
- Brajke, ležište gipsa zona 16,3 ha;
- Šibenik, ležište gipsa od 14,3 ha;
- Kučevac, ležište ukrasnog kamena i potencijalni agregat za asfalt 146 ha.

Za postojeći kamenolom na Makljenu potrebno je propisati sve mjere za zatvaranje i sanaciju. Također je potrebno propisati mjere sanacije za napušteno pozajmište materijala koje se koristilo pri izgradnji brane HR Rama na Ramskom jezeru, čija sanacija još nije provedena, a predstavlja ružnu sliku u krajoliku sa svih krajobraznih točaka pogleda na jezero.

Za postojeći kamenolom u Podboru potrebno je propisati mjere eksploatacije sukladno propisima o zaštiti okoliša, obzirom su se mještani na održanoj javnoj raspravi u studenom 2010. godine izjasnili da se spomenuti kamenolom ne zatvori, uz uvjet eksploatiranja koji poštuje propisa zaštite okoliša, što je navedeno dopisom Nositelja pripreme plana od 7.12.2010. godine.

Ovim planom se eksploatacija može odobriti pod uvjetom izrade za svaku zonu Plana uređenja eksploatacijskog polja, fisibility studije, prethodne studije zaštite okoliša, kao i elaborata o mjerama i načinima kao i financijskim sredstvima saniranja eksploatacijskog polja.

Ovaj plan je utvrdio i opće uvjete eksploatacije:

- metode eksploatacije moraju se u najvećoj mjeri prilagoditi ambijentu;
- pozajmišta se ne predviđaju, tj. korištenje određenih prostora kao pozajmišta;
- ukoliko se u eksploatacijskom polju koriste metode miniranja, ona se ne smiju približiti na udaljenost manju od 500 m od utvrđene granice širenja građevinskih područja naselja ili turističkih zona ili vikend naselja, kao ni manje od 1000 m od postojećih naselja, stambenih i drugih objekata u kojima se obavlja poslovna djelatnost;
- unutar eksploatacijskog polja mogu se graditi građevine, postavljati prijenosne građevine i tehnološka oprema isključivo u neposrednoj funkciji rudarske djelatnosti;
- sanacija područja iskorištavanja mineralnih sirovina, a posebno njen financijski aspekt moraju biti sastavni dio odobrenja za eksploataciju. Sanacija

prostora može se provesti kao krajobrazno oplemenjivanje, ali i kao priprema prenamjene ili prenamjena u drugu djelatnost;

- skladišta eksplozivnih materijala potrebnih za miniranje moraju biti na sigurnosnoj udaljenosti od naselja, objekata i infrastrukturnih sistema.

Prije davanja suglasnosti za bilo koju aktivnost za iskorištavanje mineralnih sirovina potrebno je omogućiti i izvesti istražne radove.

Građevinska područja turističkih zona T1 T2

Turizam je jedan od bitnih gospodarskih potencijala na kojima je moguće bazirati razvoj Općine. Zbog toga se sa pažnjom pristupilo istraživanju i utvrđivanju prostora koji trebaju osigurati preduvjete za njegov razvoj. Generalno, nekoliko je pravaca razvoja turizma, i to kroz: seoski turizam u okvirima ruralnog razvoja, zimski turizam u zonama Draševu, Idovac i Makljen, te turizam na Ramskom jezeru baziran na sportu i rekreaciji.

Na osnovi ovako postavljenih ciljeva i analiza došlo se do sljedećih turističkih zona:

- zona Šćita koja se sastoji od T1 zona, a to je na karti nekoliko otočića i
- T2 zona Šćita, Matkovića, Kovačeva polja i zona Rumboci i Jaklići.

Za ovaj prostor, prostor okruženja jezera, zbog njegovog značaja potrebno je prije bilo kakvih intervencija i provedbenih planova uraditi studiju ili master plan korištenja priobalnog prostora Ramskog jezera. Ovaj plan treba utvrditi koncept korištenja jezera u turističke svrhe u koegzistenciji sa postojećim naseljima, kao i temeljni model uređenja prostora. Ovaj model mora imati slobodnu motornu prometnicu dosta visoko iznad jezera, za koje se okomito motorno pristupa zonama jezera koje će se koristiti u turističkoj funkciji. Uz samo jezero ove zone su povezane pješačkom prometnicom. Između pješačke prometnice je zeleni pojas parkova, voćnjaka i vrtova. Na osnovu ovako urađenog koncepta i modela može se pristupiti detaljnom provedbenom planiranju. Zonu T1 treba ostaviti samo za najnužniju gradnju i to plaža i hortikulturnog uređenja bez drugih vrsta intervencije. U zonama T2 građenje se vrši na osnovi regulacijskih planova i to svih turističkih kapaciteta, kako ugostiteljskih tako i smještajnih uz strogo poštovanje zona zaštite jezera utvrđenih u drugom dijelu ovog plana. Generalno ugostiteljske zone treba razdvojiti od smještajnih i one mogu biti bliže jezeru, ali i dalje uz poštovanje zona zaštite.

U okviru sportsko-rekreacijskog centra za zimske sportove i rekreaciju predviđenog na prostoru Draševa planira se turistička zona T2. Unutar ove zone građenje se vrši na osnovu regulacijskog plana i ta zona je predviđena za izgradnju ugostiteljsko turističkih

sadržaja (hotel, apartmansko naselje, vikend objekti). Paralelno i uz ovu zonu je turistička zona Jaklića staje T1, gdje su smještajni kapaciteti bazirani na formiranju etno sela. Prilikom ovih intervencija potrebno je primijeniti sve mjere zaštite tradicionalnih arhitektonskih vrijednosti ramske kuće i ruralnog sklopa unutar kojeg se nalazi. Intervencije unutar ove zone su moguće samo na temelju regulacijskog plana, ali uz stroge mjere zaštite i u suradnji sa Županijskim zavodom zaštite. Obzirom da će detaljna namjena i uvjeti korištenja prostora, kao i uvjeti intervencije u prostoru za turističke zone na lokacijama Draševa i Ramskog jezera biti određene dokumentima prostornog uređenja užeg prostora i nižeg ranga, to će u okviru njih biti istražena i struktura turističkih kapaciteta, kapaciteti, planirane površine s prikazom planiranih gustoća.

Postoje još dvije manje turističke zone naslonjene na sportsko-rekreacijske prostore: to su zona Ramska kuća na Makljenu i Idovac. Idovac je dio jedinstvene zone koja se prostire i na Općine Kupres i Gornji Vakuf/Uskoplje (SKI Raduša). Na njenom dijelu u Općini Prozor - Rama su samo sportsko-rekreacijski tereni, a turistički su na prostoru Općine Kupres. Za obje ove zone buduće građenje i intervencije u prostoru moguće je raditi samo na osnovi regulacijskih planova. Projektom istražnih radova za uspostavu zaštite podzemnih voda izvorišta vrela Krupić koji je dovršen u srpnju 2011. g. utvrđeno je da se turistička zona Ramska kuća na Makljenu nalazi u II zaštitnoj zoni izvorišta Krupić, što znači da se nakon uspostave zaštite izvorišta u ovoj turističkoj zoni trebaju poštovati sve mjere zaštite dane Projektom, odnosno *Pravilnikom o uvjetima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta voda koje se koriste ili planiraju da koriste za piće* (Službene novine F BiH, broj: 51/02).

Građevinska područja sportsko rekreacijskih zona R1

Valorizacijom osnovnih vrijednosti kojima raspolaže ramski kraj predviđa se razvoj specifičnih oblika sportskog, rekreacijskog, lovnog vida rekreacije, uglavnom u sjevernom i sjeveroistočnom dijelu Općine.

Planirane površine za sport i rekreaciju namijenjene su za gradnju rekreacijskih objekata i ugostiteljskih sadržaja u funkciji poboljšanja zimskog sporta i turizma. Utvrđene sportsko-rekreacijske zone su:

- SRC Idovac 500 ha;
- SRC Draševo 154,3 ha;
- SRC Makljen 283,5 ha;
- SRC Dobro Polje³ 20,2 ha;

³ Na zahtjev Nositelja pripreme (Knjiga priloga)

- Sportsko rekreacijske lokacije oko Ramskog jezera (uža područja turističkih zona T1).

Ove četiri zone čine 2,0% od ukupne površine Općine. Detaljno uređenje ovog prostora definira se Regulacijskim planom.

U Sportsko rekreacijskim zonama mogu se graditi samo sportske građevine, rekreacijski sadržaji, kupališta i skijališta, a ne smještajni ili neki drugi objekti. Ugostiteljski objekti u ovim zonama se mogu graditi samo kako priručni. Iako mogu biti trajnog karaktera, njihova površina ne bi trebala prelaziti 50 m².

SRC Makljen se nalazi u planiranoj Ib i II zaštitnoj zoni izvorišta Krupić stoga se u ovoj sportsko rekreacijskoj zoni trebaju poštivati sve odredbe dane Projektom istražnih radova za uspostavu zaštite podzemnih voda izvorišta vrela Krupić, odnosno *Pravilnikom o uvjetima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta voda koje se koriste ili planiraju da koriste za piće* (Službene novine F BiH, broj: 51/02).

Glavna gradska sportsko rekreacijska zona bi trebala biti unutar šireg urbanog područja te zbog toga ovim planom nije obrađivana.

Unutar sportsko rekreacijskih zona mogu se graditi jahački centri, strelišta, nogometna igrališta i sl.

Građevinska područja groblja i deponija

U prostornoj osnovi utvrđena su i evidentirana 125 groblja sa ukupnom površinom na procijenjenih 345 ha. Površine pojedinačnih groblja ne predstavljaju zonu namjene površina, te smo ih grafički naznačili blokom, a one prema dobivenim podacima čine 0,72% ukupne površine Općine. Planirano novo groblje za naselje Prozor nalazi se unutar šire urbane zone.

Predviđena sanacija ilegalnih deponija urađena je u poglavlju Komunalna infrastruktura, planom se ne predviđa izgradnja deponije na području Općine.

Građevinska područja infrastrukturnih sustava IS

Građevinska područja infrastrukturnih sustava su površine koridora za prometne i energetske infrastrukturne sustave, za telekomunikacijske objekte i koridore, kao i za objekte proizvodnje energije.

Svi ovi objekti se rade ne osnovu ovog prostornog plana i uvjeta za njegovo provođenje reguliranih Odlukom o provođenju uz obavezu izrade prethodnih studija ili studija zaštite okoliša, zavisno od toga kako je zakonom predviđeno.

Unutar ovog plana su svi infrastrukturni sustavi regulirani linijski ili blokom, izuzev građevne površine HE Rama koja se sastoji od brane na Ramskom jezeru, tunela, energetskog postrojenja i ispusta. Oni čine površinu od 55,4 ha ili 0,11% površine Općine.

c. Ostalo zemljište

Sukladno metodologiji prostornog planiranja ostalo zemljište predstavljaju prostori namijenjeni za obavljanje djelatnosti na kopnu i vodi, a to su: poljoprivredna i šumska zemljišta te vodne površine. Na ovim prostorima dozvoljena je gradnja samo u funkciji obavljanja djelatnosti.

Šumske površine

Obzirom na još uvijek nedovršen Zakon o šumama, kao i na neustaljenost prostorne prakse u toj oblasti na našim prostorima, šumom u ovom Planu nisu utvrđene namjene: gospodarska, zaštitna, itd., već su „uvjetno“ za ove potrebe klasificirane u sedam kategorija po vrstama. Obzirom da se radi o šumsko-gospodarskoj osnovi FBiH ovakav pristup je dobra osnova da se u daljnjem radu napravi i još kvalitetnija podjela šuma po namjenama. U svakom slučaju, sve evidentirane šume su podijeljene na: visoke šume sa prirodnom obnovom, visoke degradirane šume, šumski zasadi (kulture), izdanačke šume, goleti i šibljiaci unutar pojasa šuma, neproduktivne površine u pogledu šumarstva i ostalo šumsko zemljište. Ove površine od Š1 do Š7 obuhvaćaju oko 21.760 ha ili 45,61% površine Općine.

U narednoj fazi rada od ovako kategoriziranih šuma biti će potrebno formirati i sljedeće prostore:

Gospodarske šume koje su namijenjene isključivo gospodarskom korištenju (sječa za drvenu građu ili ogrjev, lov, uzgoj divljači, ubiranje šumskih plodina...)

Zaštitne šume čija je temeljna funkcija zaštita i sanacija ugroženih područja kao što su opožarene površine, površine izložene eroziji, zatim poboljšanje mikroklimatskih uvjeta prostora itd.

Šume posebne namjene su u našem slučaju šume unutar zaštićenog prostora rijeka i jezera, uz namjenu sporta i rekreacije, park šume i slično. Osnovna namjena ovih šuma je očuvanje ekoloških vrijednosti prostora i specifičnih zaštićenih biotopa, rekreativna i sportska namjena te oplemenjivanje krajobraza.

Na šumskim površinama potrebno je osigurati prirodnu regeneraciju, a na pojedinim prostorima poboljšati krajobrazne karakteristike podizanjem novih šuma. Pošumljavanjem je

potrebno obnoviti svaku uništenu (i opožarenu) šumsku površinu u skladu s okolnim prirodnim uvjetima i osobitostima. Ovim intervencijama ne smije biti cilj promjena namjene šumskog zemljišta u neko drugo.

Na urbanim područjima potrebno je poticati razvoj urbanog šumarstva kroz ozelenjivanje rubnih gradskih površina i „klinova“, drvoreda, turističkih područja, gradskih park šuma, zona rekreacije, proizvodnje, uljepšavati krajolik i na takav način povećavati šumski fond.

Unutar zona šumskog zemljišta (gospodarske šume) moguće je graditi: šumske postaje (lugarnice), lovačke kuće, depoe drvene građe, znanstveno-istraživačke stanice za praćenje stanja ekosustava i ostale zahvate ako su predviđene ovim Planom, odnosno Odlukom o njegovom provođenju. Za sve zahvate ovakve vrste uvjete izdaje Županijsko ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Nivo intervencije kod gradnje unutar ovih zona je Prostorni plan i Odluka o njegovu provođenju.

Poljoprivredno zemljište

Obzirom na nepostojanje aktualnog katastra poljoprivrednog zemljišta, kao ni odgovarajućih stručnih podloga, studija i sl., nismo bili u mogućnosti napraviti podjelu poljoprivrednog zemljišta na zone koje govore o nivou kvalitete, ali i pogodnosti tla za određene kulture. U našem radu zemljišta smo klasificirali na osnovu jedino mogućih instrumenata koje smo imali, a to su orto-foto snimak, opći katastar Općine, pedološka karta i obilazak terena. Tako smo poljoprivredno zemljište podijelili na zonu P1 – osobito vrijedno poljoprivredno zemljište koje služi za uzgoj višegodišnjih kultura, voćnjaci i ratarske kulture. Unutar ove zone se nalazi i zona koja obuhvaća male površine za uzgoj žitarica, industrijskih kultura, povrtlarskih kultura, te krmnog bilja.

Zona P2 obuhvaća ostalo poljoprivredno zemljište, a to su: manje vrijedne poljoprivredne površine, manjeg gospodarskog značaja, livade i pašnjaci.

Ukupno na prostoru Općine ima 21.050 ha poljoprivrednog zemljišta što čini 47,09% površine Općine.

Sukladno stručnim spoznajama u ovoj oblasti poljoprivredna proizvodnja se može odvijati na:

- intenzivan način; konvencionalna poljoprivreda na većim kompleksima i održiva poljoprivreda (ekološka).
- Za obje ove zone potrebno je u narednom periodu utvrditi područja.

Ekološka poljoprivreda je alternativni sustav gospodarenja koji se odvija po posebnim zakonitostima i zakonima, kao i prema pravilnicima o ekološkoj poljoprivrednoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Ovaj oblik proizvodnje je kompatibilan cilju razvitka ruralnog turizma, a i razvitku Općine na ruralnim osnovama.

Građenje na površinama predviđenih za poljoprivredne djelatnosti

Na poljoprivrednom zemljištu i površinama predviđenim za tu djelatnost u ovom planu nije moguće graditi samostalne stambeno-gospodarske građevine niti stambene građevine u okvirima poljoprivrednog gospodarstva. Na poljoprivrednim površinama se ne mogu graditi manje gospodarske građevine (do 45 m³ bruto) za držanje alata, strojeva odnosno poljoprivredne opreme neovisno o veličini posjeda.

Na poljoprivrednom zemljištu (iz plana poljoprivrednoj površini) se mogu graditi samo poljoprivredne gospodarske građevine, a to su: staklenici, plastenici, farme za uzgoj stoke, voćarski pogoni za proizvodnju voćarskih proizvoda, građevine za držanje poljoprivredne opreme, građevine za primarnu obradu i preradu poljoprivrednih proizvoda uzgojenih na posjedu.

Građenje ovih objekata vrši se na osnovi ovog Prostornog plana, uvjeta njegovog provođenja i Odluke o provođenju, kao i posebnih uvjeta za ovakvu vrstu objekata. Pod posebnim uvjetima (udaljenost od prometnica, udaljenost od građevinskih područja naselja i stambenih objekata, turističkih područja vodozaštitnih zona, vodocrpilišta i dr.) spomenute građevine se mogu izvoditi na poljoprivrednom zemljištu ukoliko su zadovoljeni spomenuti kao i ostali uvjeti i standardi za svaku specifičnu vrstu objekata, kao i da je objekt smješten na minimalnu parcelu od 1 ha.

Vodne površine

Na području Općine Prozor-Rama postoje znatne vodne površine i to prije svega na prostorima Ramskog i Jablaničkog jezera. Na ovim površinama i sukladno njihovim zaštitnim zonama koje obuhvaćaju 1435,7 i 143,4 ha je moguće vršiti samo one aktivnosti koje su u funkciji sporta i rekreacije i razvitka turizma. Ove aktivnosti kao i njihove intervencije u prostoru potrebno je utvrditi posebnom studijom i one mogu obuhvatiti:

- prometne djelatnosti (turistička plovidba),
- ribarenje,
- rekreaciju,
- plaže,
- sportovi na vodi.

3.2.3. Osnovni prostorni pokazatelji

Tabela 3: Iskaz prostornih pokazatelja za namjenu površina

Redni broj	HNŽ Općina Prozor-Rama	Oznaka	Lokacija	Ukupno ha	% od površine Općine 47700ha=100%	stan/ha
1.0	Izgrađeni dio građevinskog područja naselja	GP	Prema statističkoj evidenciji naselja	794	1,66	20,82
1.1.	Neizgrađeni dio građevinskog područja naselja	GP1	Prozor Rumboci Jaklići Ripci Podbor Ploča Mluša Varvara Ščit Gračac Lug Lapsunj Šlimac Družinovići	194,10 77 44,8 35,7 59 10,62 3,1 23,21 4,2 14,5 3,39 1,63 9,68 8,61	0,97	
1.2.	Naselja povremenog stanovanja	GP2	Mejnik Donja Rika Draševo -jug	16,4 34,2 12,85	0,13	
1.3.	Građevinsko područje naselja manje od 8 ha		22 naseljena mjesta		-	
1.4.	Gospodarska namjena Proizvodno poslovna	G1	Ponir Izlaz Osoje Gračanica	1,5 63,1 12,7 2,3	0,16	
1.5.	Površine za iskorištavanje mineralnih sirovina	M1	Lemišnjak Brajke Šibenik Kručevac Podbor	82 16,3 14,3 146 15,1	0,57	
1.6.	Turistička namjena	T1+T2 T2 T2	Ščit Jaklića staje Rumboci Podbor Kovačevo polje Ramska kuća Draševo	93,2 14,9 28,5 11,8 18,8 11,5 44,1	0,46	

Redni broj	HNŽ Općina Prozor-Rama	Oznaka	Lokacija	Ukupno ha	% od površine Općine 47700ha=100%	stan/ha
1.7.	Športsko rekreacijska namjena	R1	SRC Idovac SRC Draševo SRC Makljen SRC Dobro Polje	500 154,3 283,5 20,2	2,0	
1.8.	Površine infrastrukturnih sustava	I1	Zone akumulacije i ispusta	55,4	0,11	
1.9.	grobља		125 lokacija	345	0,72	
2.0.	Poljoprivredno zemljište	P1; P2		21 050	47,09	
2.1.	Šumsko zemljište	Š1-7		21 760	45,61	
2.2.	Vodne površine		Ramsko jezero Jablaničko jezero rijeka Rama	1435,7 143,4 39,8	3,39	
	Ukupno:			47700		

Tabela 4: Prostorni pokazatelji za Općinu Prozor-Rama za period 2010.-2020.

KOEFICIJENT	
1. Ukupna površina (ha i km ²)	47.700 ha ili 477 km ²
2. Bilans površina po namjeni (ha)	Tabela br.3 Iskaz prostornih pokazatelja za namjenu površina
3. Ukupan broj stanovnika (2009.god)	16.517
4. Bruto gustoća naseljenosti (br. stan/ha i km ²)	34.6 stan/km ²
5. Neto gustoća naseljenosti (br.stan/ha građ.zemljišta)	16.517/794=20,80 st/ha-postojeće 16.517/1283,5=12,86 st/ha-planirano
6. Stupanj urbanizacije (br.stan.gradova i naselja gradskog karakt./br.stan.Plana)	0.29
7. Koeficijent urbaniteta (ha građ.zemljišta/br.stan.Plana)	0.04 ha/st-postojeće 0,07 ha/st-planirano
8. Stupanj zaposlenosti (br.zaposl./br.stan.Plana)	0,08

Sukladno prihvaćenoj Uredbi o jedinstvenoj metodologiji za izradu prostorno planskih dokumenata koje su temelj za rad na ovom Planu, urađeni su i numerički prostorni pokazatelji, kako za postojeće stanje tako i za projekcijski period do 2020.godine. Iz dobivenih pokazatelja se mogu pročitati određene karakteristike Općine kao i plansko opredjeljenje bez obzira što u našoj sredini ne postoje standardi koji bi nam olakšali donošenje zaključaka, a i urađeni planovi u okruženju ne daju dovoljno podataka za usporedbu.

Za ukupnu prostornu površinu Općine i broj stanovnika u planskom periodu izračun govori o prosječnoj gustoći od 20,80 st/ha izgrađenog zemljišta, a obzirom na prosječnu gustoću u Županiji od 51,7 st/km², govori o veoma maloj bruto gustoći stanovanja i o

nenaseljenosti prostora Općine, što znači da na postojećem izgrađenom zemljištu postoje mogućnosti zgušnjavanja stanovanja. Međutim, obzirom na planiranje razvoja mreže centara, planom je predviđeno širenje na područjima sekundarnih centara, što na kraju planskog perioda predstavlja 12,86 st/ha.

Ukupan udio gradskog stanovništva u odnosu na broj stanovnika Općine, govori o niskom stupnju urbanizacije od 0,29 što je proizvod loše gospodarske i ukupne razvijenosti i govori o još uvijek pretežno ruralnom i neurbaniziranom prostoru. Konceptom razvoja svih grana gospodarstva i razvojem mreže centara, očekuje se veći stupanj urbanizacije, samim tim i koeficijent urbaniteta.

Postojeća neto gustoća stanovanja govori također o niskoj gustoći na našim građevnim prostorima. Nelogično je i neracionalno plansko opredjeljenje da se ova gustoća u planskom periodu smanjuje umjesto povećava. Ovakvo opredjeljenje rezultat je zahtjeva da se i dalje omogući investitorima slobodna mogućnost građenja, ali da se pokušaju i dalje smjestiti u granice naselja, pa makar to izazvalo nepotreban trend smanjenja gustoće stanovanja.

3.3. Sektorske prostorne projekcije

3.3.1. Korištenje poljoprivrednog zemljišta

Prema podacima iz Katastra, Općina raspolaže sa 21,2 tisuće hektara poljoprivrednog zemljišta, što čini tek oko 44% ukupne općinske teritorije. Unutar ovog zemljišta 8.9 tisuća hektara ili samo 42% spada u kategorije obradivog, što ukazuje da se radi o poljoprivrednom ozračju u kojem sa oko 58% dominiraju travno-pašnjački proizvodni pokrovi. U obradivom zemljištu opet sa 4,9 tisuća hektara ili 55% eksponiraju se livade, tako da za intenzivnu proizvodnju ostaje tek oko četiri tisuće hektara, u kojima se nalazi oko 3,8 tisuće hektara oranica i vrta te 235 hektara voćnjaka i 14 hektara vinograda.

Činjenica da svaki treći do četvrti hektar oranica u Općini stoji van bilo kakve uporabe, oslikava jedno neprihvatljivo i neracionalno stanje, što odaje jednu poljoprivredu koja se, i pored uzlaznog trenda, još uvijek nalazi pred teškim promjenama.

Zbog značaja poljoprivrednog zemljišta i poljoprivrede u cjelini, posebno je neophodno da se mjerama zemljišne politike osigura zaštita poljoprivrednog zemljišta i njegovo racionalno korištenje, odnosno da se kvalitetnije zemljište u cjelini koristi za proizvodnju hrane.

U cilju vođenja što efikasnije politike u gazdovanju poljoprivrednim zemljištem neophodno je:

- Izvršiti transformaciju u pravcu razvoja suvremenog, konkurentnog i ekološki čistog poljodjelstva,
- Zaustaviti degradaciju malih seoskih gospodarstava, poticati povećanje zemljišnog posjeda, te početi sa iskorištavanjem dosada neobradivih ili zapuštenih poljoprivrednih površina,
- Državno, odnosno općinsko poljoprivredno zemljište dodjeljivati zapaženim poljoprivrednim proizvođačima kako bi uvećali svoj posjed i dr.,
- Korištenje sorti višeg genetskog potencijala,
- Viši nivo korištenja đubriva i pesticida,
- Korištenje adekvatne mehanizacije,
- Korištenje navodnjavanja i dr.,
- Organizirati monitoring tj. praćenje promjena namjene korištenja zemljišta uz formiranje zemljišnog informacijskog sustava (ZIS), kao dijela geografsko informacijskog sustava (GIS),
- Donijeti razvojne programe kroz planove zaštite i racionalnog korištenja zemljišta,
- Podržati razvoj poljoprivredno-prehrambene proizvodnje,
- Potrebno je donijeti odredbe o standardima kvaliteta i zahtjevima za obilježavanje proizvoda,
- Poboljšati životne, radne i proizvodne uvjete na selu,
- Stvoriti prepoznatljive i vrijedne općinske proizvode,
- Osigurati suradnju sa Agronomskim fakultetom,
- Podržati poljoprivredne manifestacije,
- Osigurati poticajna sredstva za razvoj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava,
- Povećati stočni fond,
- Poboljšati genetsku osnovu za stočarsku proizvodnju,
- Poboljšati proizvodnju zrnaste i kabaste hrane i njihovo korištenje,
- Posebno odrediti i sačuvati izrazito vrijedne prostore za poljoprivredno-stočarsku djelatnost, od dalje devastacije neplanskom gradnjom, tj. spriječiti pretvaranje poljoprivrednog zemljišta u građevinsko.

Koristeći općinske komparativne prednosti u pojedinim proizvodnjama nužno je nastojati razvijati slijedeće proizvode u svrhu stvaranja općinskih tržišno vrijednih proizvoda:

- Voće (šljive, jabuke, kruške, jagode, višnje, maline),
- Mliječne proizvode,

- Med,
- Pastrmku
- Organsko-biološke proizvode,
- Agroturizam.

Na temelju navedenog može se očekivati da će se osposobiti određeni broj obiteljskih gospodarstava za suvremenu i gospodarski učinkovitu proizvodnju na prostoru Općine Prozor – Rama.

3.3.2. Korištenje šuma i šumskog zemljišta

Šume i šumsko zemljište na teritoriju Općine Prozor - Rama prostire se na površini 26 867,42 ha, od čega su u državnom vlasništvu 24 447,70 ha ili 91%, a u privatnom vlasništvu 2 419,72 ha ili 9%. Visoke šume u privatnom vlasništvu su dosta usitnjene po katastru. Ima ih samo 10.50 %, dok je postotak izdanačkih šuma u ukupnoj površini jako visok.

U cilju kvalitetnijeg i efikasnijeg rada na saniranju i unapređenju stanja šume, potrebno je poduzeti slijedeće mjere:

- Izrada programa dugoročnog razvoja šumarstva u kome bi se definirale neke nove kategorije vezane za funkciju šume, kao što su biodiverzitet, socijalna funkcija šume, očuvanje ekosustavnog lanca, zatim podizanje mlađih kultura, zaštita zemljišta od propadanja (degradacije šuma, elementarne nepogode, biljnih bolesti i požari) te ekološka funkcija šume.

U program ugraditi sve donesene međunarodne konvencije, rezolucije, akcijske programe, strategije i smjernice koje se odnose na šume i biodiverzitet,

- Blagovremena izrada Šumsko gospodarske osnove za ŠGP na period važenja od 10 godina. U nju obavezno ugraditi sve navedene konvencije i standarde iz prethodne točke.
- Uspostavljanje zaštićenih područja u smislu zaštitnih šuma, zaštićenih šuma, spomenika prirode, radi zaštite izvornog okoliša i kulturnog naslijeđa. Aktivnost mora biti kontinuirana u toku važenja ovog Prostornog Plana.
- Certificiranje šuma, kojim postupcima se utvrđuje da li su primijenjene konvencije i standardi navedeni u točkama 1. i 2. ovih smjernica.

Primjenjuju se slijedeći standardi: (FSC- standard), kvaliteta gospodarenja šumama i (ISO – 14001) koji se odnosi na šumarska poduzeća,

- Otvorenost šuma. Izrada Programa optimalnog otvaranja šuma, jer je nedovoljna otvorenost uzrok neravnomjernih sječa, degradacije šuma, uništavanje okoliša i prirodnih fenomena, te neefikasne mjere u zaštiti šuma, posebno u zaštiti od požara,
- Pošumljavati veće površine izdanačkih šuma, goleti i neproduktivnih površina na lokalitetima Općine,
- Zaustaviti trend smanjenja šumskog fonda,
- Kontrolirano korištenje (sječa) šuma, strogo prema dugoročnim planovima (šumsko – gospodarska osnova), kontrolirano korištenje sporednih šumskih proizvoda itd,
- Intenzivirati biološke i tehničke radovi u slivovima sa izraženim bujičnim aktivnostima,
- Osigurati zaštitu šuma od požara i drugih štetnika biotskog i abiotskog porijekla,
- Putem pošumljavanja i drugih šumsko uzgojnih mjera izdanačke šume prevoditi u srednje i visoke. Vršiti intenzivnu njegu šuma i šumskih kultura,
- Izvršiti planirana pošumljavanja u degradiranim šumama i na goletima,
- Uklanjanje mina. Na jednom dijelu šuma i šumskog zemljišta postoje minska polja, koja su uglavnom na području općinskih granica (Kupres, Gornji Vakuf/Uskoplje i Jablanica),
- Čuvati šumu i inklinirane površine pošumiti, gdje je to moguće, jer šuma štiti tlo od erozije (vodom, snijegom, vjetrom), od osiromašenja tla, padanja kamenja, klizanja tla, što znači da je šumski ekosustav najučinkovitiji zaštitnik od erozije.

Potrebno je napredno i potrajno gospodariti šumama na području Općine, koristiti ih tako da se osigura postojanost ekosustava, održiva biološka raznolikost, produktivnost i sposobnost obnavljanja.

Pored ekonomske funkcije, šume treba staviti i u opće korisnu i društvenu funkciju. Šume je neophodno koristiti za očuvanje kvalitetne mikroklike, zaštitu od erozije, buke i zagađenja.

3.3.3. Korištenje, zaštita i tretman voda

Vode predstavljaju veliki potencijal Općine, što se osobito ogleda u činjenici da se na njenom području nalazi veliki broj izvorišta različite izdašnosti, posebno na njenom istočnom dijelu. To su uglavnom planinski izvori, pretežno iznad urbanih sredina i industrijskih pogona tako da su pogodni za vodoopskrbu naselja i komercijalno pakiranje pitke vode. Osim toga, na području Općine se nalaze vodene površine pogodne za više namjena; od uzgoja ribe do turizma, što se prvenstveno odnosi na Ramsko i Jablaničko jezero. Sve navedeno svakako

podrazumijeva održivo korištenje voda, odnosno osiguravanje dovoljnih količina za potrebe svih korisnika, te postojeće i planirane aktivnosti vodeći računa o prirodnim mogućnostima.

Dakle, korištenje voda treba biti planski i projektno osmišljeno te međusobno usklađeno kako ne bi došlo do neželjenih posljedica po ekosustav.

Korištenje vode za vodoopskrbu stanovništva

Korištenje vode za vodoopskrbu stanovništva ima prioritet u odnosu na korištenje voda za ostale namjene. U tu svrhu je potrebno osigurati dovoljne količine vode najbolje kvalitete.

Izvorište Krupić raspolaže zavidnom minimalnom izdašnošću od cca 300 l/s i visinskim položajem (oko 550 m n.m.) što ga čini povoljnim za vodoopskrbu Prozora i njegovog šireg područja. Izvorište je trenutno u dosta trošnom stanju, te bi ga trebalo obnoviti i adekvatno zaštititi.

U periodu izrade Plana ažurirana je postojeća dokumentacija sukladno novoj zakonskoj regulativi i rezultatima hidrogeoloških istraživanja obavljenih na njegovom slivnom području. *Projekt istražnih radova za uspostavu zaštite podzemnih voda izvorišta vrela Krupić* dovršen je u srpnju 2011. godine, a predložene zaštitne zone prikazane su na grafičkom prilogu br. 3. *Vode, vodne površine i vodno gospodarstvo*. Sastavni dio Projekta je i Odluka o zaštiti izvorišta vode za piće Krupić koju treba usvojiti nadležno tijelo. Tek nakon uspostave primjerenih zona i provedbe mjera zaštite u njima, izvorište će biti adekvatno zaštićeno. Potrebno je istovremeno štiti kvalitetu i kvantitetu izvorišta, budući se vode ovog izvorišta trenutno koriste i u druge svrhe (ribnjaci, navodnjavanje i sl.). Također i ostala izvorišta koja se koriste ili planiraju koristiti za piće trebaju biti adekvatno zaštićena. Osim toga, za pravilno snabdijevanje vodom stanovništva potrebno je izgraditi i održavati vodovodnu infrastrukturu te vršiti konstantnu i redovitu sanitarnu kontrolu vode.

U cilju zaštite površinskih i podzemnih voda, okoliša te životne sredine uopće potrebno je raditi na adekvatnom zbrinjavanju tekućeg i krutog otpada.

Korištenje vode u poljoprivredi

Podaci o organiziranom korištenju vode za poljoprivredne svrhe u vidu hidromeliorizacijskih sustava na području Općine ne postoje. Postoje manji, individualni sustavi natapanja poljoprivrednih površina, odnosno gospodarstava.

2011. godine donesena je strategija razvoja poljoprivrede u općini Prozor-Rama za period 2011.-2020. u kojoj su navedene mjere kojima bi se moglo poboljšati zemljište kako bi se unaprijedila poljoprivredna proizvodnja. Prema navedenoj strategiji potrebno je primjenjivati hidrotehničke, hidromelioracijske i agromelioracijske mjere, odnosno zahvate

na uređenju bujica, navodnjavanje i agromeliorizaciju zemljišta. Budući da Općina nema velikih mogućnosti za pribiranje prirodnih vodotoka i njihovo usmjeravanje na poljoprivredna tla, potrebno je koristiti specifične metode zahvaćanja vode i njihovog dovođenja u nizine, kao i za pojenje stoke na planinama. U tom smislu su predviđena slijedeća tehnička rješenja:

- korištenje pumpi na obodima dva jezera;
- instaliranje cisterni na višim terenima;
- gradnja mikroakumulacija na malim vodotocima;
- navođenje vode iz brdskih i planinskih vodotoka.

Navedene aktivnosti i mjere je potrebno dodatno istražiti kroz posebnu dokumentaciju, kako je to predloženo i u samoj strategiji. Ovakav plan može biti zaseban dokument ili dio ukupnog detaljnog programa uređenja poljoprivrednog zemljišta na području Općine ili Županije.

Korištenje voda u energetske svrhe

Hidroenergetski potencijali rijeka Općine Prozor - Rama sa relativno velikim korisnim padovima omogućuju korištenje njihovog hidroenergetskog potencijala i izgradnju malih hidroelektrana. Međutim, obzirom na još do sada duboko neizučene sve negativne ekološke posljedice ovakve ljudske aktivnosti i obzirom na relativno male koristi u ukupnom energetsom bilansu države, može se konstatirati da njihovom izgradnjom nije sigurno zagarantiran proklamirani princip održivog razvitka. Zbog toga su planska opredjeljenja veoma oprezna, a ponekad i skeptična. Obzirom na trenutni trend i prilike za ovu izgradnju, a prilikom neke daljnje aktivnosti potrebno je studijskom dokumentacijom dokazati ne samo ekonomsku opravdanost, već i opću društvenu održivost u razvojnom smislu, pa tek onda pristupiti dodjeli koncesija i li suglasnosti za koncesije.

Obzirom na ovakva planska opredjeljenja Nositelj izrade ovog Plana je, sukladno članu 10, stav 4 Uredbe o jedinstvenoj metodologiji za izradu planskih dokumenata ugradio sljedeće mini hidroelektrane za koje je Općina već dodijelila koncesije:

1. MHE Crima na istoimenoj rijeci; zahvat na koti 620 m n.m., a lokacija objekta neposredno na ušću rijeke Crime u Ramu; projekt je u završnoj fazi realizacije;
2. MHE Zagradačka na istoimenoj rijeci; zahvat na lokaciji Vrace, a lokacija objekta je na mjestu spajanja Zagradačke r. i Munikozina potoka; projekt završen – mini hidroelektrana u probnom radu i fazi ispitivanja;
3. MHE Duščica na istoimenoj rijeci; zahvat na koti 350.19 m n.m., a lokacija zahvata je na mjestu ušća Duščice u Ramu;

4. MHE Kute – Marin most na rijeci Riki; zahvat vode ispod mosta na putu Karamustafići – Ščiće, a lokacija objekta kod Marinog mosta iznad Banja Lučice;
5. MHE Marin most-Var A2 na rijeci Blazinki; zahvat vode kod mosta na putu Mustafići – Ščiće, a lokacija objekta kod Marinog mosta iznad Banja Lučice;
6. MHE Duščica – Krupić; zahvat vode 900 m iznad vodopada, a lokacija objekta Mejnica k.č. br.: 9/2/2/2 k.o. Duge;
7. MHE Pojatine na rijeci Rika; zahvat vode na koti 1316 m n.m., a lokacija objekta na 1130 m n.m.;
8. MHE Volujak na istoimenoj rijeci; zahvat vode na mjestu gdje se r. Sovčica ulijeva u Volujak, a lokacija objekta je u Gračanici;

Navedene neizgrađene mini hidroelektrane treba još jednom dodatno preispitati kroz odgovarajuće ekološke studije.

Za traženo dalje odobravanje izgradnje mini hidroelektrana u starom koritu rijeke Rame i na rijeci Prozorčici i unošenje tih lokacija u ovaj Plan neophodno je izraditi prethodne ekološke studije o mogućnosti održivog razvitka ove aktivnosti.

Korištenje vode za uzgoj ribe

Općina raspolaže značajnim jezerskim akumulacijama i riječnim tokovima koji predstavljaju veliki potencijal za proizvodnju ribe, osobito salmonidnih ribljih vrsta (pastrva, jezerska zlatovčica). Sadašnja proizvodnja u postojećim betonskim bazenima, kavezima instaliranim na vodnim akumulacijama i obiteljskim ribnjacima tek manjim dijelom ispunjava stvarne mogućnosti tih objekata. Stoga je najprije potrebno popuniti postojeće kapacitete ali u isto vrijeme planirati i nove kapacitete, osobito uzgojne ribnjake tipa „obiteljskih ribnjaka“. Ovim planom potiče se izgradnja ovakvih ribnjaka, jer se grade uz mala ulaganja na obiteljskim imanjima, te se njima bave isključivo ukućani, što u konačnici priskrbljuje značajan izvor prihoda domaćinstvima. Izgradnja novih, kao i održavanje postojećih ribnjaka mora biti u skladu s održivim korištenjem voda, te u suglasnosti s vodoprivrednom osnovom i drugim razvojnim dokumentima Općine i Županije.

Na području Općine djeluje i sportsko ribolovno društvo „Rama“, čiji se rad temelji na zakonu o slatkovodnom ribarstvu, te na programskim smjernicama, načelima zaštite, obnovi i uzgoju ribljeg fonda, razvoju sportskog ribolova, ribolovnog turizma i ribolovne rekreacije na vodama Općine, dakle rijekama, Ramskom i dijelu Jablaničkog jezera.

Za povoljan uzgoj ribe u planskom periodu potrebno je ponajprije zaštititi kvalitetu vode, odnosno vršiti konstantan monitoring i ispitivanje kvalitete vode, te čitav niz aktivnosti

u postizanju konkretnih mjera zaštite poput izgradnje kanalizacijskog sustava sa pročištačem otpadnih voda naselja oko Ramskog jezera.

Korištenje vode za sport i rekreaciju

Prostor Općine je bogat atraktivnim prirodnim predjelima koji su pogodni za razvoj turizma i rekreacije na vodi. To se ponajprije odnosi na Ramsko i Jablaničko jezero. Međutim, vrste i načini rekreacije moraju biti najprije usklađeni s održivim korištenjem voda, odnosno sa drugim aktivnostima baziranim na vodnogospodarskoj osnovi kao i sa zaštitnim zonama ovih jezera. U tom kontekstu, potrebno je najprije izraditi studijsku dokumentaciju o stvarnim turističko-rekreacijskim potencijalima Općine, sa konkretnim projektima i rješenjima. Za poboljšanje rekreacijskog turizma na Ramskom jezeru potrebno je stvoriti povoljnije infrastrukturne uvjete, odnosno urediti pristupne putove ka jezeru, analizirati i odrediti najpovoljnije lokalitete za izgradnju plaža i turističkih kampova, te pratećih sadržaja. Budući da su velike oscilacije razine jezera potrebno je planirati takva rješenja, koja će riješiti ovaj tehnički problem i u što manjoj mjeri utjecati na ambijent samog jezera, odnosno koja će biti u skladu sa Zakonom o vodama (član 72.). Na takvim lokalitetima potrebno je uspostaviti konstantan monitoring kvalitete vode. Navedene aktivnosti je potrebno razraditi posebnom planskom dokumentacijom (regulacijski plan naselja oko Ramskog jezera) u kojoj bi se predložila konkretna tehnička rješenja te definirali uvjeti korištenja i zaštite prostora.

3.3.4. Mineralna nalazišta

Na području Općine postoje značajna nalazišta mineralnih sirovina koja u planskom periodu treba aktivizirati.

Registrirana i istražena **ležišta metala** na području Općine Prozor-Rama spadaju u skupinu relativno malih ležišta. Eksploatirana površinskim kopovima ležišta Fe i Mn na lokaciji uzvišenja Rudno sa sjeverne strane naselja Klek, te ležište Fe i Mn na lokaciji uzvišenja Tovarija južno od ušća Gračanice u Ramu danas su napuštena.

Ležišta hematita su istražena na lokalitetu „Bukva“ čiji mineraloški sastav čine: hematit kao dominantni mineral, a podređeno su prisutni: limonit, pirit i oksidi mangana. Dosadašnjim provedenim istraživanjima na ovom ležištu utvrđene su rudne rezerve „B“ kategorije, ukupne rezerve 67 500 m³. Ostale pojave hematita nisu istražene. Međutim, preliminarna ispitivanja su izvršena na brdu Trišnik, oko 1.5 km sjeverozapadno od Gračaca, gdje su evidentirana dva ležišta hematita (Sadržaj Fe je 31,51 % i Mn 1,01 %). Na Heljdovom brdu je također otkriveno ležište hematita sa sadržajem Fe 48,71% i Mn 0,11%, međutim detaljnija ispitivanja nisu obavljena.

U dolini potoka Crime postoji **magnetitsko ležište** čije su rezerve procijenjene na oko 120 000 tona rude. Mineraloški sastav čine magnetit, nešto malo hematite i limonita. Pojava minerala pirita u kvarcnim žilama registrirana je na području sela Kutu, a slične pojave se nalaze i u predjelu Skuševica i Banjalučice.

Ležišta mangana nisu detaljnije istraživana, a evidentirana su u Skrobučanima, Marinoj pećini i Kleku. Međutim, obzirom na blizinu podzemnih elektropostrojenja na lokaciji Marina pećina, detaljnija istraživanja na ovoj lokaciji bila bi teško provodljiva.

Od **ležišta nemetala** najznačajnija su ležišta gipsa, ukrasnog kamena i kamenog agregata.

Potencijalna **ležišta gipsa** se jednim dijelom nalaze na sjevernom dijelu Općine u području sela Brajke – masiv Ljubinci. Pojave gipsa su tu na tri lokacije i prema vidljivim izdancima radi se o znatnijim količinama mogućih eksploatacijskih rezervi. Iz tog razloga postoji opravdanost za provedbu odgovarajućih prethodnih i eventualno detaljnih istraživanja na navedenim lokacijama. Ležišta gipsa u području ušća Crime u Ramu na lijevoj i desnoj obali rijeke Rame pripadaju mlađim permskim naslagama. Ova potencijalna ležišta nisu detaljno istražena, a s obzirom na prostranstvo koje zauzimaju i poziciju uz prometnice bi bilo opravdanja za provedbu detaljnijih prethodnih istraživanja i eventualnih istraživanja za utvrđivanje eksploatacijskih rezervi.

Ležišta ukrasnog kamena i kamenog agregata - Ukrasni kamen

Prema geološkim karakteristikama stijene koje bi se mogle koristiti kao ukrasni kamen su sedimentne stijene kojim pripadaju bankoviti i masivni vapnenci i dolomitični vapnenci gornje jure i donje krede. Ove stijene zastupljene su na krajnjem zapadnom dijelu Općine. Prema utvrđenim geološkim i morfološkim karakteristikama povoljni preduvjeti za kvalitetnim kamenom i otvaranje kamenoloma ukrasnog kamena – vapnenca i dolomitičnog vapnenca postoje u području Vrtla – Lemešnjak, sjeveroistočne padine Dašnika, na zapadnom dijelu Općine. Ova područja su definirana u grafičkom prilogu br. 6 Uvjeti korištenja i zaštite prostora.

Navedena područja također imaju dobre preduvjete za otvaranje kamenoloma lomljenog vapnenačkog kamena. Pozitivne okolnosti su također blizina prometnica i relativno velika udaljenost od naseljenih dijelova Općine.

Postoje dva velika kamenoloma dolomita. Jedan je na području južnih padina Ripišča – zapadno od prijevoja Makljen, a drugi na zapadnim padinama Borka – Podbor. Planom je predviđeno zatvaranje i sanacija područja kamenoloma na Makljenu, dok je opredjeljenjem Nositelja pripreme plana kamenolom u Podboru predviđen za daljnju eksploataciju pod određenim uvjetima, kako je navedeno u poglavlju **Građevinska područja površina za iskorištavanje mineralnih sirovina M1**.

Kao ukrasni građevinski kamen mogu se koristiti i intruzivne kvarcdioritne stijene (*ng*) koje se pojavljuju na širem području Gračanice (ušće Gračanice u Ramu) i širem području masiva Kučevac u sjeveroistočnom području Općine. Stijene se mogu koristiti kao ukrasni kamen i vrlo su otporne na habanje.

Lomljeni kamen - Ležišta vapnenca i dolomitnog vapnenca

Pogodne stijene koje mogu poslužiti kao lomljeni kamen (kameni agregat) zastupljene su u području Vrtla – Lemešnjak, sjeveroistočne padine Dašnika, na zapadnom dijelu Općine, odnosno na širem području predviđenom za otvaranje kamenoloma ukrasnog kamena. Dolomitični – vapnenački sastav stijena je vrlo povoljan za njegovu širu uporabu u graditeljstvu.

Potencijalni kamenolomi agregata za asfalt

Za asfaltni agregat su izuzetno povoljne eruptivne stijene od kvarcdiorita. Ove stijene imaju veliku otpornost na habanje i koriste se kao asfaltni agregat sa vrlo povoljnim učincima u smislu smanjenja proklizavanja vozila po kolovozu. To su intruzivne magmatske stijene hipidiomorfno zrnaste strukture izgrađene od kiselih plagioklasa i povećanim sadržajem kvarca. Pojavljuju se na nekoliko većih i manjih lokacija od kojih su u eksploatacijskom pogledu najpovoljnija ležišta u području

- Gračanice (ušće Gračanice u Ramu) i
- Masiv Kučevac u sjeveroistočnom dijelu Općine.

Postoji također veliko ležište ovih stijena u području Donjih Višnjana (Krastac), međutim zbog blizine tlačnog cjevovoda HE Rama bi eksploatacija ovog ležišta bila vrlo upitna.

Naime, prilikom masovnih miniranja koja se izvode na kamenolomima uslijed širenja seizmičkih valova javljaju se seizmički efekti. Ako su dovoljno snažni mogu znatno oštetiti postojeće građevine u susjedstvu kamenoloma.

Iskustva tijekom višegodišnjih mjerenja pokazala su da su brzina, ubrzanje i pomak čestica kod oscilacije tla najbolji parametri za procjenu nastale štete na objektima. Ove

osnovne dinamičke veličine (brzina, pomak i ubrzanje) ovisne su od vrste stijene i o prigušenju seizmičkih valova na putu njihovog širenja.

Iz proračuna, kao i iz iskustava vezanih za miniranja i praćenja oštećenja na okolnim objektima, u ovom slučaju tlačnog cjevovoda, a koji je dosta osjetljiv na oscilacije tla, predlažemo da se usvoji kritična udaljenost od najmanje 300 m sa lijeve i desne strane osi tunela i maksimalna količina eksploziva koja se otpucava od 100 kg.

U tom slučaju, izvan zaštitnog pojasa, mogla bi se koristiti i ležišta kvarcdiorita i gabra (u području Crme) kao kamenolomi ukrasnog kamena (gastro) i agregata i ukrasnog kamena (kvarcdioriti).

Sva potencijalna eksploatacijska područja potrebno je detaljno istražiti i analizirati kroz odgovarajuću dokumentaciju, a potom sukladno zakonskoj regulativi poduzeti odgovarajuće aktivnosti.

U okviru zona planiranih u grafičkim priložima za eksploataciju mineralnih sirovina moguće je vriti samo izgradnju građevinskih objekata samo u direktnoj funkciji eksploatacije.

3.4. Projekcija razvitka gospodarstva

Gospodarskom projekcijom, po modelu stope zaposlenosti i obima tržišne proizvodnje, rađenoj u Studiji pod nazivom „Analiza aktualnog stanja i mogućnosti razvoja privrede HNŽ“, Općina Prozor-Rama svrstava se u grupu slabije razvijenih Općina u Hercegovačko neretvanskoj županiji. Kao osnova toga modela sačinjena je detaljnija kalkulacija zaposlenosti i nezaposlenosti stanovništva Općine Prozor-Rama do kraja 2020 godine, pa su projicirani rezultati sljedeći:

- Ukupan broj stanovnika Općine, pa i broj stanovnika u radnoj dobi će se blago smanjivati;
- Broj zaposlenih će se povećati za oko 59% a broj nezaposlenih za oko 25%;
- Broj stanovnika će opadati brže od prosjeka u Županiji;
- Broj nezaposlenih će rasti sporije od prosjeka Županiji zbog manjih skrivenih rezervi ili veće sklonosti iseljavanju s područja Općine.

Naoko logičnim bilo bi očekivati da će dinamika zapošljavanja do 2020.godine dovesti do smanjenja broja nezaposlenih, ali to se neće dogoditi jer u Općini Prozor-Rama (kao i u svim ostalim Općinama HNŽ) postoje visoke skrivene rezerve radne snage.

Krajem planskog perioda, još uvijek će u Općini Prozor-Rama postojati skrivena rezerva radne snage od oko 3000 osoba.

Postupno otkrivanje rezervi radne snage trajat će daleko izvan perioda projekcije, sve do potpunog iscrpljivanja koje podrazumijeva zapošljavanje oko 90% radnog kontingenta.

U istoj Studiji, ekonomskim analizama utvrđena je i potreba za prostorom u 2020. godini u odnosu na sadašnje stanje, pa je za Općinu Prozor-Rama ustanovljeno:

- Za očekivani razvoj poljoprivredne, proizvodnje hrane i ugostiteljstva potrebe za prostorom će iznositi svega 7%;
- Potrebe za zemljištem u urbanim prostorima povećat će se 2%;
- Neto potrebe za novim građevinskim objektima također 2%;
- Potrebe za postrojenjima, opremom i transportnim sredstvima su najizraženije i iznose (vrijednosno) 42%;
- Za ostalim stalnim sredstvima (u osnovi – infrastrukturom) načelno se potrebe ne bi trebale povećavati.

Na osnovu svega prethodno predočenog, zaključujemo da je Studijom „Analiza aktualnog stanja i mogućnosti razvoja privrede HNŽ“ za Općinu Prozor-Rama u narednom planskom razdoblju do 2020. godine projiciran izvjestan gospodarski razvoj. Iako skromnih razmjera u odnosu na ostale Općine Hercegovačko neretvanske županije, on je nezanemariv i iz razloga njegovog značaja za opstanak i ostanak lokalnog stanovništva, te iziskuje planiranje razvojnih mogućnosti i njihovo prostorno usmjeravanje kako bi se izbjegao stihijski razvitak Općine.

U tom smislu u nastavku će biti obrađeni svi potrebni aspekti koji se tiču gospodarske projekcije, a odnose se na djelatnosti od značaja za gospodarsku aktivnost lokalnog stanovništva i Općine u cjelini, njihov prostorni razmještaj te osvrt na okolišni utjecaj.

3.4.1. Razvoj gospodarstva i osnovni nositelji razvitka

Osnova strategije razvoja u Općini Prozor-Rama u narednom planskom razdoblju čini potreba da se ovo područje preobrazi u naprednu razvijenu sredinu sa suvremenom i učinkovitom gospodarskom strukturom koja će izazvati razvitak cijele društvene zajednice i poboljšati uvjete života domicilnog stanovništva, te na taj način osigurati osnovu održivog razvitka Općine.

Ekonomski potencijal u datom prostoru određuju resursi koji se u njemu nalaze. Snimkom postojećeg stanja uočeno je da na prostoru Općine Prozor-Rama postoje sljedeći resursi iskoristivi u gospodarskom smislu:

- Značajne površine poljoprivrednog zemljišta i povoljni klimatski uvjeti za razvoj poljoprivrede i stočarstva;
- Obilje vode kao hidroenergetskog potencijala i ujedno osnova za snabdijevanje pitkom vodom i uzgoj ribe;
- Značajna nalazišta mineralnih sirovina predstavljaju osnovu razvitka rudarstva, prerađivačke industrije i građevinarstva (agregata za asfalt, dolomit, krečnjak, ukrasni kamen);
- Bogatstvo šumama implicira razvoj drvne industrije te djelatnosti primarnog i tercijarnog sektora (sakupljanje šumskih plodova i gljiva, lovstvo, turizam...);
- Prirodne ljepote okolnih planinskih predjela, te kulturne znamenitosti - turistički potencijal;
- Raspoloživi ljudski resurs– dostupna radna snaga uslijed velikog broja nezaposlenih; značajan udio ruralnog stanovništva spremnog za poljoprivrednu proizvodnju i bavljenje turizmom; znatan broj kvalificirane radne snage koja je do 1992. godine bila zaposlena u industrijskim pogonima na području Općine; izražen poduzetnički duh stanovništva kroz aktivnosti sadašnjih gospodarskih subjekata;
- razvijeno poduzetništvo osnivanjem poduzeća iz oblasti:
 - poljoprivrede, šumarstva i ribarstva,
 - rudarstva i prerađivačke industrije,
 - snabdijevanja električnom energijom i vodom,
 - građevinarstva,
 - trgovine,
 - ugostiteljstva,
 - prometa.

Na osnovu uočenih karakteristika postojećeg stanja Općine Prozor-Rama moguće je dati globalnu projekciju gospodarskog razvitka za ovo područje. Budući područje obiluje prirodnim bogatstvima te izvjesnim stečenim gospodarskim kapacitetima, jasno je da razvitak treba biti usmjeren na njihovo iskorištenje. Stoga se može sa sigurnošću tvrditi da će Općina Prozor-Rama u narednom planskom razdoblju svoj razvitak bazirati na:

- poljoprivrednoj proizvodnji, stočarstvu, šumarstvu, akvakulturi,
- proizvodnji električne energije i vodoprivredi,
- prerađivačkoj industriji i poduzetništvu,
- turizmu i ostalim pratećim servisnim uslugama.

3.4.1.1. Poljoprivreda, stočarstvo, šumarstvo, akvakultura

Strategijom razvitka poljoprivrede u Općini Prozor-Rama za plansko razdoblje 2005-2010 utvrđeni su osnovni ciljevi, te mjere i smjernice njihovog provođenja. Pri planiranju gospodarskog razvitka u ovom sektoru treba se pridržavati spomenutog dokumenta i dosljedno sprovoditi usvojena načela. Osnovni strateški cilj je da Općina svoju poljoprivrednu djelatnost unaprijedi na znatno kvalitetniju razinu od sadašnje i njome značajno uposli vlastito stanovništvo. Specifičnosti postojećih resursa postavili su principe stvaranja sektora visoke tržišnosti, izvozne orijentiranosti, tehnološke inovativnosti, ekonomske održivosti, sve u cilju visokih ulaganja i dobijanja odgovarajuće izdašnih profita po jedinici kapaciteta. Pri tome bi znatan dio poljoprivredne proizvodnje trebao biti usmjeren ka certificiranju organskih tehnologija te bi time Općina vremenom postala privlačna zelena-ekološka sredina.

U ostvarenju projekcije razvitka poljoprivredne proizvodnje u Općini Prozor - Rama mogućnosti su orijentirane na razvitku:

- biljne proizvodnje (proizvodnja na oranicama i travnjacima, proizvodnji krošnjastog i jagodičastog voća, vinogradarskoj proizvodnji;
- stočarstva – stvaranje održivih tržišno orijentiranih i konkurentno sposobnih obiteljskih farmi u stočarstvu i zbog održavanja aktivnosti visinskih prostora Općine kojima prijeti demografsko praznjenje;
- pčelarstva za koje u Općini postoje dobri prirodni uvjeti, i već su evidentirane značajnije proizvedene količine meda, pri čemu ne treba zanemariti značaj pčelarstva pri oprašivanju biljaka (voćaka);
- ribarstva uslijed značajnih raspoloživih jezerskih akumulacija i riječnih tokova pogodnim za unapređenje akvakulture;
- prikupljanja ljekovitog i aromatskog bilja i šumskih plodova – prostor Općine obiluje njihovom raznovrsnošću, a ubiranje, proizvodnja i dorada ljekovitog bilja i šumskih plodova se smatra visoko kumulativnom, profitabilnom i izvozno obećavajućom djelatnošću;
- nekonvencionalne proizvodnje (puževi, gljive, nutrije, kunići) budući Općina nema viškove poljoprivrednog zemljišta pa bi ovaj vid mogao postati profesionalnim usmjerenjem mnogih seoskih i prigradskih obitelji;
- šumarstva osiguranjem planskog i racionalnog gazdovanja šumama kao značajnog potencijala za razvoj više funkcija šuma (drvena industrija, turizam i rekreacija, zaštitna funkcija), te dodatan izvor pribavljanja financijskih sredstava putem izdavanja koncesija na lovstvo.

Navedene mogućnosti pružaju osnovu za definiranje proizvodne orijentacije koja će biti usmjerena ka maksimalnom iskorištenju raspoloživih resursa kao komparativnih prednosti ovog područja. Time bi se osigurao, u prvom redu razvoj agrarnog sektora, te uspostavila socijalna sigurnost ruralnog stanovništva, čime bi se stvorili uvjeti za ruralni razvitak Općine.

3.4.1.2. Energetika i vodoprivreda

Područje Općine Prozor-Rama zahvaljujući svojim prirodnim bogatstvom obilja vodenih tokova, može sa dosta uspjeha ubrzati svoj gospodarski razvitak. To se posebno odnosi na energetske proizvodnje s obzirom na hidroenergetski potencijal rijeke Rame koji je u tu svrhu maksimalno iskorišten. Mogućnosti daljeg prosperiteta postoje u potpunijem iskorištenju hidropotencijala na prostoru Općine, bilo da je riječ o proizvodnji električne energije ili iskorištenju postojećih izvora pitke vode na ekološki čistim visinskim lokacijama daleko od urbanih zona. U prilog tome stoji činjenica već dodijeljene koncesije za flaširanje prirodne izvorske vode sa izvorišta "Šerovina-Lug", te možemo konstatirati da se u Općini već prepoznao značaj i mogućnost iskorištenja vodnog resursa u tom pravcu, što nadalje treba podržati i razvijati. Proizvodnja električne energije koristi obnovljiv resurs i čist je način proizvodnje, te je stoga imperativ za budući razvoj Općine, jednako kao i proizvodnja flaširane vode.

U svakom slučaju mogućnosti ovog sektora su velike, zahvaljujući i tradiciji i iskustvu radne snage posebno u proizvodnji električne energije, te inicijative usmjerene ka njegovom iskorištenju mogu snažno pridonijeti gospodarskom usponu Općine Prozor – Rama.

3.4.1.3. Gospodarstvo i poduzetništvo

U okviru zadatih okolnosti sadašnjeg gospodarskog potencijala Općine Prozor – Rama, postoje mogućnosti za poboljšanje i napredak u razvitku agroindustrijskog kompleksa, iskorištenja mineralnih nalazišta i eksploatacije građevinskog kamena. Zahvaljujući dostupnosti radne snage po konkurentnim cijenama, tradiciju u industrijskoj, posebno metalnoj proizvodnji, postojanju određenih napuštenih industrijskih objekata sa značajnim raspoloživim prostorom, aktivnom poslovnom zonom i poduzetničkom duhu stanovništva izraženom kroz djelovanje više raznorodnih poduzeća, možemo s pravom govoriti o mogućnostima za gospodarski razvitak Općine.

Treba računati na razvitak malih i srednjih poduzeća industrijskog karaktera u metalskoj, prerađivačkoj, poljoprivrednoj industriji i građevinarstvu po modernim načelima razvitka industrijskog sektora u interakciji sa drugim gospodarskim granama (trgovina, promet, turizam, ugostiteljstvo, zanatstvo), koristeći komparativne prednosti Općine, uvodeći inovacije i nove tehnologije, koristeći modele i iskustvo već razvijenih regija.

Poduzetništvo (srednje i malo) čini najvitalniji i najznačajniji segment gospodarskog razvitka. U njegovoj postojećoj strukturi najviše je subjekata trgovačkog i uslužnog karaktera, međutim imajući u vidu potencijal prirodnih i stvorenih resursa Općine otvara se realna mogućnost za pokretanje novih malih i srednjih poduzeća, prioritetno proizvodnih. Postojeća snaga malog i srednjeg poduzetništva ogleda se u visokoj razini trgovačko uslužnog sektora, prirodnim resursima i dostupnosti radne snage. Uz to je neophodno dalje razvijati i poticati poduzetnički duh stanovništva uvođenjem poticaja postojećim i iniciranjem formiranja novih malih i srednjih poduzeća.

Dobro organiziranom interakcijom između metalske i građevinarske industrije, razvijanjem raznorodnih poduzeća malog i srednjeg poduzetništva, usmjerenih ka zadovoljenju potreba razvitka poljoprivrednog sektora, zatim stvaranjem novih proizvoda za domaće tržište supstitucijom što većeg broja uvoznih proizvoda, stvaranjem novih proizvoda za domaće i inostrano tržište, stavljanjem u funkciju napuštenih gospodarskih objekata, realno se stvaraju mogućnosti za otvaranje novih proizvodnih radnih mjesta, povećanje prihoda, što će u konačnici rezultirati i povećanjem životnog standarda domaćeg stanovništva. Razvijena lokalna industrija modernog karaktera dodatno bi pozitivno djelovala na gospodarski razvitak.

3.4.1.4. Turizam i ugostiteljstvo

Turizam je djelatnost gospodarstva koja bilježi kontinuiranu tendenciju rasta u svijetu i nesporno je da mnoge zemlje u turizmu prepoznaju svoju mogućnost razvitka i jačanja cjelokupnog gospodarstvenog stanja. Turizam na području Općine Prozor-Rama zaslužuje dužnu pozornost i pruža znakovitu mogućnost razvoja. Ako se objektivno sagledaju sve istinske vrijednosti jednako kao i nedostaci, iznađu rješenja sa stručnog aspekta, stvaraju se mogućnosti za postepeno ostvarenje pozitivnih rezultata i pozicioniranje turizma kao jedne od temeljnih djelatnosti gospodarskog razvitka u Općini.

Prirodne i kulturne vrijednosti i privlačnosti koje postoje na području Općine Prozor-Rama predstavljaju osnovni preduvjet razvitka turizma. Sadašnji trend turističkog razvitka pretpostavlja kvalitetno osmišljene i organizirane i ostale propratne sadržaje poput planinarenja, organiziranog lova na visoku i nisku divljač, obilaska kulturnih znamenitosti i slično. Specifičnost ovog područja leži u istodobnoj mogućnosti razvitka više vidova turističke djelatnosti:

- religijski i kulturni
- zimski i ski turizam
- seoski i lovni turizam
- sportsko rekreacijski
- kongresni

što omogućuje cjelogodišnju aktivnost u toj oblasti.

Dakle, Općina Prozor-Rama nedvojbeno ima potencijale za ozbiljno uvrštenje ove djelatnosti u temeljne strategije razvoja. Pri tome je neophodno imati u vidu da za stvaranje održivog turizma nisu dovoljne samo prirodne ljepote i postojeće kulturno povijesno naslijeđe, već promišljeno i stručno ulaganje u otklanjanje postojećih nedostataka i ograničenja koji se odnose na prateće sadržaje u okviru cjelokupne turističke ponude.

Aktiviranje raspoloživih turističkih resursa nije moguće bez formiranja kompletne turističke ponude koja između ostalog uključuje odgovarajuću infrastrukturu, smještajne kapacitete, stručni kadar i turističku organiziranost, razne vidove turističkih atrakcija i manifestacija koje oslikavaju lokalni i tradicionalni način življenja.

Koncepcija razvoja turističke ponude i povećanje smještajnih kapaciteta u međusobnoj su ovisnosti. Suvremeni turizam teži prožimanju sadržaja i forme ponude turističkog proizvoda u kojem se pojavljuju paralelni oblici smještaja, osim klasičnog hotelskog smještaja. Također je izuzetno važna i neposrednost u ostvarivanju kontakta posjetitelja s lokalnim stanovništvom. U ovom kontekstu, pored hotela koji ostaje bitan smještajni oblik, jednako su važni i drugi oblici smještaja:

- obiteljski hoteli - usmjereni prema zelenim programima turističkog korištenja
- obiteljski apartmani
- turističke kuće i sobe
- bungalovi/reviri
- turistička naselja

- kampovi.

Kod planiranja razvoja turizma potrebno je izvršiti identificiranje suvremenih dugoročnih trendova te utvrditi mogućnost njihove implementacije na području razmatranja. U suvremenim analizama spominje se nekoliko prisutnih tipova turizma na koje treba računati prilikom ozbiljnog planiranja razvitka održivog turizma na području Općine Prozor – Rama, budući posjeduje za to neiskorištene potencijale.

Ekoturizam stvara mogućnosti za razvitak dosad turistički slabo razvijenih područja, te za održavanje i financiranje zaštićenih područja. Planinski predjeli Općine Prozor-Rama sa zaštićenim područjima velike atraktivnosti, sjajan su potencijal za razvoj ekoturizma, održivog lovnog turizma, seoskog turizma, odmora u planinskim područjima tokom cijele godine te izletničkog turizma. Prepreka značajnijem razvoju je što područja posebne prirodne vrijednosti nisu pripremljena i opremljena za prihvata i kvalitetan boravak većeg broja gostiju. Razvojem pješačke infrastrukture, sistema označavanja, odmorišnih punktova i adekvatnog prijevoza, značajno bi se unaprijedio turistički potencijal tih područja. Imperativ svakako mora biti stavljen na očuvanje prirode i kontrolu prometa kroz zaštićene predjele.

Ekološki proizvedena hrana još je jedna komponenta vezana uz turizam i ekologiju koja postaje bitan faktor u definiranju turističkog proizvoda i njegovom diferenciranju na tržištu. Pretpostavke za proizvodnju ekološke hrane i njeno plasiranje kroz ugostiteljske objekte koji pružaju usluge turistima potrebno je sustavno razvijati i iskorištavati, jer se radi o segmentu turističke ponude koji će sve više dobijati na važnosti.

Kulturni turizam postaje sve značajniji dio ponude. Na području kulturnog turizma treba promovirati destinacije s posebnim kulturnim interesima; a vrlo je čest slučaj da gosti tijekom odmora posjete neku manifestaciju ili spomenik kulture. Kulturna ponuda Općine Prozor – Rama, iako se često spominje, je nedovoljno kvalitetno prezentirana. Poboljšanjem označavanja kulturno-povijesnih spomenika, postavljanjem informativnih tabli, te atraktivnom prezentacijom značajno bi se povećala kvaliteta kulturne turističke ponude. Organiziranje širokog spektra manifestacija i maštovito prezentiranje kulturnih vrijednosti pruža mogućnost da se na temelju kulturnih potencijala Općine kreira turizam doživljaja.

Jedna od komponenti kulturno-povijesne baštine kojom je moguće proširiti turističku ponudu su autohtona jela. Raznolikost autohtonih hercegovačkih jela može postati jedna od komponenti koje će doprinijeti razvoju gastronomskog turizma u Općini Prozor – Rama.

Također ima potencijal za vjerski turizam, koji se, pored kulturnog turizma, u svjetskim trendovima smatra najperspektivnijim u recesijskim uvjetima kakvi su danas prisutni u svijetu.

S obzirom na procijenjenu resursnu osnovu i trendove na globalnom turističkom tržištu, jasno je da na području Općine Prozor-Rama postoje izuzetne pogodnosti za razvoj kako ljetnog tako i zimskog turizma. U budućem razvoju turističke djelatnosti Općine, veliki značaj može imati manifestacijski i kongresni turizam ukoliko se za to osigura odgovarajuća osnova.

Potencijali za razvoj turizma Općine Prozor - Rama nisu adekvatno iskorišteni i potrebna su znatna ulaganja i pažljivo planiranje turističke ponude zasnovano na modernim principima kako bi turistička ponuda dostigla optimum. Istovremeno je potrebno provoditi sve neophodne mjere zaštite i unaprjeđenja svih prirodnih i kulturno povijesnih vrijednosti ovoga kraja. U tom smislu u planskom periodu treba potencirati značaj prirodnih vrijednosti Vrana, Raduše, Makljena, Ramskog i Raduškog jezera, kao i atraktivan prostor kompleksa samostana Šćit, te zaštititi prostore pogodne za razvoj turizma.

3.4.2. Prostorni razmještaj gospodarskih aktivnosti

Budući će se gospodarska aktivnost Općine Prozor - Rama u narednom planskom razdoblju temeljiti na iskorištenju resursa, bilo prirodnih ili stečenih, jasno je da će i formiranje površina za razvoj gospodarskih djelatnosti ovisiti o karakteristikama prostora Općine.

Tako će se djelatnosti primarnog (poljoprivreda, lov, šumarstvo, ribarstvo, rudarstvo, proizvodnja električne energije i slično) i dijelom tercijernog sektora (ugostiteljstvo i turizam) prostorno smještati tamo gdje im to prirodne pogodnosti omogućuju, odnosno na poljoprivrednim, šumskim i vodenim površinama i tokovima, nalazištima mineralnih sirovina na kojima se stručnim analizama utvrdi da su pogodna za eksploataciju.

Prema utvrđenim geološkim i morfološkim značajkama povoljni preduvjeti za kvalitetnim kamenom i otvaranje kamenoloma ukrasnog kamena – vapnenca i dolomitičnog vapnenca postoje u području Vrtla – Lemešnjak, sjeveroistočne padine Dašnika, na zapadnom dijelu Općine. Navedena područja također imaju dobre preduvjete za otvaranje kamenoloma lomljenog vapnenačkog kamena. Pozitivne okolnosti su također blizina prometnica i relativno velika udaljenost od naseljenih dijelova Općine. Stijene koje bi se mogle koristiti kao ukrasni kamen zastupljene su na krajnjem zapadnom dijelu Općine.

Kao ukrasni građevinski kamen mogu se koristiti stijene koje se pojavljuju na širem području Gračanice (ušće Gračanice u Ramu) i širem području masiva Kučevac u sjeveroistočnom području Općine.

Pogodne stijene koje mogu poslužiti kao lomljeni kamen (kameni agregat) zastupljene su u području Vrtla – Lemešnjak, sjeveroistočne padine Dašnika, na zapadnom dijelu Općine, odnosno na širem području predviđenom za otvaranje kamenoloma ukrasnog kamena. Dolomitični – vapnenački sastav stijena je vrlo povoljan za njegovu širu uporabu u graditeljstvu.

Za asfaltni agregat su izuzetno povoljne eruptivne stijene. Pojavljuju se na nekoliko većih i manjih lokacija od kojih su u eksploatacijskom pogledu najpovoljnija ležišta u području

- Gračanice (ušće Gračanice u Ramu) i
- Masiv Kučevac u sjeveroistočnom dijelu Općine.

Ugostiteljsko turistički sadržaji svakako moraju biti u skladu sa prostornim razmještajem prirodnih, kulturnih i ostalih vrijednosti na kojima će se bazirati razvitak pojedinih vidova turizma, kao i u skladu sa svim ostalim ograničenjima od značaja za obavljanje tih djelatnosti (zaštita od devastacije, klimatski uvjeti, karakteristike reljefa, važeća zakonska regulativa itd.).

Shodno tome djelatnosti i prateće sadržaje vezane uz turizam treba planirati na sljedećim prostorima:

- Draševo na planini Raduši kako je prikazano u grafičkom prilogu,
- planina Makljen uz korekcije Prostornog plana posebnog područja Makljen iz 1982. godine kako je prikazano u grafičkom prilogu,
- lokacija Jaklića staje gdje je moguće planirati rekonstrukciju postojećih objekata u etno selo,
- lokacija samostana na Šćitu,
- Ramsko jezero kao cjelina.

Gospodarska aktivnost Općine Prozor-Rama bazirana na djelatnostima sekundarnog sektora (prerađivačka industrija), poduzetništvu, trgovini i ostalim uslužnim djelatnostima treba se odvijati unutar poslovnih zona, bilo da je riječ o postojećim ili novoformiranim (sjeverna i istočna poslovna zona na širem urbanom području grada Prozora, zone na prostoru budućih subcentara Šćit i Gračac).

3.4.3. Ocjena gospodarske aktivnosti sa stanovišta utjecaja na okoliš

Zbog sve jače regulative EU na području zaštite okoliša svakodnevno je sve prisutnija ekološka samosvijest i sve je veći naglasak i na ekološkoj proizvodnji. Vodeći se načelom primjene „čistih djelatnosti“ gospodarstvo treba planirati tako da potiče ekološku industriju, eko-poljoprivredu, eko-turizam i ulaganje u obnovljive izvore energije.

Kada je riječ o planiranim gospodarskim aktivnostima Općine Prozor - Rama, već je pri samoj projekciji i utvrđivanju osnovnih nositelja gospodarskog razvitka postavljen kao prioritetni kriterij utjecaj na okoliš.

Stoga u obzir dolazi gospodarstvo koje koristi komparativne prednosti područja na kojem se razvija (geoprometni položaj, klimatski uvjeti, prirodni resursi, ljudski potencijal, tradicija, znanje, vještine) uz primjenu suvremenih dostignuća biotehnologije i novih proizvodnih procesa, stimuliranjem okolišno povoljne proizvodnje i razvoja poljoprivredne i prerađivačke djelatnostima u određenim, za to primjerenim, područjima, kao i proizvodnju zdrave hrane, brži i dinamičniji razvoj ugostiteljstva, zimskog i ljetnog turizma, ribolovnog, lovnog, rekreacijskog te turizma na seoskim gospodarstvima, a sve uz intenzivan razvoj obrtništva, poduzetništva i kućne radinosti.

3.4.4. Razvoj poslovnih zona

Formiranje površine za razvoj gospodarstvenih djelatnosti ovise o značajkama i tipu prirodnog prostora, a temelji se na već određenim djelatnostima i resursima karakterističnim za taj prostor.

Gospodarske djelatnosti prioritetno treba locirati u već formiranim gospodarskim zonama; sjeverna i istočna poslovna zona na širem urbanom području grada Prozora, kao i izlazi iz grada prema Šćitu, zona Osoje, s potrebnim proširenjima te tamo gdje to infrastruktura omogućava, naglašavajući da se formiranje vrši bez novih zauzimanja šumskih i vrijednih poljoprivrednih područja i površina osobito pogodnih za turizam i rekreaciju. Uviđa se potreba za proširenjem postojeće gospodarske zone u Gračanici, te formiranje nove zone na području iznad Varvare uz regionalnu prometnicu R418a, tkz. zona „Izlaz“, kao i zona na ulazu u Prozor – „Ponir“.

Izbor lokacije je prvi preduvjet za uspješnu djelatnosti neke poslovne zone.

U generalnom smislu nedvojbeno je da će se formiranje gospodarske zone vršiti u područjima povoljnih geoloških osobitosti, te blažih reljefnih karakteristika obzirom da obje svojstvenosti, ako su nepogodne, dovode do velikih financijskih izdataka, a i samim

oblikovanjem i načinom rješavanja geoloških i reljefnih nepovoljnosti narušavaju prirodni krajolik (podzidi, nasipi, usjeci i sl.).

Prirodna područja koja su na razne načine zaštićena na lokalnom ili državnom nivou, registrirana ili evidentirana, izuzimaju se iz potencijalnog odabira za formiranje gospodarsko – poslovne zone.

Za gospodarsko – poslovnu djelatnost možemo reći da je djelatnost koja ovisi o dobroj cestovnoj povezanosti. Pored navedenog, potrebno je sagledati i mogućnost priključka na infrastrukturu; mogućnosti spoja na javnu elektrodistribucijsku mrežu, te mreže vodoopskrbe i odvodnje. Razvijenost infrastrukturnih sustava je osnovni preduvjet formiranju gospodarsko - poslovne zone. Formiranje zone vrši se na najbližim mogućim područjima s kojih je najbliže priključenje zone na javne mreže osnovnih infrastrukturnih sustava.

Zbog svega navedenog neophodno je pristupiti planskom lociranju poslovnih zona. U tom procesu se treba riješiti status postojećih proizvodnih objekata, izvršiti njihova konsolidacija i aktiviranje obnovljene ili nove proizvodnje. Postojeći objekti velikih prijeratnih sustava predstavljaju bazni potencijal za te procese.

Iz tog razloga ovim Prostornim planom za buduću gospodarsku aktivnost Općine predviđa se postojeća poslovna zona, smještena na sjevernom dijelu šire urbane zone grada Prozora, zbog mogućnosti iskorištenja postojećih kapaciteta kao i dodatnog proširenja lokacije.

Pored toga u široj urbanoj zoni grada Prozora postoje povoljne mogućnosti formiranja istočne poslovne zone, kao i zona na području prostora budućih sekundarnih naselja Ščit i Gračac. Te zone definirati će se reguliranjem planiranih subcentara Ščit i Gračac budući na tim prostorima postoje povoljni uvjeti organiziranja gospodarske djelatnosti u prostornom smislu.

Planirane poslovne zone će omogućiti integralno i efikasno gospodarenje prostorom, njegovu punu funkcionalnost za korisnike, te značajnu racionalizaciju u procesu izgradnje, uređenja i korištenja prostornih resursa. Zone će omogućiti sinergijsko i komplementarno djelovanje gospodarskih djelatnosti Općine, organizirani nastup prema financijskim i drugim potpornim institucijama, organiziranje pratećih djelatnosti i zajedničkih službi, i slično.

Učinci formiranja poslovnih zona će se ogledati kroz povećanu proizvodnju, povećan tranzit roba i ljudi, zapošljavanje domicilnog stanovništva, poboljšanje poslovne klime, poslovne suradnje sa susjednim Općinama, pojačanu poduzetničku aktivnost, uopće izazvati će globalan socio-gospodarski napredak cijelog područja.

Poslovne zone su mjesta koja dugoročno rješavaju potrebe poduzetnika za poslovnim prostorom te im omogućuju zajedničko korištenje infrastrukture i pospješuju njihovo međusobno povezivanje. Zone predstavljaju nezaobilazan segment razvoja i

napretka svake moderne regije te kao takve postaju pokretačka snaga gospodarstva. Osnivanjem i razvojem poslovnih zona potiče se konkurentno gospodarstvo čiji je cilj povezivanje u europski i globalni sustav tržišnog natjecanja.

3.5. Projekcija razvitka društvene infrastrukture

3.5.1. Bilansi potreba po društvenim djelatnostima

Osnovni inputi pri ovoj vrsti projekcije dobiveni su od nadležnih općinskih službi u Prozoru, te po osnovu analize izvršene u „Studiji razvoja društvenih djelatnosti u HNK/Ž“. U nastavku će biti prikazane potrebe Općine za svaku od društvenih djelatnost: predškolski odgoj, školstvo, zdravstvena i socijalna zaštita, sport i rekreacija, kultura i javna uprava.

3.5.1.1. Predškolski odgoj

Analizom prostornih kapaciteta ustanova za predškolski odgoj u HNŽ, prema istraživanju provedenom u „Studiji razvoja društvenih djelatnosti u HNK/Ž“ ustanovljeno je da od svih Općina Županije, dječji vrtić Ciciban u Prozoru ima najmanju površinu unutrašnjeg prostora (72m²).

Također je prema istom izvoru utvrđen standard od 3m² potrebne površine po jednom djetetu, te budući u dječjem vrtiću u Prozoru na jedno dijete dolazi svega 2,77 m² jasno je izraženo negativno odstupanje od 0,23 m² /djetetu. Dakle u ovoj predškolskoj ustanovi nisu zadovoljeni minimalni uvjeti za boravak djece prema prethodno navedenom standardu potrebnog prostora.

Prema istom izvoru strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u HNK/Ž, predviđaju, između ostalog, i sljedeće aktivnosti:

- razvijati i širiti mrežu ustanova za predškolski odgoj (obnavljanje ranije izgrađenih objekata i izgradnja novih za veći obuhvat djece sa predškolskim ustanovama);
- uspostaviti predškolski odgoj i obrazovanje kao dio odgojno-obrazovnog sistema i u skladu sa tim povećati materijalna ulaganja i ukupnu brigu društva za ovu oblast;
- povećati obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem i osigurati uvjete za otvaranje vrtića u malim mjestima i selima;

Sukladno strateškim pravcima razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, te ustanovljenim nedostacima postojećeg objekta namijenjenog predškolskom odgoju djece, u narednom planskom razdoblju (2010.-2020.),

trebalo bi na području Općine Prozor - Rama poduzeti aktivnosti na poboljšanju uvjeta u kojima bi se odvijao ovaj vid obrazovanja djece. To znači iznalaženje adekvatne lokacije za izgradnju moderno opremljenog objekta u kojem bi se odvijao predškolski odgoj djece na suvremenim principima.

3.5.1.2. Školstvo

S obzirom da ukupne površine po učeniku (zemljišta za zgradu, rekreaciju, sportske terene, zelene površine, trjemove i dr.) koje propisuje Pedagoški standard i normativ osnovnog i srednjeg školstva HNŽ treba iznositi 30-40 m², a iznimno zbog guste izgrađenosti naselja površina potrebnog zemljišta može biti 20 m² po učeniku, evidentno je da postojeće površine objekata osnovnih i srednjih škola na području Općine Prozor-Rama ne zadovoljavaju ni minimalne uvjete za obavljanje nastavnih aktivnosti.

3.5.1.2.1. Osnovno obrazovanje

Ako uzmemo prosječnu vrijednost za standard ukupnih površina od 30 m², te da je prosječna ukupna površina prostora po učeniku u osnovnim školama na području Općine Prozor-Rama u 2008/2009. godini iznosila 16,67 m², onda je jasno da prosječno odstupanje u pogledu potrebne površine po učeniku iznosi -13,33 m².

Potrebno je osigurati uvjete za poboljšanje kvalitete izvođenja nastave u školama te dalje raditi na reorganizaciji škola koje rade po principu „dvije škole pod jednim krovom“.

3.5.1.2.2. Srednje obrazovanje

Što se tiče prostornog kapaciteta za odvijanje srednjeg obrazovanja na području Općine Prozor – Rama, Srednja škola u Prozoru raspolaže ukupnom površinom od 1950 m² u vlasništvu, što u odnosu na ukupan broj učenika iznosi 6,48 m² po jednom učeniku, te je takvim pokazateljem znatno izraženo odstupanje od standarda (minimalno 20 m² /učeniku), odnosno nedostatak od još 13,52 m² / učeniku kako bi se stvorili uvjeti za normalno odvijanje nastave.

Pored nedostatka prostora, česta je pojava da isti prostor koristi više škola, što je i ovdje slučaj jer pored opće gimnazije može se vršiti upis i u tehničke i strukovne smjerove srednjoškolskog obrazovanja. Ovo čini prepreku razvijanju škola kao mjesta za cjelodnevni boravak i učenje i otežava izvođenje slobodnih aktivnosti u školi, te njenu povezanost sa

lokalnom zajednicom. Nedostatak školskog prostora negativno utječe na kvaliteta nastavnog procesa.

Praktična nastava strojarske struke izvodi se u radionicama škole koje su smještene u starom objektu koji je star i dotrajaao, te je time ugrožena sigurnost učenika. Iz tog razloga neophodno ju je radikalno sanirati ili izmjestiti na drugu lokaciju.

U zaključku možemo reći da što se tiče karakteristika školstva u Općini Prozor-Rama nedostaje prostornih kapaciteta za kvalitetno odvijanje nastave te u tom pravcu treba usmjeriti aktivnosti kojima će se osigurati poboljšanje uvjeta sukladno strateškim sektorskim mjerama i smjernicama i utvrđenim pedagoškim normativima.

3.5.1.3. Zdravstvena i socijalna zaštita

U pogledu socijalne zaštite stanovnika na području Općine Prozor-Rama planirana je izgradnja doma za stare i umirovljene na poluotoku Ščit.

Što se tiče objekata zdravstva planirano je otvaranje ambulanti u naseljima Gračac i Rumboci.

3.5.1.4. Kultura, sport i rekreacija

Opremljenost objektima kulture i sporta zadovoljava sadašnje potrebe stanovništva na nivou Općine, te u narednom planskom periodu treba raditi samo na afirmaciji kulturnog stvaralaštva i uključivanju većeg broja stanovništva u sportsko rekreacijske aktivnosti.

3.5.1.5. Javna uprava

Općinski centar Prozor, pored upravnih funkcija nivoa Općine posjeduje poreznu i policijsku ispostavu, te općinsko pravobranilaštvo, dok sud i zatvor nema.⁴

Općinska uprava je smještena u zgradi u vlasništvu raspoložive ukupne površine od 550m².⁵

Funkcije uprave i administracije općinskog centra Prozor ne zadovoljavaju u svemu nivo Općine, (ne posjeduje sud i zatvor), te u budućem planskom razdoblju treba razvijati nedostajuće funkcije sukladno dostignutim stupnjem društveno gospodarskog razvitka Općine.

⁴ Izvor: Nadležna općinska služba Općine Prozor - Rama

⁵ Izvor: Studija razvoja društvenih djelatnosti HNK/Ž

Općenito, razvoj javnih službi slijedi razvoj i razmještaj njegovih korisnika i na taj način poboljšava standard i razinu kvalitete života. Iz toga razloga neophodno će biti, prateći planirani proces konurbacije naselja, uspostaviti prateće javne funkcije.

3.5.2. Prostorni razmještaj sadržaja društvenih djelatnosti u 2020. godini

Najveća koncentracija funkcija društvene infrastrukture i nadalje će se zadržati u općinskom centru – grad Prozor. Istovremeno će, obogaćivanjem javnim sadržajima, jačati i budući subcentri Ščit i Gračac (sekundarni urbani centri).

Rumboci, Uzdol, Orašac, Ripci i Ščiće zapremaju također izvjestan broj društvenih djelatnosti, i na taj način doprinose obogaćivanju šireg područja sadržajima društvene infrastrukture.

Slijedeću grupaciju čine naselja opremljena manjim brojem sadržaja društvene infrastrukture u odnosu na prethodne dvije skupine naselja, a to su: Lapsunj, Lizoperci, Lug, Duge, Grevići, Gračanica, Kovačevo polje, Ustirama, Ljubunci i Grevići. Preostala naselja ni na kraju budućeg planskog razdoblja neće posjedovati ni najniži stupanj opreme javnim sadržajima. Međutim potrebno je planirati uvođenje mobilne infrastrukture (tjedno pružanje pojedinih vidova zdravstvene usluge, veterinarske, stručne poljoprivredne, pokretna knjižnica, trgovina mješovite robe i slično) što je veoma bitno za kvalitetu življenja i opstanak malih naselja planinskih predjela.

Pobliže o razmještaju društvenih djelatnosti u 2020. godini, sukladno planiranom sistemu naselja Općine, govori tabelarni prikaz br. 5 u nastavku.

OBVEZNI SADRŽAJI ZA CENTAR OPĆINE		OBVEZNI SADRŽAJI ZA CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OPĆINE		CENTAR OP	
-----------------------------------	--	-----------------------------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------	--	-----------	--

3.6. Projekcija fizičke infrastrukture

3.6.1. Cestovni promet

3.6.1.1. Magistralne ceste

Prostornom osnovom Plana je posebno istaknuto da je Općina Prozor-Rama oslonjena isključivo na cestovne prometnice u svom povezivanju sa užim i širim okruženjem. Okosnicu prometa čine magistralne ceste M16.2 i M16 koje povezuju Jablanicu, kao ishodišnu točku prometa prema Hercegovini i južnoj Dalmaciji i Gradišku, kao ishodišnu točku prometa istočne Hrvatske. Svojim pružanjem ove ceste prolaze kroz prometna čvorišta: Bugojno, Jajce, Banja Luka i Jablanica koja su dio temeljne cestovne mreže Bosne i Hercegovine.

Nesporo je da razvoj cesta M16 i M16.2, kao i svih prometnica koje prolaze kroz spomenuta čvorišta, odnosno porast prometa na cesti M16.2 ima izrazit značaj za razvoj Općine Prozor – Rama. Zbog toga je razvoj ceste M16.2 od posebnog značaja za Općinu i predstavlja njenu kontinuiranu brigu. U tom pravcu se planira stalna i produktivna suradnja sa poduzećem „Ceste Federacije BiH“ i to:

- da se osigura kvalitetno i blagovremeno održavanje dijela magistralne ceste M16.2 (31 km) kroz područje Općine i van njega, kako bi se osiguralo uredno odvijanje prometa;
- da se inzistira na postupnoj popravci tehničkih elemenata ceste M16.2 u području uz korito rijeke Rame i Jablaničko jezero;
- da se podrže sve aktivnosti koje budu poduzete u pravcu izgradnje nove ceste preko prevoja Mejnik (izmještanje M16.2). u tom pravcu je kroz grafičke priloge ucrtan orijentacijski koridor sa ciljem zaštite;
- da se inzistira na kvalitetnom rješenju povezivanja cesta M16.2 sa čvorištem na autocesti u Koridoru Vc „Jablanica“ u Glogošnici. Kvalitetna veza na autocesti sa prolazom kroz Jablanicu je od presudnog prometnog značaja za prometni koridor cesta M16 i M16.2.

3.6.1.2. Regionalne ceste

Poprečno kroz područje Općine prolaze regionalne ceste R418a i R418b. Ove ceste povezuju Općinu sa Tomislavgradom i Konjicem kratkim i neposrednim vezama, a istodobno

i značajan dio općinskih naselja sa gradom i međusobno. Ukupna dužina ovih cesta iznosi $24+26=50$ km.

Cesta R418a Tomislavgrad – Prozor je modernizirana cijelom dužinom, ali je njezin dio od Prozora do Varvare koji prolazi kroz gusta naselja, dotrajavao. Za rješenje ovog problema je urađena odgovarajuća projektna dokumentacija kojom se predlaže izmještanje cijelog poteza na novi položaj pored naselja Družinovići, Šlimac i Lapsunj. Novi položaj je ucrtan u grafičke priloge Plana. Preporuča se dodatno proučavanje prostornog rješenja izmještanja, posebno na dijelu Šlimac – Gmići.

Cesta R418b Prozor – Neretvica – Konjic je nedovršena tako da je njena funkcija uglavnom lokalna. Njen prvi dio od Prozora do Hera (dužine 11.5 km) je moderniziran sa širinom kolnika od 6 m. Ostali dio (približno 13.5 km) je makadamski ili zemljani put širine 3 m. Također su nedovršeni njeni znatni dijelovi u Općini Konjic.

Očito je da bi kvalitetno dovršenje cesta R418a i R418b, odnosno njihovo osposobljavanje za nesmetan i siguran promet značajno utjecalo na razvoj Općine Prozor – Rama. Ove ceste bi zasigurno privukle značajan dio regionalnog prometa i predstavljale kostur poprečnog lokalnog prometa. Radi toga je razvoj ovih cesta od značaja za Općinu i predstavlja njen primarni zadatak. U tom pravcu se planira stalna i produktivna suradnja sa Javnom upravom za ceste HNŽ/K i to:

- da se osigura kvalitetno i blagovremeno održavanje cesta R418a i R418b, posebno dijelova osposobljenih za normalan promet;
- da se inzistira na izgradnji dijela ceste R418a od Jaklića do M16.2 prema usuglašenom glavnom projektu;
- da se inzistira na izradi projektne dokumentacije i izgradnji dijela regionalne ceste R418b od Hera do općinske granice prema Konjicu;
- da se inzistira na dovršenju kompletnog cestovnog pravca prema Konjicu do njegovog uključenja na magistralnu cestu M17, a time i na čvorište na Koridoru Vc.

3.6.1.3. Lokalne i nerazvrstane ceste

U prostornoj osnovi plana je konstatirano da Općina Prozor-Rama ima razvijenu mrežu lokalnih prometnica. One povezuju općinska naselja sa magistralnom cestom M16.2 i regionalnim cestama R418a i R418b ili naselja međusobno. Općina nema posebnu Odluku o

njihovom razvrstavanju tako da je definiranje statusa i značaja pojedinih općinskih cesta planska obveza.

Prema prikupljenim i usuglašenim podacima Općina ima oko 279.04 km lokalnih prometnica raznog značaja i kvaliteta. U sljedećoj tabeli lokalne mreže cesta su izdvojene pojedine grupe koje imaju podudaran značaj sa ciljem da posluže i kao podloga za utvrđivanje prijedloga njihovog razvrstavanja.

- Pod naslovom „Lokalne ceste“ su iskazane ceste koje povezuju općinska naselja na magistralnu cestu M16.2 i regionalne ceste R418a i R418b i više naselja međusobno. One mogu biti osnova za utvrđivanje prijedloga nadležnom organu HNŽ/K za njihovo razvrstavanje u lokalne ceste.
- Pod naslovom „Javne staze“ su iskazane ceste koje imaju naglašen javni značaj ali ne ispunjavanju uvjete za razvrstavanje u lokalne ceste. Suglasno tome, na njima su znatno ublažene zakonske obveze u pogledu njihove funkcije i održavanja.
- Pod naslovom „Nerazvrstane ceste“ su iskazane ceste, odnosno putovi koji omogućuju pristup zaseocima ili pojedinim objektima, a po svom značaju ne mogu biti razvrstane u lokalne ceste ili javne staze. Oni su iskazani zbirno po pojedinim područjima, odnosno lokalitetima. Širina im je 2 do 3 m.

Tabela 6. Lokalne prometnice i javne staze

			Podaci o kolniku		Podaci o trasi		Planirani radovi		
Red. broj	cesta /djelovi	Duljina km	Širina (m)	Vrsta zastora	horizontalno	visinski	Obnova kolnika	Rekonstrukcija ili izgradnja	Primjedba
Lokalne ceste :									
1.	Brana – Hudutsko – Tošćanica - Grevići sa krakom Brana - Lizoperci	13,30							
a)	Brana - Tošćanica	4,30	4	Asfalt	Dobri	Dobri			Dva mosta preko jezera
b)	Tošćanica – Grevići	6,00	3	Asfalt	Srednji	Loši			
c)	Brana – Lizoperci	3,00	4	Asfalt	Srednji	Loši			
2.	Jasen – Ustirama - Kučani	9,60							
a)	Jasen - Ustirama	1,60	3 (6)	Asfalt	Dobri	Dobri			Most preko jezera
b)	Ustirama - Kučani	8,00	3	Bet.	Loši	Loši			
3.	Gračac - Doljani	7,20	3	Zemlj.	Loši	Loši			Veza ostvarena u ratu
4.	Gračanica – Papci – Skrobučani - Šibenik	10,00							
a)	Gračanica – Papci – Skobučani	6,40	3	Asf.	Loši	Loši			
b)	Skrobučani – Studenac - Šibenik	3,60	3	Makad.	Loši	Loši		3,00	U rekonstrukciji
5.	Dušica – Lug – Šibenik – Višnjani - Brana	10,00							

a)	Dušica – Šibenik (Lug)	3,70	3	Asfalt	Dobri	Dobri			Stari mag. Put
b)	Šibenik - Višnjani	4,40	3	Makad.	Srednji	Loši			
c)	krak za Branu	1,90	3	Makad.	Srednji	Srednji			
6.	Dušica – Duge – Krupić – Gmići	6,50							
a)	Dušica – Duge	1,60	3	Asfalt	Dobri	Srednji			
b)	Duge – Krupić (Perići)	2,20	3	Zemlj.	Loši	Srednji		2,20	
c)	Krupić (Perići) – Gmići	2,70	3-4	Makad.	Srednji	Srednji		2,70	U rekonstrukciji
7.	Dobroša – D. Rika – Betina – Uzdol – Garbadžići – Marići sa Krakom za Krnčiče	13,00							
a)	Dobroša – Uzdol	9,00	5	Asfalt	Dobri	Dobri			Gradnja po projektu
b)	Uzdol - Garbadžići – Marići	2,30	3	Asfalt	Dobri	Dobri			
c)	Krak Krančiči	1,70	3	Beton	Dobri	Dobri			
8.	Here - Kute	5,00	3-4	Asf/mak.	Loši	Loši		3,00	
9.	Kute – Dobro polje – Fojnica (dogranice Općine)	9,75	3	Makad.	Loši	Loši			
10.	Podbor – Brana – Orašac – Pavličevići - Varvara	24,40							
a)	Podbor – Brana	5,90	5	Asfalt	Dobri	Dobri			
b)	Brana - Orašac	8,10	3	Asfalt i beton	Loši	Loši			
c)	Orašac - Varvara	10,40	4,5-5	Asfalt	Loši	Dobri	10,40		
11.	Orašac – Kedžara - Sovići	17,10							
a)	Orašac – Kedžara –granica Općine	15,30	3-4	Makad.	Srednji	Srednji			
b)	Krak Kedžara – Sovićka vrata	1,80	3	Makad.	Loši	Loši			
12.	Prozor – Gmići – Čurići - Ometale	5,10							
a)	Prozor – Gmići	3,00	4	Asfalt/makad.	Dobri	Dobri			
b)	Gmići – Čurići - Ometale	2,10	3	Asfalt/makad.	Srednji	Loši			
13.	Ometale - Lapsunj – Slimac – Družinovići - Jaklići	7,00	3	Asfalt/makad.	Loši	Loši			
14.	Ripci - Šćit	3,30	4	Asfalt	Dobri	Dobri	2,30		
	Ukupno	141,25 km					12,70	10,90	

Javne staze :

1.	Gračac - Ustirama	3,10	3	Zemlj.	Loši	Loši		3,10	Most u Gračacu
2.	Marina pećina – HE – krak Parcani	4,40							
a)	Marina pećina – HE	2,70	4	Asfalt	Loši	Loši			
b)	krak Parcani	1,70	3	Asf.	Loši	Loši			
3.	Šibenik – Crima (HE)	2,2	3	Zemlj.	Loši	Loši		2,20	
4.	Krak Kovačevo Polje	1,00	3	Asfalt	Loši	Loši			
5.	Bukovica - Maglice	4,20	2-3	Beton	Loši	Loši			
6.	Pavličevići – Proslap - Lučići	4,95	3	Asfalt	Loši	Loši			
7.	Rumboci – Doričići – Varvara i krak Nikolići	3,00	3	Asfalt	Loši	Loši			
8.	Grude (R418a) – Zahum	5,00	3	Asfalt/makad.	Loši	Loši			
9.	Gmići – M 16,2 stara cesta	3,20	4	Asfalt/makad.	Srednji	Srednji			
10.	Prozor - Paljike	4,00	3	Beton	Loši	Loši			
11.	Prozor – Borovnica	2,10	3	Asfalt	Loši	Loši			
12.	Uzdol – Stojanovići – Bobari – Here (R 418b)	4,70	3	Makad.	Loši	Loši			
13.	Krupić - Betine	1,60	3	Zemlj.	Loši	Loši		1,60	
14.	Krančiči - Garbadžići	2,90	3	Zemlj.	Srednji	Loši		2,90	
15.	Dušica – G. Krančiči – D.	5,90	3	Makad.	Loši	Loši			

	Krančiči							
16.	Ripci - Matkovići	1,50	3	Asfalt	Dobri	Dobri		
17.	Gračanica – Klek	5,00	3	Asfalt/ zemlj.	Loši	Loši	3,00	U tijeku rekonstrukcija
17a.	Gračanica - Heljdovi	3,90	3	Makad.	Loši	Loši		
18.	Jaklići – Jaklića staje	4,90	2-3	Zemlj.	Loši	Loši	4,90	
19.	Makljen - Draševo	8,60						
a)	Makljen - Draševo	6,10	3-4	Zemlj.	Loši	Loši		
b)	Draševo – Jaklića staje	2,50	2-3	Zemlj.	Loši	Loši	2,50	
20.	Grude - Orašac	13,0	2-3	Zemlj.	Loši	Loši		
21.	Zabrđe-Buk	2,80	2-3	Zemlj.	Loši	Loši		
22.	Gračac - Meopotočje	2,30	2-3	Zemlj.	Loši	Loši		
23.	Rumboci - Jaklići	2,80	2	As.	Srednje	Loši		
	Ukupno	97,05 km					20,20	

Nerazvrstane ceste

Svi ostali prilazi zaseocima ili objektima kojima se služi više korisnika, a koji nisu obuhvaćeni mrežom lokalnih cesta i javnih staza su nerazvrstane ceste. One nisu iskazane pojedinačno već zbirno po pojedinim lokalitetima, i to:

- u području uz M16.2 sjeverno od grada 3,3km
- u području uz M16.2 južno od grada 7,2km
- u području uz R418a zapadno od grada 11,0km
- u području uz R418b istočno od grada. 10,3km

Može se zaključiti da je mreža lokalnih prometnica dosta razvijena i da je njena gustoća 0,56 km/km² općinskog kopnenog područja. Razvoj tih prometnica treba usmjeriti prema njihovoj modernizaciji i obnovi dotrajalih asfaltnih kolnika. Dinamika modernizacije je ovisna o iskazanoj spremnosti građana da sudjeluju u financiranju radova i o namjenskim ili udruženim novčanim sredstvima na razini Općine.

Usporedo s planiranim razvojem Općine po pojedinim sektorima pojavljivat će se i potreba izgradnje novih cestovnih prometnica koje će služiti prilazu pojedinim objektima. Te prometnice će uglavnom biti strogo namjenske i u sustavu pojedinih objekata. Međutim, cestovni prilaz sportsko-rekreacijskom području „Draševo“ i izgradnja novih gradskih ulica u urbanom dijelu grada Prozora imaju širi prostorni značaj. One predstavljaju prometnice koje će imati javni značaj. To su:

1. Cesta serpentina – Draševo dužine 3.50 km
2. Ulica Selište – Ogoje – Bare dužine 1.40 km
3. Ulica V. Lukića – Bare i krak benzinska stanica 0.92 km
4. Vezna ulica M16.2 – ulica Vitomira Lukića dužine 0.25 km
5. Ulica Usile – R418 a (raskrižje) dužine 0.30 km

6. Ulica Usile – Mlake dužine 0.87 km
7. Ulica Hurija – Opuh - R418a dužine 1.10 km
8. Produženje Splitske ulice dužine 0.45 km
9. Produženje ulica naselja Hurija dužine 0.40 km

Izgradnja ceste prema rekreacijskom području „Draševo“ i gradskih ulica je planirana za prvi dio planskog perioda obzirom da su one osnova planiranog razvoja. Također je odmah, odnosno na početku planskog perioda potrebno utvrditi prijedlog za razvrstavanje lokalnih cesta i normativno regulirati odnose u gospodarenju i upravljanju lokalnim cestama, gradskim ulicama i ostalim općinskim prometnicama.

Šumski putovi

Za pristup u šumsko-gospodarske revire izgrađeno je više dužih ili kraćih šumskih putova koji nemaju javni značaj. Neki od njih mogu poslužiti i planiranom razvoju novih gospodarskih kapaciteta iz područja turizma na planinama Raduša i Gorača u granicama Općine Prozor-Rama ili u susjednim Općinama Kupres i Gornji Vakuf/Uskoplje. U grafičkim prilogima plana su ucrtani glavni šumski putovi iz spomenutog osnova. Oni mogu poslužiti kao osnova budućim rješenjima bez obzira što su njihovi elementi neuvjetni za javni promet. To su sljedeći putovi:

1. Zahum – Grkašnica – granica Općine Kupres Š1	6,45 km
2. Draševo – granica Općine G. Vakuf/Uskoplje Š2	2,80 km
3. Donja Rika – Lokve Š3	4,50 km
4. Dobro polje – Kučevac Š4	5,00 km
5. Draševo – Idovac Š5	10,30 km.

Potrebni zahvati na rekonstrukciji i proširenjima šumskih putova nisu planirani. Ti zahvati i dinamika izvođenja radova su uvjetovani konkretnim rješenjima na izgradnji turističko-gospodarskih kapaciteta za čiju je realizaciju propisana izrada posebnih Regulacijskih planova.

Biciklistička staza i šetnica

U granicama obuhvata Urbanističkog plana za akumulacijska jezera HE Jablanica i HE Rama čija je izrada zahtijevana ovim Prostornim planom planira se otvaranje pojedinih dijelova obale za javno korištenje. U tom pravcu je planiran zaštitni pojas oko kompletnih akumulacija, a u tom pojasu izgradnja šetnica i biciklističke staze. Šetnica i biciklistička staza

je planirana na svim blažim dijelovima obale, i to neposredno iznad maksimalnih kota ujezerene vode. Usporedo sa šetnicom je planirana sadnja zaštitnog drvoreda sa odmaralištima.

Plansko je opredjeljenje da se u zaštitnom obalnom pojasu ne mogu graditi prometnice za motorni promet. Međutim, ako je položaj šetnice podudaran sa postojećom ili planiranom cestovnom prometnicom obvezatna je odvojena izgradnja šetnice i biciklističke staze od te prometnice.

Šetnica i biciklistička staza su ucrtane u grafičke priloge plana. Njihov položaj u poprečnom presjeku obale je orijentacijski, te je podložan promjenama u postupku izrade konkretnih projektnih rješenja.

3.6.2. Telekomunikacije

Trenutno stanje telekomunikacijske infrastrukture na području cijele Općine je zadovoljavajuće u pogledu kapaciteta, kojeg ima dovoljno. Međutim, stanje u gradu što se tiče DTK (distribuirane telekomunikacijske kanalizacije) nije zadovoljavajuće. Dosta je starih bakrenih kablova i nema dovoljno cljevi za provlačenje novih. Također postoji veliki broj nadzemnih kablova, a pogotovo onih koji vode do krajnjeg korisnika. Kako je navedeno i u starim planovima, i ubuduće treba voditi računa o DTK, odnosno planiranju i izgradnji kvalitetne DTK mreže u gradu sa dovoljnim brojem cijevi i optičkim kablovima, te uz nove prometnice i naselja, kako bi omogućili pružanje novih usluga korisnicima. Svi bitniji objekti kao i infrastruktura sa bitnijim vodovima (DTK) fiksne i mobilne mreže, te odašiljači za radio i tv signal su ucrtani u karti br. 5. Energetika i telekomunikacije.

Optička nit do svakog korisnika je opće prihvaćeni trend telekomunikacijske mreže u cilju pružanja širokopojsnih usluga prema korisnicima, što danas nema uvjete za komercijalnu upotrebu, ali se svakako očekuje u sljedećih deset godina. Iz tog razloga treba što više približiti korisniku optički sustav prijenosa. Kako bi ovo uveli u praksu potrebno je svaku novu dionicu TK mreže ili rekonstrukciju postojeće planirati kao kabelsku kanalizaciju sa cijevima i kabelskim zdencima za račvanje kabelske kanalizacije i izradu nastavaka na kabelima. Izgradnju DTK i nove mreže treba planirati i uz sve nove prometnice, obnovu starih, a što podrazumijeva izgradnju i novih telekomunikacijskih objekata na mjestima za aktivaciju novih korisnika, a osobito do poslovnih zona. Planirana distribucijska kabelska kanalizacija omogućit će elastično korištenje izgrađene telekomunikacijske mreže, povećanje kapaciteta TK mreže, izgradnju mreže za kabelsku televiziju i uvođenje nove

tehnologije prijenosa optičkim kabelima u pretplatničku mrežu bez naknadnih građevinskih radova. Tamo gdje nije moguće dovesti optiku do krajnjeg korisnika operater će omogućiti bežični signal, koji sa razvojem modernih bežičnih tehnologija korisnicima može pružiti istu kvalitetu usluga kao i optička nit.

Dinamiku izgradnje telekomunikacijskih kapaciteta treba prilagoditi i uskladiti sa ostalim subjektima komunalne infrastrukture i prioritetima gospodarskog razvoja.

U izgradnji širokopojasnih pristupnih mreža treba poštivati princip tehnološke neutralnosti, što znači da će se moći koristiti sve standardizirane tehnologije, uz uvjet garantiranja ponuđenog i propisima zahtijevane kvalitete usluga, Quality of Service (QoS), i to:

- Pristupne mreže sa bakarnim kablovima;
- Optičke kablovske mreže;
- Bežične mobilne pristupne mreže;
- Kablovske TV mreže (CaTV);
- Bežične fiksne pristupne mreže, Fixed Wireless Access (u daljnjem tekstu: FWA);
- Pristupne mreže po električnim napojnim kablovima, Power Line Communications (PLC);
- Satelitske mreže, Very Small Aperture Terminal (u daljnjem tekstu: VSAT) i dr.

Kako smo već naglasili, budućnost modernog informacijskog društva širokopojasnih usluga će se sigurno zasnivati na optičkoj pristupnoj arhitekturi. Bez obzira da li se radi o xDSL tehnologijama ili kablovskim modemima, bežičnom LAN-u WiFi ili Wi-MAX, koji danas omogućuju uslugu brzog pristupa Internetu, optički kablovi su osnova za sve ove pristupne tehnologije. Generalno je usvojeno da će za sve nove širokopojasne usluge (HDTV, HD video komunikacija i sl.) biti potreban Gb Ethernet priključak kod korisnika, tako da će optika prije ili kasnije biti neophodna. U svakom slučaju, danas se pretpostavlja da će u sljedećih 10-ak godina razvoj informacijskog društva potaknuti upravo optika i brzi optički linkovi do krajnjeg korisnika (FTTH fiber to the home) koji će svima u modernom društvu omogućiti priključak na superbrzu informatičku prometnicu, koja će svakako uticati na bržu i moderniju edukaciju i sveukupni napredak društva.

U ciljevima ćemo se pozvati na dva važna i trenutno važeća dokumenta:

- **Zakon o komunikacijama**

(koji je donesen na temelju članka IV. Ustava Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine na sjednici Zastupničkog doma, održanoj 7. kolovoza 2003. godine, i sjednici Doma naroda, održanoj 2. rujna 2003. godine)

- **Politika sektora telekomunikacija**

(za razdoblje 2008. - 2012. godine "Službeni glasnik BiH", broj 8/09) (koja je donesena na temelju članka 3. stavak 2. točka a) Zakona o komunikacijama ("Službeni glasnik BiH", br. 31/03 i 75/06) i članka 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 i 24/08), Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 69. sjednici, održanoj 18. prosinca 2008. godine)

Izdvojiti ćemo neke od ciljeva koji su zapisani u ovim dokumentima:

- Telekomunikacijske usluge su esencijalna ljudska potreba u 21 stoljeću;
- Za razvitak informacionog društva ili društva znanja, razvijene telekomunikacijske mreže i usluge predstavljaju uvjet za daljnji razvoj.
- Procesi globalizacije su kao temeljno društveno određenje današnjice, posebno oslonjeni na učinkovita i pouzdana sredstva komuniciranja;
- Ujedinjeni narodi su kroz World Summit Information Society (WSIS deklaraciju) izrazili duboku zabrinutost zbog postojanja izražene pojava "digitalne podjele" i da Akcionim planom WSIS deklaracije, predlažu prevazilaženje digitalne podjele do 2015. godine;
- Sektor informacione i komunikacione tehnologije (ICT sektor) već sudjeluje sa više od 10% u ukupnom svjetskom GDP-u i kao takvom mu se treba dati posebna i prioritarna pozornost.

TK infrastruktura se u prošlosti razvijala putem javnih sredstava, međutim evolucija tehnologije i liberalizacija pokazale su da se razvitak može ostvariti putem investicija u javnom i privatnom sektoru. Partnerstvo između javnog i privatnog sektora može i treba da ubrza daljnji razvoj i da ponudi bogat set usluga. To će se ostvariti pomoću regulatornog okvira, daljnjom liberalizacijom i slobodnom konkurencijom. Temeljni cilj je stvaranje neophodnih uvjeta za pružanje povećanja seta usluga, podizanje kvalitete i smanjenje cijena za krajnjeg korisnika, te što veća penetracija korištenja Interneta, odnosno razvitak IT tehnologija i infrastrukture uopće.

TK infrastrukturu i usluge, bez obzira na vlasničku strukturu, treba tretirati kao opće javno dobro.

Razvitkom TK infrastrukture i njenom izgradnjom kao jeftine, brze i sigurne osigurava se zadovoljenje potreba građana, gospodarstva, tijela državne uprave i društva u cijelosti.

Povećanje stupnja konkurentnosti između pružatelja telekomunikacijskih usluga i pružanja novih usluga uz racionalnije korištenje postojeće i razvitka nove TK infrastrukture, omogućila bi uspješna provedba ovih koraka.

Imajući u vidu potencijale koje pruža razvijena širokopojasna TK infrastruktura na rast bruto nacionalnog dohotka i podizanje kvalitete života građana kroz žurni pristup informacijama i web-baziranim komunikacijama, te masovnu uporabu širokopojasnih servisa kroz različite aplikacije, uključujući: teleobrazovanje, telemedicinu, e-upravu, rad na daljinu i različite oblike zabave, Politika sektora telekomunikacija osobit naglasak stavlja na ubrzanje razvitka ovog segmenta elektronskih komunikacija.

Dominantni operatori će biti glavni pokretači razvitka širokopojasnih usluga zbog prirode vlasništva na izgrađenoj infrastrukturi. Potrebno je uvesti stimulativne mjere za poticanje javnog i privatnog sektora na ulaganja u razvitak pristupnih optičkih mreža jer svuda prisutne bakarne kablovske mreže i ograničeni radiofrekvencijski resursi neće biti u mogućnosti da u bliskoj budućnosti zadovolje potrebe korisnika za objedinjenim visokokvalitetnim govornim, podatkovnim i video uslugama.

Javno-privatno partnerstvo omogućuje lokalnim vlastima, poslovnom sektoru te ustrojstvima civilnog društva da poduzmu odgovornosti za razvitak zajednice i djeluju zajedno koristeći se socijalnim dijalogom kao platformom za uspješno zadovoljavanje zajedničkih potreba.

U cilju daljnjeg razvoja i liberalizacije RAK će sa Ministarstvom komunikacija i prometa te Akademskom zajednicom i gospodarstvom, a najkasnije do konca 2010. godine, trebao razriješiti bitna pitanja kao što su: interkonekcije, LLU odnosno Razvezivanja lokalne petlje, daljnjeg razvitka mobilnih komunikacija, ubrzanja procesa digitalizacije u Sektoru emitera (infrastrukturni aspekt).

Nositelji implementacije Politike su: Vijeće ministara, Ministarstvo komunikacija i prometa, RAK, resorna entitetska i županijska ministarstva, dominantni i drugi operatori te provajderi.

3.6.3. Projekcija razvitka energetike

3.6.3.1. Kratak presjek postojećeg stanja i ciljevi

Napajanje električnom energijom područja Općine Prozor - Rama izvedeno je sa slijedećih objekata:

1. TS 110/35/10 kV Rama
2. TS 35/10 kV Mluša
3. HE 220/35 kV Rama

Prijenosnu mrežu na teritoriju Općine čine nadzemni vodovi 110kV (duljine 35,7 km) i 220 kV (duljine 29,9 km) naponske razine, transformatorska stanica 110/35/10 kV i HE Rama 220/35 kV. Za mrežu 110 kV Općine Prozor - Rama karakteristično je to da 110 kV-tni dalekovod TS Rama – Tomislavgrad ima građevinsku dozvolu, ali nema uporabnu dozvolu, dok je dalekovod 110 kV od TS Jablanica do TS Rama pod 35 kV naponu.

Napajanje potrošača na području Općine realizirano je putem trinaest 10(20) kV odvoda, od čega deset odvoda ima napojnu točku u TS 110/35/10 kV Rama, a tri odvoda u TS 35/10 kV Mluša. Ukupna dužina svih srednjenaponskih 10(20) kV vodova na području Općine procjenjuje se na cca 176 (km), pri čemu na zračne srednjenaponske vodove otpada 160 (km) a na kableske cca 16 (km). Sve srednjenaponske mreže, kako zračne tako i kableske rade na 10 kV-noj naponskoj razini.

Ukupna dužina niskonaponske mreže na području Općine Rama procjenjuje se na cca 235,5 km. Dužina zračne niskonaponske mreže procjenjuje se na 209 km, dok se dužina kableske niskonaponske mreže procjenjuje na 26,5 km. Veći dio niskonaponske zračne mreže izveden je Al/Če uže tom raznih presjeka i procjenjuje se na 134 km, dok je dio zračne mreže izveden samonosivim kablskim snopom i procjenjuje se na 75 km.

Gledano s elektroenergetskog stajališta problem Općine Prozor - Rama je u trenutačnom snabdijevanju Općine električnom energijom na 110 kV naponskoj razini. Naime, 110 kV dalekovod kojim je TS 110/35/10 kV Rama povezana s TS 110/x kV Jablanica radi pod 35 kV naponu. Izgrađeni 110 kV dalekovod prema Tomislavgradu nije u funkciji jer nema uporabnu dozvolu, a 110 kV veza trafostanice TS 110/35/10 kV Rama s TS 110/x kV u Gornjem Vakufu/Uskoplju ne postoji (ista je u planu za izgradnju).

U planskom periodu bi trebalo:

- Osigurati snabdijevanje potrošača na području Općine Prozor - Rama kvalitetnom električnom energijom.
- Izgraditi elektroenergetske objekte naponske razine 35 kV, odnosno 110 kV koji će omogućiti kvalitetno snabdijevanje električnom energijom na cijelom području Općine sukladno planovima razvoja.
- Rekonstruirati postojeće elektroenergetske objekte 110 kV naponske razine, čime će se osigurati bolja umreženost prijenosne mreže na ovom području.
- Razvoj elektroenergetske mreže bazirati na 110kV, 20 kV i 0,4 kV-nim naponskim razinama uz izbor odgovarajuće dinamike prelaska s 10 kV-ne na 20 kV-tnu naponsku razinu, vodeći računa da se čim prije pristupi zamjeni 10 kV dalekovoda čiji je životna i eksploatacijska dob pri kraju, kao i zamjenu dijelova dalekovoda koji su s opremom za 10 kV-tnu a većim dijelom su osposobljeni i pripremljeni za rad na 20 kV-noj razini. Sve nove objekte graditi za 20 kV-nu naponsku razinu.
- Srednjenaponsku gradsku i industrijsku mrežu graditi kao podzemnu-kabelsku, vodeći računa da se maksimalno osigura dvostrano snabdijevanje potrošača električnom energijom.
- Po mogućnosti, srednjenaponsku mrežu gradskog i industrijskog dijela Općine formirati odvojeno ili ih prikladno kombinirati, obvezno ih odvajajući od nadzemne srednjenaponske mreže.
- Magistralne dalekovode 20 kV naponske razine graditi i rekonstruirati s pouzdanijim i dugotrajnijim stupovima (po mogućnosti čelično rešetkastim ili betonskim). Tamo gdje to nije moguće srednjenaponsku zračnu mrežu graditi i rekonstruirati s pomoću kvalitetno i ekološki prihvatljivo impregniranih drvenih stupova na betonskim nogarima.
- Transformatorske stanice, napose u urbanom dijelu Općine, graditi i rekonstruirati na principu slobodnostojećih zidanih ili montažno betonskih objekata, koje se svojim vanjskim izgledom lako mogu uklopiti u urbane sadržaje. Seoske trafostanice rekonstruirati i graditi kao krajnje transformatorske stanice na čelično-rešetkastim stupovima.
- U svim transformatorskim stanicama osigurati mogućnost kontrole snage i potrošnje električne energije transformatorskog područja ugradnjom suvremenih elektroničkih brojila s mogućnošću daljinskog očitavanja.

- Osigurati u industrijskim i privrednim pogonima ugradnju kompenzacije reaktivne energije s ciljem smanjenja vlastitih i ukupnih elektroprivrednih gubitaka, odnosno troškova.
- Osigurati što bržu primjenu sustava daljinskog upravljanja i nadzora s ciljem povećanja brzine odziva dispečerskog osoblja i dežurnih ekipa na eventualne poremećaje u mreži, odnosno skraćanja vremena otklanjanja kvarova i smanjenja količine neisporučene električne energije kupcima.

3.6.3.2. Elektroenergetski kapaciteti (objekti u budućnosti)

3.6.3.2.1. Visokonaponski elektroenergetski objekti (Proizvodnja i Prijenos električne energije)

Osnovni nedostatak elektroenergetske mreže na području Općine Prozor - Rama leži u trenutnom načinu napajanja transformatorske stanice TS 110/35/10 kV Rama. Naime, naprijed se navedena trafostanica 110 kV dalekovodom, koji radi pod 35 kV nazivnim naponom, napaja iz TS 110/x kV Jablanica.

Da bi se osigurao rad ovog dalekovoda pod nazivnim naponom za koji je i izgrađen neophodno je čim prije TS 110/x kV Jablanica proširiti jednim vodnim 110 kV poljem. Naprijed navedeno je predviđeno planovima Elektroprijenosa BiH, Integralnom studijom razvoja JP EP HZ HB d.d. Mostar od 2006.god. do 2010.god. s projekcijom na 2020.god., Studijom energetskeg sektora BiH te Studijom gospodarstva HNŽ. Planirana godina puštanja pod nazivni napon je 2010.god.

S druge strane TS 110/35/10 kV Rama je 110 kV dalekovodom povezana s trafostanicom TS 110/x kV Tomislavgrad, koji nije u funkciji, jer isti nema uporabnu dozvolu za cijelu trasu. Naime, u pitanju su dva stupa uz samu TS 110/35/10 kV Rama, a ovim je dalekovodom osigurano dvostrano napajanje TS 110/35/10 kV Rama.

Nadalje je u narednom periodu potrebno izgraditi 110 kV-ni dalekovod kojim će se povezati TS 110/35/10 kV Rama s TS 110/x kV Uskoplje. Ovim bi se dalekovodom osigurano dvostrano napajanje TS 110/x kV Uskoplje, koja u ovom trenutku ima napajanje 110 kV-nim naponom samo iz pravca Bugojna.

Kako je Nositelj pripreme Prostornog plana iskazao zahtjev za izmještanje postojeće transformatorske stanice TS 110/35/10 kV Rama s postojeće lokacije u gradu na lokaciju OSOJE, sukladno stavcima 3. i 4. članka 10. Uredbe o jedinstvenoj metodologiji za izradu planskih dokumenata, s tim u svezi potrebno je izvesti izmještanje svih postojećih dalekovoda, neovisno o naponskoj razini, kao i srednjenaponskih kabela s postojeće lokacije na lokaciju iz zahtjeva. Za provedbu naprijed navedenih zahvata neophodno je izraditi

projektну dokumentaciju za novu TS 110/35/10 kV kao i dalekovode 110 kV, 35 kV i 10(20) kV. Već je ranije naglašeno kako postojeća TS 110/35/10 kV ima uporabnu dozvolu.

3.6.3.2.2. Srednjenaponski elektroenergetski objekti 10(20) kV razine (distribucija el. energije)

Prostornim planom predviđena gospodarska zona, objekti turističkog sadržaja, objekti za šport i rekreaciju te naselja privremenog stanovanja zahtijevaju određenu električnu energiju.

Prema dobivenim podacima planirana je izgradnja:

- gospodarske zone na području Naukovića,
- turističkih objekata na području oko Ramskog jezera i Jaklića Staja
- objekata za šport i rekreaciju na području Draševa, Makljena i Idovca,
- te naselja privremenog stanovanja na području Završća i Polovog Dola.

Polazeći od pretpostavke da će 20% ukupne površine gospodarske zone biti pod objektima za istu je potrebno predvidjeti vršnu snagu u iznosu:

$$P_{\max} = 250\,000 \cdot 0,2 \cdot 70 = 3.500 \text{ (kW)}$$

Neophodno je, poradi osiguranja distribucije kvalitetne električne energije do područja gospodarske zone izgraditi srednjenaponski 10(20) kV vod kojim bi se osiguralo napajanje trafostanica na području gospodarske zone, a samim tim i objekata u istoj.

Rekonstrukcijom postojećih srednjenaponskih vodova osigurati napajanje turističkih objekata na području oko Ramskog jezera i Jaklića Staja, kao i objekata privremenog stanovanja na području Završća i Polovog Dola.

Rekonstrukcijom postojećih srednjenaponskih vodova osigurati napajanje športsko-rekreacijskih objekata na području Draševa i Makljena, a napajanje športsko-rekreacijskih objekata na Idovcu s elektroenergetske mreže susjedne Općine Kupres.

Pored naprijed navedenog, neophodno je izvršiti rekonstrukciju magistralnih dalekovoda, kao i odcjepa na istim u cilju dovođenja svih dalekovoda na 20 kV-nu naponsku razinu.

Određenom dinamikom neophodno je zamijeniti preostale postojeće transformatore s transformacijom 10/0,4 kV novim transformatorima prijenosnog omjera 10(20)/0,4 kV, iste ili veće snage, sukladno očekivanom prirastu u potrebi za električnom energijom.

3.6.3.2.3. Niskonaponski elektroenergetski objekti

Niskonaponske mreže potrebno je graditi i rekonstruirati s pouzdanijim i dugotrajnijim stupovima i odgovarajućim samonosivim kabelskim snopom u ruralnom i prigradskom dijelu Općine, dok je iste u užem gradskom dijelu potrebno graditi i rekonstruirati kao kabelske (podzemne) niskonaponske mreže.

Potrebno je preostalu niskonaponsku mrežu izvedenu Al/Če uže tom određenom dinamikom rekonstruirati kao mrežu izvedenu sa samonosivim kabelskim snopom (izoliranim).

Neophodno dio postojeće stare niskonaponske mreže izvedene preko krovnih nosača i dotrajalih drvenih stupova u samom gradu zamijeniti novom kabelskom niskonaponskom mrežom.

3.6.3.3. Korištenje alternativnih izvora energije

Posebnu pozornost treba obratiti dobivanju električne energije iz obnovljivih izvora energije. U tom smislu je potrebno istražiti mogućnost korištenja biomase, sunčeve energije, energije vjetra i hidropotencijala na području Općine.

Minihidroelektrane

Prema „Izvešću o dodijeljenim koncesijama za izgradnju mini hidroelektrana snage manje od 5 MW na području Općine Prozor-Rama, izdanog od strane Službe za razvoj, poduzetništvo, obrt i financije Općine Prozor-Rama, od 18.01.2010.god. razvidan je broj izdanih koncesija za izgradnju minihidroelektrana na vodotocima rijeka na području Općine. U nastavku ćemo nabrojati minihidroelektrane za koje su izdane koncesije i njihove instalirane snage. Podaci su preuzeti iz naprijed navedenog Izvešća:

1. mHE CRIMA 1,5 MVA
2. mHE ZAGRADAČKA 0,92 MVA
3. mHE DUŠČICA 0,515 MVA
4. mHE KUTE-MARIN MOST 1,066 MVA
5. mHE MARIN MOST – Var A2 1,745 MVA
6. mHE DUŠČICA – KRUPIC 0,980 MVA
7. mHE POJATINE 0,495 MVA
8. mHE VOLUJAK 3 MVA

Lokacije navedenih mini hidroelektrana dane su u grafičkom prilogu br. 5. Energetika i telekomunikacije, a preuzete su iz naprijed navedenog Izvešća, osim MHE Duščica – Krupić koja nije dana u grafičkom prilogu. Prilikom izrade ovog Plana nije se raspolagalo sa tehničkim podacima koji pripadaju projektnim rješenjima i potrebnim studijama, tako da su moguća odstupanja od izloženih podataka. Planska obaveza je da se pri davanju

urbanističko-tehničkih uvjeta moraju pribaviti svi zakonom propisani dokumenti i suglasnosti nadležnih organa kako bi se postiglo suglasje svih korisnika prostora i njegove zaštite.

Povezivanje mHE na elektroenergetski sustav nadležne distribucije riješit će se u dogovoru s nadležnim distributivnim poduzećem.

Energija vjetra

Lokacije planina Raduše i Ljubuše na prostoru Općine Prozor-Rama navedene su kao lokacije s dobrim potencijalom za korištenje energije vjetra.

Kod odabira lokacija za izgradnju vjetroelektrana dva su ključna faktora. Brzina vjetra i njegova učestalost. Najpogodnije su brzine u granicama od 3 do 6 m/s, a učestalost vjetrova bi trebala biti oko 40 % i više. Prema mjerenim podacima na MP Rama, učestalost je oko 40 % a srednje brzine su oko 2 m/s. Na višim hipsometrijskim razinama te vrijednosti se povećavaju te za visinske razlike od 500 m oba podatka mogu da narastu za 100 % (oko 20 % za svakih 100 - 200m), što bi bilo dovoljno da se predloženim lokacijama izmjere konkretni podaci i da se u plan razvoja uvrsti i mogućnost izgradnja vjetroelektrana.

Biomasa

Pored navedenog treba spomenuti i ostatke biomase iz poljoprivrede, pošto se radi o Općini u kojoj je poljoprivredna djelatnost značajno zastupljena. Međutim, niti jedna od procjena koja tretira biomasu kao obnovljivi izvor energije nije tretirala biomasu iz poljoprivrede, već samo onu iz šumarstva.

Proizvodnja električne energije iz biomase zahtjeva složenije sustave, jer je toplinska vrijednost biomase niska, sa značajnim je postotkom vlage i visokim udjelom hlapljive tvari. Ulaganja u ove sustave su visoka a karakteristike lošije u odnosu na postrojenja koja koriste tradicionalna goriva.

Energija sunca

Pozornost bi trebalo obratiti i na mogućnosti proizvodnje energije iz fotonaponskih sustava, koje karakterizira visoko početno ulaganje s jedne strane i vrlo niski troškovi pogona uz značajan životni vijek s druge strane. Međutim, neophodno je uspostavljanje institucionalnog i zakonodavnog okvira na svim razinama, zatim stvaranje okruženja gdje se sunčani toplinski sustavi smatraju uobičajenim rješenjem za pripremu tople vode odnosno grijavanje prostorija. (Tijekom mjeseca lipnja stupila je na snagu Uredba o korištenju energije iz obnovljivih izvora i kogeneracije).

3.6.4. Vodoopskrba

Trenutno stanje vodoopskrbnog sustava u općinskom središtu, gradu Prozoru je dosta loše. Zbog topologije terena i pojave klizišta cijevi često pucaju tako da su gubici vode dosta veliki. Osim toga, sustav je zastario, a vršila su se i parcijalna rješenja, često bez tehničke dokumentacije. Zbog svega navedenog je potrebno uraditi kompletnu rekonstrukciju postojećeg sustava te isti proširiti i na druga naselja koja trenutno nisu u sustavu. Na taj način će se osigurati dovoljne količine kvalitetne vode i uspostaviti suvremen sustav koji će omogućiti racionalnu i sigurnu opskrbu vodom.

Minimalna izdašnost vrela Krupić je procijenjena na cca 300l/s⁶ te zadovoljava sadašnje i buduće potrebe za vodom.

Za Prikaz planiranog sustava vodoopskrbe korišteni su podaci iz slijedeće tehničke dokumentacije:

- **Program rješavanja vodoopskrbe Općine Rama za period 1995.-1997.** (*Zavod za vodoprivredu d.o.o. Mostar 1994. godina*)
- **Izgradnja vodoopskrbnog sustava «Prozor-Rama» kao «Bot» projekt** (*Hidrokonzalt d.o.o. Split*)
- **Sistem snabdijevanja vodom naselja oko Ramskog jezera** - Osnovne informacije o shemi i upitnik za Europsku Investicijsku Banku (*Općina Prozor - Rama, studeni 2009. godine*)

Ne postoje tehnička rješenja o formiranju većih međuopćinskih regionalnih sustava, osim završetka izgradnje regionalnog vodovodnog sustava za snabdijevanje vodom naselja oko Ramskog jezera. Ovaj sustav je oslonjen na postojeći vodozahvat na izvorištu Krupić i uklapa se u postojeći vodovodni sustav grada prozora te zajedno s njim čini jedinstvenu cjelinu. Transport vode u sustav obavlja se sa vrela Krupić potisnim cjevovodom od crpne stanice Krupić sa vodospreme Krča, a zatim do vodosprema dalje gravitacijom i dijelom tlačnim dovodnim cjevovodima do svih potrošača na promatranom području. Prije izrade glavnih projekata za objekte vodovodnog sustava oko Ramskog jezera, postojali su zajednički objekti sa vodovodnim sustavom grada Prozora i to; kaptažni objekt izvorišta Krupić, crpna stanica Krupić, tlačni cjevovod CS Krupić-VS Krča, vodosprema Krča, vodosprema Čukur te distributivna mreža. Od vodospreme Čukur voda se distribuira preko

⁶ **Sistem snabdijevanja vodom naselja oko Ramskog jezera – Zaštita vrela Krupić** (*Zavod za hidrotehniku Građevinskog fakulteta Sarajevo 1988. godine*)

cijevnih vodova različitih profila i materijala do grada odnosno krajnjih korisnika. Ukupna dužina vodoopskrbne distributivne mreže grada Prozor iznosi cca 22,5 km.

Prostorni obuhvat sustava vodoopskrba naselja oko Ramskog jezera proteže se na tri mjesne zajednice sa ukupno šesnaest naselja i cca 15 000 stanovnika. Prikaz svih naselja po mjesnim zajednicama koja su obuhvaćena vodoopskrbnim sustavom dat je u slijedećoj tabeli.

Tabela 7.

Mjesna zajednica	Naselje
Rumboci	Jaklići, Rumboci, Varvara
Ripci	Kovačevo Polje, Mluša, Ploča, Podbor, Ripci, Šćit
Prozor-Rama	Lapsunj, Družinovići, Ometale, Šlimac, Borovnica, Paljike, Gmići

Transportni vodovodni sustav oko Ramskog jezera se oslanja na postojeći sustav grada Prozor-Rama i čini jedinstveni sustav. Obavlja se preko glavnih dovodnih cjevovoda dužine oko L=38 km (od DN 300 mm do DN 100 mm), 16 vodosprema volumena V=200-400 m³ i ukupnog volumena V=3650 m³, 4 crpne stanice i 4 hidrostanice.

Gradnja sustava je započela 1990. godine, kada je Izgrađeno je oko 7 km glavnog cjevovoda DN 300 mm, glavna crpna stanica na izvoru Krupić i glavna vodosprema sustava VS Krč V=500 m³. Poslije rata, u periodu 1998.-2003. godina novelirana je projektna dokumentacija i izgrađeno još oko 3,5 km glavnih cjevovoda i završene vodospreme Rumboci 1 i Rumboci 2. U periodu od 2003. do 2010. godine nastavljene su aktivnosti na realizaciji vodoopskrbe naselja oko Ramskog jezera. Neki objekti su već izgrađeni ili su u izgradnji.

Za završetak sustava potrebno je izgraditi/dovršiti slijedeće objekte:

- Vodospreme: Mluša, Kovačevo polje, Zaklići 2, Družinovići, Šlimac, Ometale, Paljika, Gmići;
- Crpne stanice: Slimac, Paljike, Gmići;
- Hidrostanice: Ometale, Gmići;
- Cjevovodi:
 - prespoj cijevi DN 300 mm (industrijska zona+Ulica Dive Grabovčeve)
 - priključak za VS Družinovići
 - priključak za VS Šlimac
 - priključak za VS Ometale

- priključak za VS Paljike
- priključak za VS Gmići.

Stanje izgrađenosti sustava prikazano je na karti br. 3. U planskom periodu je potrebno nastaviti sa predviđenom dinamikom u realizaciji projekata.

Za manja naselja, zaseoke ili grupe kuća u ruralnim dijelovima Općine koja nisu obuhvaćena navedenim vodoopskrbnim sustavima, potrebno je najprije evidentirati i dokumentirati eventualne vodovodne sustave, ako su urađeni bez projektne dokumentacije. Tamo gdje sustavi ne postoje ili ne zadovoljavaju potrebe za vodom potrebno je napraviti tehničku dokumentaciju i istu realizirati, a potom vršiti održavanje ovih sustava u skladu s odgovarajućim sanitarno-higijenskim standardima. Tamo gdje to uvjeti dopuštaju (konfiguracija terena, položaj naselja i izvorišta te kapacitet i kvaliteta izvorišta) treba težiti grupnim vodovodnim sustavima.

3.6.4. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda

Na prostoru Općine jedino u gradu Prozoru postoji djelomično izgrađen kanalizacijski sustav za odvodnju otpadnih fekalnih i oborinskih voda. Postojeći kanalizacijski sustav je mješovitog tipa, izgrađen bez projektne dokumentacije, a ne postoji ni kvalitetan katastar kanalizacijskog sustava. U dužini od oko 1600 m, uz vodotok Prozorčicu izgrađen je kolektor DN 300 mm do Ponira gdje se otpadna voda direktno upušta u Prozorčicu bez prethodnog pročišćavanja. Na ovaj kolektor su priključeni i sekundarni kolektori fekalnih voda, tako da ukupna dužina svih kolektora iznosi cca 6 km. Rijeka Prozorčica je recipijent i za pojedinačna izljevna mjesta fekalne kanalizacije u gradu, a ujedno i za sve oborinske vode. Oborinska kanalizacija riješena je samo u ulici Kralja Tomislava tako što se preko slivnika oborinske vode sa prometnica direktno upuštaju u natkriveni vodotok Prozorčicu. Općenito uzevši, stanje kanalizacijskog sustava grada je nezadovoljavajuće.

U svrhu rješenja navedenih problema urađena je dokumentacija na nivou idejnog rješenja za kanalizaciju otpadnih voda (separatni sustav) i uređaj za pročišćavanje otpadnih voda 2008. godine. Međutim, kroz raspoloživu dokumentaciju nije dano cjelovito rješenje odvodnje fekalnih otpadnih voda, osim za tri ulice (ul. Kralja Tomislava, Put za G. Vakuf/Uskoplje i ul. Vitomira Lukića). Oborinske vode su hidrološki analizirane bez tehničkih rješenja osim naznaka da se vode sa prometnica, odnosno pripadajućeg sliva, direktno upuštaju u recipijent r. Prozorčicu bez projektiranih mastolova. Lokacija uređaja za

pročišćavanje otpadnih voda kroz navedeni elaborat je definirana, te je istu potrebno kroz daljnju razradu projektne dokumentacije potvrditi, a potom donijeti odluku o osiguranju i izvlaštenju prostora. Imajući u vidu postojeće stanje odvodnje otpadnih i oborinskih voda potrebno je uraditi kompletan sustav odvodnje sa jasnim definiranjem položaja i veličinom kolektora za predviđenu lokaciju uređaja za prečišćavanje otpadnih voda.

Na ostalom dijelu Općine potrebno je pristupiti sukladno rješenju vodovoda, odnosno tamo gdje to uvjeti dopuštaju potrebno je težiti izgradnji kanalizacijskih sustava grupacije sela te osigurati odgovarajuća sanitarno-higijenska rješenja. Tretman otpadnih voda prije upuštanja u recipijent predvidjeti preko «bio diska» modulske izrade.

Ipak, pretpostavka je da će i u planskom periodu mnoga domaćinstva zadržati individualna rješenja dispozicije otpadnih voda (septičke jame), stoga bi bilo potrebno napraviti tipizaciju ovih objekata i osigurati odgovarajući sanitarni nadzor.

3.7. Projekcija razvitka komunalne infrastrukture

3.7.1. Kratki presjek postojećeg stanja

Općinska deponija „Duška kosa“ je deponija koju službeno koristi javno komunalno poduzeće za odlaganje otpada, ali na kojoj se ne primjenjuju mjere zaštite okoliša i koja nikako ne zadovoljava uvjete deponiranja, načine deponiranja i upravljanja deponijom te je i sami lokalitet deponije nepogodan. Ova deponija nema odobrenje, ali ju ipak službeno koristi komunalno poduzeće. Za zbrinjavanje krutog otpada na području Općine Prozor-Rama odgovorno je Javno komunalno poduzeće „Vodograd“.

Prema podacima iz Općine na području Općine postoje 125 groblja čija ukupna površina iznosi cca. 345 ha. Uz pomoć digitalnog orto-foto snimka i topografske karte evidentirano je ukupno 77 groblja i razvrstani su sa aspekta religijske pripadnosti. Grobljima upravljaju vjerske zajednice.

3.7.2. Upravljanje otpadom

Trenutno je u fazi priprema regionalne deponije za Općine Prozor-Rama, Kupres i Tomislavgrad čija će lokacija biti na području Općine Kupres. Otpad s područja Općine Prozor-Rama će se dnevno prikupljati i izravno odlagati na regionalnu deponiju. Prema ovim podacima, budući da će se otpad izravno odlagati na regionalnu deponiju, na području

Općine se neće nalaziti niti pretovarne stanice. Paralelno će se formirati i jedinstveno poduzeće koje će vršiti usluge prikupljanja otpada. Ovaj proces će se odvijati na nivou regije i međusobnoj suradnji Općina i Županije.

Cilj upravljanja otpadom je riješiti do sad nastali otpad na način da se adekvatno zbrine, te da se smanje količine nastalog otpada i da se uvedu mjere za sprječavanje nastanka otpada, provede ponovno iskorištenje otpada, recikliranje otpada i njegov tretman i ekološko zbrinjavanje. U sklopu projekta upravljanja otpadom bit će potrebno obratiti pozornost na razvrstavanje otpada s ciljem ponovnog iskorištenja i reciklaže. Posebno će biti potrebno tretirati opasni otpad, medicinski otpad i otpad životinjskog porijekla. Da bi se ovo napravilo potrebno je napraviti snimanje postojećeg stanja, mjesta nastanka i količine otpada. S obzirom da su u pripremi aktivnosti na izradi jedinstvenog komunalnog poduzeća i regionalne deponije i da će Općina morati aktivno sudjelovati u ovom projektu, kratko opisani tekst o upravljanju otpadom treba poslužiti kao polazište za formiranje vlastitih potreba.

Nakon uspostavljanja regionalne deponije, bit će potrebno zatvoriti trenutnu općinsku deponiju Duška kosa. Budući da se na ovoj deponiji nisu primjenjivale mjere zaštite okoliša, bit će potrebno i izmjestiti postojeći otpad na ovoj deponiji.

Sva nekontrolirana odlagališta je potrebno evidentirati, ukloniti i sanirati ovakva odlagališta izradom Projekta uklanjanja nelegalnih, divljih odlagališta. Potrebno je uraditi podjelu lokacija divljih deponija na one koje ne ugrožavaju okoliš i one za koje je potrebno izraditi naknadno istraživanje mogućih opasnosti na okoliš, tako da se uklone izvori zagađenja i zagađeni sastojci otpada pošto ostaci otpada, posebno oni organski, ostaju aktivni i više od 30 godina. Anaerobna razgradnja stvara zagađene plinove i veliku količinu opasnih tekućina koje zagađuju vodni sloj i zemlju.

Nisu poznate sve lokacije niti stanje divljih deponija. Poznato je ima da 11 većih divljih odlagališta različitih vrsta otpada. Divlje nekontrolirane deponije predstavljaju veliki rizik od zagađenja vodenih slojeva. Takva opasna mjesta je potrebno hitno sanirati.

Projekt sanacije se sastoji od slijedećih faza:

- plana karakteriziranja (stanje zagađenja, definiranje zagađivača, površina koju je potrebno sanirati),
- plan prvih istraživanja,
- preliminarni plan,
- konačni plan.

Posljednja projektna faza je projekcija sanacije, koja predviđa dodatna temeljna proučavanja i odabir tehnoloških osobina koja treba preuzeti za izvršavanje projektne pojedinosti.

Za uspjeh i postizanje održivog sustava upravljanja otpadom potrebno je informirati građanstvo o svim promjenama, o svim negativnim utjecajima na okoliš i ljudsko zdravlje dosadašnjeg ponašanja, o prednostima i mogućnostima upravljanja krutim otpadom, selektivnog sakupljanja otpada i reciklaže. Uopće potrebno je osnovati program za podizanje javne svijesti i program obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Osim ovoga potrebno je pokrenuti i koordinirati profesionalno oblikovanje privatnih i komunalnih radnika specifičnih sektora.

U periodu izrade Prijedloga plana Općina je odredila dvije lokacije za odlaganje mineralne sirovine i jalovine iskopane prilikom izvođenja građevinskih i drugih radova, i to: lokacija „Izlaz“ u blizini naselja Varvara i gospodarske zone „Izlaz“, te lokacija „Donji lug“ unutar K.O Višnjani. Također je određena lokacija za reciklažno dvorište u blizini postojeće općinske deponije.⁷ Predviđene lokacije označene su na grafičkom prilogu br.4. *Komunalna infrastruktura*.

3.7.3. Upravljanje komunalnim djelatnostima

Bez obzira na formiranje jedinstvenog poduzeća koje će vršiti usluge prikupljanja otpada na području tri Općine, bit će potrebno zadržati i komunalno poduzeće na nivou Općine Prozor-Rama koje će obavljati ostale komunalne djelatnosti: sanitarne djelatnosti, uređenjem i održavanjem parkova, zelenih i rekreacionih javnih površina te upravljanjem vodovodnom, kanalizacijskom mrežom, te odvodnjom oborinskih voda.

U sanitarne i druge djelatnosti spada:

- Uklanjanje otpada iz posuda (kanti) za otpatke na javnim mjestima;
- Čišćenje i polivanje ulica, staza i parkova;
- Uređenje grada za svečanosti, blagdane i slično.

Uređenje i održavanje parkova, zelenih i rekreacijskih površina podrazumijeva:

- Zasađivanje i održavanje vrtova, parkova i zelenih površina i sportskih terena;
- Uređenje i održavanje zelenih površina uz privatne i javne stambene objekte;
- Uređenje i održavanje zelenih površina uz javna i polu-javna zdanja (škole,

⁷ Vidljivo u knjizi priloga plana

bolnice, administrativne zgrade itd.);

- Uređenje i održavanje zelenih površina na općinskom zemljištu (parkovi i zelene javne površine, sportski tereni i groblja);
- Uređenje i održavanje zelenila uz saobraćajnice i vodene tokove);
- Uređenje i održavanje zelenih površina uz industrijska i komercijalna zdanja;
- Zasađivanje i održavanje zelenila u zgradama (parkovi na krovu zgrada, fasadno ukrasno bilje, zatvorene unutrašnje bašče i vrtovi);
- Zasađivanje i održavanje sportskih terena, igrališta i rekreacionih parkova (sportskih terena, igrališta i sl.)
- Zasađivanje i održavanje zelenih površina uz mirne i tekuće vode;
- Uređenje okoliša uzgajanjem i njegovanjem raslinja sa ciljem smanjenja buke, utjecaja vjetra, erozije, vidljivosti i zasljepljujućeg svjetla;
- Mjere zaštite okoline i prirode, kao i očuvanje okoline.

Ovaj dio Plana se ne odnosi na upravljanje vodovodnom i kanalizacijskom mrežom. Taj dio je obrađen također ovim planom ali u drugim poglavljima.

3.7.4. Upravljanje grobljima

Na osnovu Zakona o komunalnim djelatnostima ("Službene novine HNK", broj: 4/04) i Nacrtu zakona o grobljima HNK Općina Prozor-Rama je dužna napraviti Odluku o grobljima, upravljanju, uređivanju i održavanju groblja na području Općine koja će definirati opće odredbe, uvjete izgradnje groblja, uvjete za postavljanje nadgrobničkih spomenika i postavljanje grobnica, upravljanje grobljima, ustupanje i naknade za korištenje grobljanskih mjesta, uvjete i načine sahranjivanja, uvjete ekshumacije, kaznene odredbe i ostalo.

Prema projekciji stanovništva i razvoja naselja a sukladno prostorno-urbanim standardima Općina nema potrebu za izgradnjom novih groblja.

Preporuke za postojeća i izgradnju novih groblja:

- Napraviti istraživački projekt postojećih groblja i za lokacije eventualnih novih groblja koji bi utvrdili sve tehničke elemente lokacije, njena ograničenja i mogućnosti;
- Za predložene lokacije (i postojeće) uraditi hidrogeološka istraživanja;

Groblja moraju ispunjavati slijedeće:

- Sanitarno-higijenske i tehničke normative;

- Biti ograđena;
- Imati prostor za održavanje obreda i mrtvačnicu;
- Imati utvrđene zaštitne zone:
 - a. Prostor za širenje;
 - b. 50 m oko definiranog prostora groblja (uključujući prostor za širenje) zabranu građenja i zasađeno visoko raslinje kao zaštitnu barijeru;
 - c. Zoni 50-100 m sa dozvoljenom izgradnjom pod posebnim uvjetima.

Groblja bi također trebala posjedovati:

- Projekt uređenja,
- Projekt parcelacije,
- Projekt hortikulture,
- Projekt zaštite od požara;
- Projekt rasvjete;
- Plan održavanja i odlaganja i odvoza otpada;
- Itd.

3.8. Zaštita

3.8.1. Zaštita povijesnog naslijeđa

Povijesna istraživanja su pokazala da je prostor Općine bio naseljen još od mlađeg kamenog doba. Kontinuitet življenja se održao sve do danas, a o tome svjedoče građevine i materijalni ostaci koje je potrebno zaštititi u obliku kulturno – povijesnog naslijeđa. Zaštita i korištenje kulturno – povijesnog naslijeđa je od interesa i u gospodarskom smislu, ali taj interes ne smije biti nadređen vrijednostima naslijeđa.

Prvi korak uključivanja kulturno – povijesnog naslijeđa u život zajednice je lociranje i evidencija svih lokaliteta, kao i pokretnih dobara.

Zbog bogatih i raznovrsnih zbivanja nastalih na ovom području i neposrednoj okolini povijesno naslijeđe prozorsko-ramske regije ima i izvjesne svoje specifičnosti koje su proizvod povijesnih zbivanja nastalih u vremenskom razdoblju od nepuna tri tisućljeća. Spomenici su podijeljeni po slijedećim kategorijama:

- Područja – arheološka i povijesna
- Graditeljska cjelina (stambena, vjerska, grobljanska)
- Povijesna građevina ili spomenik (stambena, vjerska, vojna, administrativna, javna, grobljanska)
- Memorijalno područje

Prema stupnju zaštite dobra su podijeljena na ona od značaja za državu, potom od značaja za Hercegovačko neretvansku županiju i na kraju dobra koja su od značaja za Općinu.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika je na prostoru Općine Prozor-Rama proglasila tri lokaliteta nacionalnim spomenicima, te je u vrijeme izrade Plana još jedan spomenik proglašen nacionalnim. Odluka o proglašenju spomenika na Makljenu donesena je na sjednici Komisije održanoj 26.10.2010. godine. Svaki od ovih spomenika posjeduje odluku o proglašenju u kojoj su opisane lokacija spomenika, njegova spomenička vrijednost, te zone zaštite spomenika i dozvoljene aktivnosti s obzirom na zonu zaštite.

Nacionalni spomenici su:

- N1 - Džamija u Lizopercima sa mektebom i haremom – graditeljska cjelina
- N2 - Arheološko područje i ostaci Stare tvrđave u Prozoru
- N3 - Franjevački samostan i Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Šćitu – kulturni krajolik i područje
- N4 – Spomenik na Makljenu – graditeljska cjelina

Na privremenoj listi nacionalnih spomenika Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, za koje su također propisane mjere zaštite, nalaze se:

- P1 – Sahat kula – Prozor
- P2 – Čaršijska džamija – Prozor

Na listi peticija za proglašenje nacionalnim spomenicima nalaze se:

- L1 – Džamija u Dugama (Ali-pašina džamija)
- L2 – Džamija u Grevićima
- L3 – Džamija u Kleku
- L4 – Džamija u Kovačevu Polju
- L5 – Džamija u Skrobučanima
- L6 – Džamija u Varvari
- L7 – Skender – Pašina džamija u Šćipama

Na spomenike koje je proglasila Komisija/Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije/Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljenog prema Aneksu 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Sl.Novine FBiH, br. 02/02, 27/02, 06/04).

Zavod za zaštitu kulturno-povijesne baštine Hercegovačko neretvanske županije registrirao je cijeli niz dobara na prostoru Općine Prozor/Rama. Dobra su pobrojana i kategorizirana po povijesnim periodima, a grafički su prikazana na karti broj 6. Uvjeti korištenja i zaštite prostora. Uvjeti korištenja i zaštite su definirani Zakonom o zaštiti kulturno-povijesne baštine HNŽ-a (Narodne novine HNŽ-a br. 02/06).

S obzirom da na Županijskom nivou nije utvrđena zvanična klasifikacija kulturno - povijesnih dobara prilikom izrade ovog plana korištena je klasifikacija Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika.

PRAPOVIJEST

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KLASIFIKACIJA I KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z1	GRAČAC, Podbor	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z2	GRADINA, Gračanica	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z3	GRADINA, Kovačevo polje	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z4	GRADINA, Proslap	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z5	GRADINA, Rumboci	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z6	GRADINA, Uzdol	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z7	ILIJIN KRSNIK, Skrobučani	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z8	OMETALE, Gmići	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z68	LJUBUNCI 1, LJubunci	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z69	LJUBUNCI 2, LJubunci	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z70	MALA GRADINA, Varvara	prapovijest	Arheološko područje - gradina
Z71	PONIR	prapovijest	Arheološko područje - gradina

* - potopljeno Ramskim jezerom

ANTIKA

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KLASIFIKACIJA I KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z9	HUDUTSKO, Hudutsko	antika	Arheološko područje – rimsko naselje
Z10*	KOPĆIĆI	antika	Arheološko područje – kasnoantička bazilika
Z11	LUG	antika	Arheološko područje – ostaci rimske zgrade
Z12	PODZID, Varvara	antika	Arheološko područje – ostaci rimske zgrade
Z13	PROSLAP	antika	Arheološko područje – rimski ostaci blizu župne crkve

Z56	VARVARA	antika	Arheološko područje – rimsko naselje, kasnoantička crkva i grobnice; srednjovjekovne nekropole
Z72	DAŠNIK, Dašnik	antika	Ostaci novca

* - potopljeno Ramskim jezerom

SREDNJI VIJEK

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KLASIFIKACIJA I KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z14	BILIN GREB (Bilov greb), Skrobučani	srednji vijek	Arheološko područje – na području 17 stećaka
Z15	BJELAN, Greviči	srednji vijek	Arheološko područje – 3 stećka
Z16	BORAK, Jaklići	srednji vijek	Arheološko područje – 5 stećaka
Z17	BORAK, Lapsunj	srednji vijek	Arheološko područje – 10 stećaka
Z18	BUDIMOV GREB, Greviči	srednji vijek	Arheološko područje – 6 stećaka
Z19	CRKVICA, Ljubunci	srednji vijek	Arheološko područje – ostavi srednjovjekovne crkve
Z20	ČIFUTSKO GROBLJE (Poputnjača), Donja Vast	srednji vijek	Arheološko područje – 12 stećaka
Z21	ČULIN DOLAC, Mrkodo	srednji vijek	Arheološko područje – 15 stećaka
Z22	GLAVICA, G. Krančiči	srednji vijek	Arheološko područje – 30 stećaka
Z23	GLAVICE, Kute, Staro Selo	srednji vijek	Arheološko područje – 6 stećaka
Z24	GLAVIČICA, Klek	srednji vijek	Arheološko područje – 37 stećaka
Z25	GMIĆI	srednji vijek	Arheološko područje – 2 stećka
Z26	GRAČAC	srednji vijek	Arheološko područje – 53 stećaka
Z27	GRADAC, G. Krančiči	srednji vijek	Arheološko područje – 5 stećaka
Z28	GRADAC, Hudutsko	srednji vijek	Arheološko područje – srednjovjekovna tvrđava
Z29	GRAŠČAK, Kućani	srednji vijek	Arheološko područje – 6 stećaka
Z30	GRČKO GROBLJE, Duge	srednji vijek	Arheološko područje – 8 stećaka
Z31	HRAST, Gmići	srednji vijek	Arheološko područje – 14 stećaka
Z32*	KAMEN-BABA, Kopčiči	srednji vijek	Arheološko područje – osamljeni stećak
Z33	KLANAC, Gorica	srednji vijek	Arheološko područje – 25 stećaka
Z34	KNEŽEVE KUĆE, Lapsunj	srednji vijek	Arheološko područje – 4 stećka
Z35	LANIŠĆE, Lug, Šibenik	srednji vijek	Arheološko područje – 12 stećaka

Z36	LISINE, Družinovići	srednji vijek	Arheološko područje – 8 stećaka
Z37	MAŠETA, Gorica	srednji vijek	Arheološko područje – 3 stećka
Z38	MEJDAN, Gmići	srednji vijek	Arheološko područje – 5 stećaka
Z39	OKUKA (Hasanića ravan), Lug	srednji vijek	Arheološko područje – 30 stećaka
Z40	PAČEVO, Rumboci	srednji vijek	Arheološko područje – 2 stećka
Z41	PLOČA	srednji vijek	Arheološko područje – 3 stećka
Z42	PLOČE, Here	srednji vijek	Arheološko područje – 11 stećaka
Z43	PRIGRAĐE, Kućani	srednji vijek	Arheološko područje – 3 stećka
Z44	RAT, Kućani	srednji vijek	Arheološko područje – 50 stećaka
Z45	RUMBOCI 1, Rumboci	srednji vijek	Arheološko područje – 2 stećka
Z46	RUMBOCI 2, Rumboci	srednji vijek	Arheološko područje – osamljeni stećak u haremu
Z47	RUPIN GREB, Jaklići	srednji vijek	Arheološko područje – prapovijesna gomila i 2 stećka
Z48	SELIŠĆE, Gmići	srednji vijek	Arheološko područje – 3 stećka
Z49	SMRIKE, Donja Vast	srednji vijek	Arheološko područje – 15 stećaka
Z50	ŠABIĆI, Proslap	srednji vijek	Arheološko područje – osamljeni stećak
Z51	UMEJAK, Borovnica	srednji vijek	Arheološko područje – 5 stećaka
Z52*	VARDINO GROBLJE, Sopot	srednji vijek	Arheološko područje – 15 stećaka
Z53*	VIŠNJEVAC, Sopot	srednji vijek	Arheološko područje – 4 stećka
Z54	VRACE, Kućani	srednji vijek	Arheološko područje – 6 stećaka
Z55	ZAGREBNICA, Grevići	srednji vijek	Arheološko područje – 3 stećka
Z57	GROVNICE (Grablje), Gorica	srednji vijek	Arheološko područje – 80 stećaka
Z58	RUDNO, Klek	srednji vijek	Arheološko područje – 90 stećaka
Z59	VELIKA GRADINA, Varvara	srednji vijek	Arheološko područje – višeslojno nalazište na platou blizu jednog od ramskih vrela s nalazima iz paleolitika, brončanog doba, antike i srednjeg vijeka. Djelomično je potopljeno, ali je za vrijeme sušnog razdoblja dostupno
Z60	VRDOL (MAŠETI), Ljubunci	srednji vijek	Arheološko područje – 50 stećaka
Z61	VILIĆA GUMNO	srednji vijek	Arheološko područje
Z56*	POLJE, Hudutsko	srednji vijek	Arheološko područje - nekropola
Z75*	USTIRAMA	srednji vijek	Arheološko područje - nekropola

* - potopljeno Ramskim jezerom

SPOMENICI OD ZNAČAJA ZA OPĆINU

Izradom Prostornog plana ustanovljeno je još niz novih dobara i područja koja su od značaja od Općinu i kao takvi bi trebali biti tretirani:

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KLASIFIKACIJA I KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
O62	Jevrejsko groblje, Lug	Austrougarski period	Grobljanska graditeljska cjelina
O63	Partizansko groblje, Prozor	Period poslije II. svjetskog rata	Grobljanska graditeljska cjelina
O65	Jaklića staje	Austrougarski period	Graditeljsko područje
O66	Stara crkva u Uzdolu	Austrougarski period	Sakralna povijesna građevina
O67	Župna crkva u Prozoru	Austrougarski period	Sakralna povijesna građevina
O73	Kopčića turbe, Rumboci	Osmanski period	Sakralna povijesna građevina
O74	Stambena poslovna zgrada, Prozor	Austrougarski period	Civilna povijesna građevina

Za sva dobra općinskog značaja potrebno je utvrditi imaju li značajnu graditeljsku i memorijalnu vrijednost, te ih je potrebno dokumentirati (izvršiti inventarizaciju), valorizirati, kategorizirati i verificirati. Nakon ovog procesa potrebno je za svaki pojedinačno dobro posebnom odlukom utvrditi mjere zaštite.

Do donošenja konačnih odluka o zaštiti ovih spomenika, na sva pobrojana dobra primjenjuje se zona zaštite od 10 m od gabarita građevine, odnosno ako se radi o području, 10 m od krajnje točke koja čini područje.

Većina zabilježenih objekata i lokaliteta su trenutno u dosta lošem stanju i osim nacionalnih spomenika, ostala dobra nisu pod nekim određenim režimom zaštite. Budući da kulturno - povijesno naslijeđe predstavlja bitan dio zajednice, a s druge strane može biti pozitivan faktor gospodarskog razvoja Općine, svim dobrima i lokalitetima bi se trebala posvetiti posebna pažnja. Najznačajniji objekti bi se trebali očuvati, revitalizirati ili rekonstruirati, a sve u cilju obogaćivanja i proširenja turističke ponude, te također na njih primijeniti aktivne mjere zaštite.

Prilikom zaštite kulturno-povijesnog naslijeđa naglasak ne smije biti samo na samom lokalitetu dobra nego treba voditi brigu i o njegovom okruženju, jer dobro gubi na svojoj vrijednosti bez zaštite okruženja. Stoga zaštita kulturno-povijesnog naslijeđa treba uključivati i kontroliranu i nadziranu izgradnju infrastrukture i ostale gradnje u blizini spomenika.

Posebna pažnja bi trebala biti posvećena otkrivanju nekih novih lokaliteta i područja, posebno s obzirom na prirodne ljepote Općine, i povezati ih sa starim naseljima, valorizirati i procijeniti mogućnost zaštite i iskorištavanja u smjeru razvoja turizma. Jedan od najreprezentativnijih primjera ovakvog krajolika su Jaklića staje. Ovaj lokalitet je u Studiji kulturno-povijesne i prirodne baštine HNŽ-a (Nacrtu studije) uvršten na listu spomenika od Županijskog značaja.

Na osnovu zaključaka sa IV sjednice Savjeta plana, a prema opredjeljenju Nositelja pripreme Plana donesena je odluka o gradnji spomen obilježja „Jaklića planina“ te da se lokacija budućeg spomenika unese u Plan (oznaka na grafičkom prilogu O75). Također je na temelju zahtjeva udruge „Jelešac“ i opredjeljenja Nositelja pripreme plana uneseno i spomen obilježje Dive Grabovčeve na lokaciji Zahum (oznaka O76).

3.8.2. Zaštita prirodnih rijetkosti

Područje Općine Prozor-Rama bogato je prirodnim vrijednostima, koje su dokumentirane i predložene za zaštitu prethodnim planskim dokumentima.

Područja koja uživaju zakonsku zaštitu na teritoriju Općine su hidrološke rijetkosti: izvor rijeke Rame u selu Varvara, vrelo Buk u selu Kopčić, vrelo Krupić u Kovačevu polju i vrelo Krupić sa vodopadima kod sela Duge⁸.

Izvor rijeke Rame je Rješenjem br. 08-294/1-58 Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH (u daljnjem tekstu Zavod) stavljeno pod zaštitu države kao prirodna rijetkost. Rama izvire jugozapadno od naselja Varvara iz dva snažna vrela; Ljetnog vrela na koti 538 m i Zimskog vrela koje aktivno u razdobljima srednje velikih i velikih voda na koti približno 582 m.

Vrelo Buk kod sela Kopčić je Rješenjem br. 08-295/1-58 Zavoda stavljeno pod zaštitu države kao prirodna rijetkost. Vrelo se nalazi oko 1 km od sela Kopčić. Voda izvire u podnožju strmih krečnjačkih stijena brda Grude, gradeći vrlo jaku izdan sa ljevkastim i kamenitim dnom. Krečnjačke stijene koje okružuju izvor s desne strane pokrivene gustom šumom, dok su lijeve više gole.

⁸ Podaci iz studije „Kulturno-povijesna i prirodna baština HNŽ/K“

Vrelo Krupić kod Kovačeva polja je Rješenjem br. 08-296/1-58 Zavoda stavljeno pod zaštitu države kao prirodna rijetkost. Vrelo predstavlja vrlo jaku izdan sa hladnom vodom koja izbija ispod brda Stražnice u području Zlatnih Stina, te se probija između velikih blokova stijena gradeći veći broj manjih kaskada, vodopada i bukova. Krečnjački masivi koji okružuju vrelo Krupić obrasli su žbunovitom šumom graba, javora, lijeske, jasena, drijena i sl.

Navedeni izvor i vrela su izgradnjom akumulacije HE Rama uglavnom potopljena.

Vrelo Krupić sa vodopadima kod sela Duge, površine 1 ha ⁹, Rješenjem br. 08-299/1-58 Zavoda stavljen je pod zaštitu države kao prirodna rijetkost i objekt značajan za turizam. Vrelo se nalazi sjeverno od sela Duge (iznad sela Perići) u vidu srednje izdani. Voda izbija u podnožju brda Krmska Glava. Obronci brda prekriveni su žbunovitom šumom graba i crnog trna, rjeđe jasena, hrasta i lijeske. Na udaljenosti 1 km od izvora, voda Krupića se spaja sa Ljubunačkom rijekom te se preko dva vodopada sliva u klisuru Vojne kroz koju se probija Prozorački potok. Gornji vodopad je visok 10-12 m i čine ga tri žlijeba obraslih žbunjem i zelenilom, dok se 150 m niže nalazi drugi vodopad koji pada sa visine cca 15 m i slijeva preko ogromnih potpuno ogoljelih kamenih blokova.

Za potrebe izrade Prostornog plana Općine iz 1987. godine evidentiran je i valoriziran veliki broj objekata na osnovu istraživanja, literature i dostupne dokumentacije. Navedeni objekti prikazani su tabelarno:

Tabela 8. PRIRODNI PREDJELI

BR.	PRIRODNI FENOMEN	LOKALITET	OPIS	SVOJSTVO	ZNAČAJ	KATEGORIJA	VRSTA
P1	Vran planina	dio	Šume, pašnjaci, flora i fauna, lov, rekreacija, pejzaži	Specifičnost, raznovrsnost, izvornost i atraktivnost	Rekreacijski, turistički, obrazovni	II	Park prirode
P2	Raduša planina	dio	Šume, pašnjaci, flora i fauna, lov, rekreacija, pejzaži	Specifičnost, raznovrsnost, izvornost i atraktivnost	Rekreacijski, turistički, obrazovni	II	Park prirode
P3	Jablaničko jezero		Šume, voda, lov, ribolov	Specifičnost, raznovrsnost, izvornost i atraktivnost	rekreacijski	III	Predio prirodnih ljepota
P4	Varvara	Rumboci	Arheološko nalazište u prirodi	Raznovrsnost, atraktivnost	Naučni, kulturni, obrazovni, turistički	I	Prirodno historijsko područje
P5	Makljen		Spomen-obilježje	specifičnost	Obrazovni, kulturni,	I	Prirodno

⁹ Prema PP SR BiH za period od 1981. do 2000. godine

			NOB-a u prirodi		turistički		historijsko područje
P6	Vilića gumno	Raduša	Spomen-obilježje NOB-a u prirodi	specifičnost	Obrazovni, kulturni, turistički	I	Prirodno historijsko područje
P7	Jaklić staje	Raduša	Natambe u prirodi	Specifičnost, atraktivnost	Obrazovni, kulturni, turistički	II	Prirodno historijsko područje
P8	Ščit		Arhitektonsko nasljeđe u prirodi	Specifičnost, atraktivnost	Obrazovni, kulturni, turistički	II	Prirodno historijsko područje
P9	Ramsko jezero		Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	rekreacija	III	Predio prirodnih ljepota
P10	Velika Lovnica	Raduša	Šume, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Rekreacija	III	Predio prirodnih ljepota
P11	Dobro polje	Gorača	Šume, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Rekreacija	III	Predio prirodnih ljepota
P12	Ljubunačka rijeka	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P13	Rika	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P14	Prozorčica	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P15	Volujak	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P16.	Visočica	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P17	Gračanica	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P18	Rama	Tok rijeke	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, atraktivnost	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P19	Veliko Jezero	Rumboci	Voda, ribolov, rekreacija	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Zaštitni	II	Hidrološki rezervat
P20	Rumboci	Rumboci	Hrastova šuma	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	III	Šumski rezervat
P21	Magina Luka	Rumboci	Hrastova šuma	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	II	Šumski rezervat
P22	Prašni dolac	Rumboci	Bukovo-jelova šuma	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	II	Šumski rezervat
P23	Ravni dolac	Rumboci	Bukovo-jelova šuma	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	II	Šumski rezervat

P24	Mala Ljubuša	Ljubuša	Bukovo-jelova šuma	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	II	Šumski rezervat
P25	Idovac	Prodojnica, Raduša	Klekovina bora (Pinus mugho)	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	I	Šumski rezervat
P26	Varda	Grkašnica	Klekovina bora (Pinus mugho)	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	I	Šumski rezervat
P27	Krupić	Perići, Duge	Vrelo i vodopadi	Specifičnost, raznovrsnost, atraktivnost,	Naučni, obrazovni, zaštitni	I	Hidrološki rezervat

Tabela 9 SPOMENICI PRIRODE

BR.	PRIRODNI FENOMEN	LOKALITET	OPIS	SVOJSTVO	ZNAČAJ	KATEGORIJA	VRSTA
S1.	Rumbočko jezero	Rumboci	jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S2.	Snježnjača	Rumboci	Jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	III	Hidrološki spomenik
S3.	Dobre vode	Makljen	Jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S4.	Bile vode	Makljen	Jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S5.	Karuša	Sv Ante	jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S6.	Didovača	Kute	jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	III	Hidrološki spomenik
S7.	Bezoljevica	Kute	jezero	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S8.	Šabanova voda	Doščica	izvor	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	III	Hidrološki spomenik
S9.	Babina voda	Krančići	izvor	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	III	Hidrološki spomenik
S10	Jezerine	Gorača	izvor	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	III	Hidrološki spomenik
S11	Donje Blazine	Gorača	izvor	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
12.	Pašino vrelo	Gorača	izvor	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S13	Mila voda	Ivanci	izvor	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Hidrološki spomenik
S14	Marina pećina		pećina	specifičnost	Rekreacijski, zaštitni	II	Geomorfološki spomenik
S15	Ledenica	Prodojnica	pećina	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	II	Geomorfološki spomenik
S16	Plišavica	Rumboci	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	I	Geomorfološki spomenik

S17	Kamenica	Gorača	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	II	Geomorfološki spomenik
S18	Kozje stine	Makljen	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	III	Geomorfološki spomenik
S19	Munikozi kuk	Munikoze	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	II	Geomorfološki spomenik
S20	Gradina	Makljen	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	III	Geomorfološki spomenik
S21	Čeličke stijene	Gračanica	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	II	Geomorfološki spomenik
S22	Donjevačke stijene	Donja Vast	klisura	specifičnost	Naučni, turistički, zaštitni	II	Geomorfološki spomenik

NAPOMENA: kategorizacija izvršena prema tadašnjim međunarodnim i jugoslavenskim kriterijima

I kategorija: dobra od izuzetnog, jugoslavenskog značaja

II kategorija: dobra od velikog značaja – republičkog, šireg značaja

III kategorija: ostala valorizirana dobra

Navedeni objekti prirodnog naslijeđa su prikazani grafički na karti br. 6 Uvjeti korištenja i zaštite prostora. Neki od ovih predjela su vremenom, zbog neodržavanja, odnosno degradacije danas u dosta lošem stanju. To se prvenstveno odnosi na šumske predjele (P20 – P26) koje je u narednom periodu potrebno obnoviti te vršiti intenzivnu njegu šumskih kultura. Također pojedini vodotocima iz prethodnih tabela danas prijeti devastacija izgradnjom planiranih mini hidroelektrana. Zbog toga je ovaj prostorni konflikt u narednom periodu potrebno riješiti.

Za ove, u tabeli evidentirane potencijalne vrijednosti, potrebno je izvršiti detaljnu inventarizaciju i dokumentirati ih. Na osnovu te građe može se izvršiti njihova valorizacija, a zavisno od nje i kategorizacija. Nakon urađene kategorizacije po važećim međunarodnim standardima (jer lokalni još nisu doneseni) potrebno je ove spomenike, tj. one čije vrijednosti budu prepoznate i valorizirane zvanično pravno formalno verifikirati. U tom procesu će biti utvrđene za verifikirane spomenike prirode zone zaštite, te mjere i aktivnosti koje je potrebno provesti u funkciji zaštite spomenika. Do tada ovaj popis nam govori o potrebnoj svijesti, o kvaliteti tih lokaliteta i potrebnoj brizi u slučaju nekih intervencija u blizini prirodnih vrijednosti.

Prema prostornom planu SR BiH utvrđeni su sljedeći objekti zaštite prirodnog naslijeđa: parkovi prirode „Vran“ i „Raduša“, predjeli prirodnih ljepota „Jablaničko jezero“ i „Ramsko jezero“, te prirodno-historijsko područje „Makljen“.

U tijeku je izrada novog Prostornog plana Federacije BiH. Prilikom njegove izrade ali i izrade izdvojit će se područja posebnih obilježja od značaja za Federaciju BiH u kojem će se detaljnije definirati kategorije i zone zaštite po IUCN kategorizaciji. IUCN (The World Conservation Union) odnosno Svjetska unija za konzervaciju je 1948. godine je razvila sistem kategorija zaštićenih područja, stupnjeva zaštite I – VI, od kojih se kategorije stroge

zaštite (I – III) uglavnom primjenjuju u zemljama u razvoju, a kategorije V i VI u razvijenim zemljama. Područja koja su prvenstveno uspostavljena za održanje biodiverziteta grupirana su u kategorije I – V (naučni rezervati, nacionalni parkovi, spomenici prirode, rezervati prirode, utočišta divljine), dok je u ostalim kategorijama (VI – VIII) pažnja posvećena kontroliranoj eksploataciji resursa uz ograničeno, ali značajno očuvanje biodiverziteta.

Prema Prostornom planu Federacije BiH za period od 2008. do 2028. godine koji je u fazi izrade (usvojena Prostorna osnova, 5. svibnja 2011. godine od strane Vlade FBiH, a 19. svibnja 2011. godine od strane Parlamenta FBiH), odnosno prema osnovnoj koncepciji Plana za zaštitu je predloženo i područje koje se proteže i na teritoriju Općine Prozor – Rama. Na krajnjem južnom dijelu Općine (sjeverne padine Vran planine), na površini od cca 858.5 ha¹⁰ zaštitno je područje predloženog Nacionalnog parka Prenj – Čabulja – Čvrstica. Ovo područje je i Prostornim planom SRBiH predloženo za zaštitu, a novim planom se potvrđuje njegova izuzetna vrijednost. Po IUCN kategorizaciji područje pripada II kategoriji, što znači da predstavlja zaštićenu zonu namijenjenu zaštiti ekosustava i rekreaciji.

Slika 3. Vran planina (Izvor: Google earth)

U narednom periodu sva navedena prirodna dobra potrebno je inventarizirati, valorizirati i kategorizirati sukladno važećim zakonskim okvirima.

¹⁰ Orijentacijska površina predloženog NP Prenj-Čabulja-Čvrstica na teritoriju Općine Prozor - Rama

3.8.3. Područja posebnih uvjeta korištenja (nivoi intervencije u prostoru)

Planirana područja koja se trebaju izgraditi u pojedinim zonama namjene (turizam, sport i rekreacija, gospodarske zone, neizgrađeni dijelovi naselja, naselja povremenog stanovanja), smiju se koristiti i uređivati samo prema planskim postavkama ovoga plana ili planovima nižeg reda koji je on predvidio.

Planom su utvrđeni nivoi intervencije za pojedine zone namjene, to jest neophodni planovi, kao i za područja oko Ramskog i Jablaničkog jezera. Nivoi intervencije kategorizirani su kao R I, R II, R III i R IV.

R I- Područje primjene urbanističkog projekta

Područje primjene urbanističkog projekta određuje se za prostor područja Ščit, uz primjenu uvjeta zaštite nacionalnog spomenika, kao i najužeg centra naselja Prozor.

R II- Područje primjene regulacijskog plana

Obveza izrade regulacijskih planova, u svrhu korištenja, zaštite prostora i građenja utvrđuje se za sve Turističke T2 zone, gospodarske zone G1, područja povremenog stanovanja GP2, kao i za zonu definiranu kao urbano područje.

R III- Područje primjene zoning plana ili urbanističkog plana, kao i Odluka o njihovom provođenju

Granicom šireg urbanog područja, utvrđena je zona za izradu zoning plana, kojim će se definirati područja za određene javne, društvene i gospodarske namjene unutar gradskog područja Prozora. Također, ovim planom predviđene su zone za sport i rekreaciju, koje zahtijevaju izradu zoning planova u svrhu smještanja određenih sadržaja u zone određene podnamjene.

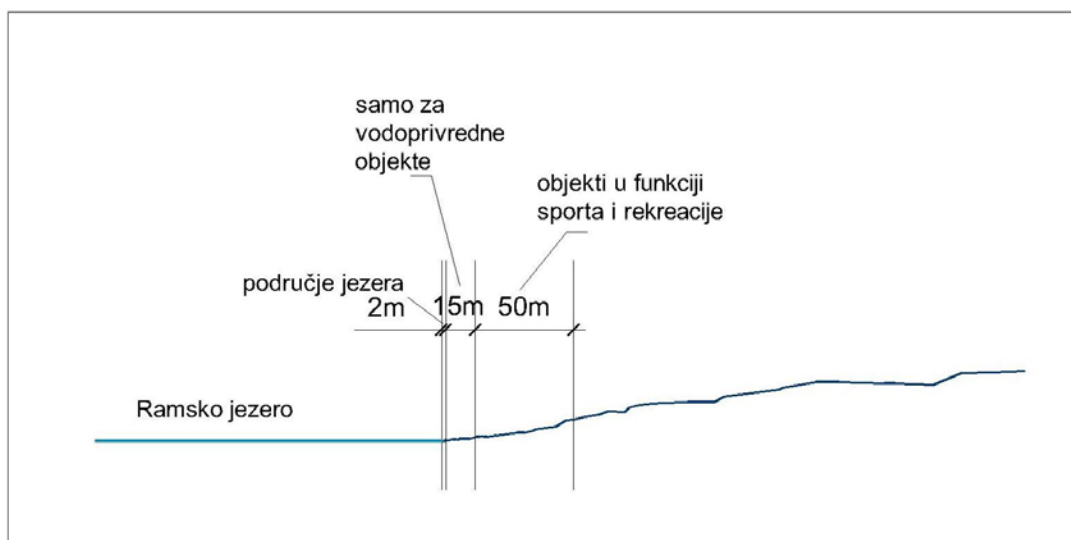
R IV- Područje primjene Prostornog plana i Općinske odluke

Sva građevinska područja naselja izvan planiranih urbanih dijelova, kao i ostala zemljišta (šumsko i poljoprivredno uz korištenje posebnih uvjeta za gradnju) područja su primjene odredbi Prostornog plana.

Zaštita jezera

Zona zaštite Ramskog jezera propisana je kroz tri zaštitne zone. Prva zona je zemljišni pojas od 2 m horizontalno mjereno od ivice maksimalne razine vode (kota 596,80 m n.m.), to je *područje jezera*. Druga zona, 15 m horizontalno mjereno od prve zone zaštite. U ovom

pojasu dozvoljava se izgradnja isključivo vodoprivrednih objekata. Treća zona zaštite je pojas 50 m od druge, za objekte u funkciji sporta i rekreacije.

Sl.4. Posebni uvjeti korištenja područja Ramskog jezera

Proširenje građevinskih zona je napravljeno u funkciji formiranja naselja. Ako se dio naselja nalazi unutar zaštitne zone jezera do 50 m, u tom slučaju je moguće građenje.

Zona zaštite Jablaničkog jezera ucrtana je u kartografskom prilogu ovoga plana i uvjetovana je geomorfologijom terena i stoga nije horizontalno projicirana. Granice zone vidljive su na kartografskom prikazu br. 6 ovoga plana. Korištenje i zaštita ovoga prostora regulirati će se uvjetima R II, regulacijskim planom.

3.8.4. Vodozaštita

Zaštita voda

Zaštita voda predstavlja značajan dio u okviru sveukupnog sprječavanja negativnog utjecaja na okoliš. To proizlazi iz činjenice da je voda opće dobro i ključni faktor u očuvanju/unaprjeđenju životnog prostora i standarda. Osobito je važno zaštititi vode koje se koriste ili planiraju koristiti za piće. Do donošenja nove odluke o zaštiti izvorišta Krupić potrebno je primjenjivati mjere zaštite definirane Odlukom o zaštiti sanitarne zone izvorišta Krupić iz 1998. godine.

Elaboratom zaštite i uređenja priobalja akumulacije hidroelektrane Jablanica (urađenom od strane Urbanističkog zavoda BiH i JP Elektroprivreda – HE Jablanica 1999. godine), a u cilju očuvanja kvalitete vode, flore i faune i unaprjeđenja životne sredine te racionalnog korištenja resursa u funkciji razvoja područja utvrđene su dvije zone zaštite:

1. UŽA ZAŠTITNA ZONA koja obuhvata područja akumulacije i pojas zemljišta uz akumulaciju određen po dva osnova:
 - a. Pojas zemljišta od 3 (tri) metra horizontalno mjereno od ivice vodnog ogledala pri koti uspora akumulacije od 270,00 m n.m.
 - b. Pojas zemljišta uz akumulaciju do kote (izohipse) 270.5 m n.m, dakle 50 cm iznad nivoa maksimalne vode.
2. I. ZAŠTITNA ZONA obuhvata pojas zaštite u širini od 7 (sedam) metara od uže zaštitne zone.

U području zona zaštite akumulacije zabranjeno je:

- izgradnja objekata;
- nasipavanje materijala;
- izvođenje radova koji mogu prouzrokovati zasipanje akumulacije i odron zemljišta;
- sječa šume i drugog raslinja;
- eksploatacija šljunka i pijeska;
- deponiranje otpadnih tvari;
- uvođenje otpadnih voda bez prethodnog pročišćavanja;
- postavljanje i izgradnja kuća na vodi.

U području akumulacije i uže zaštitne zone zabranjuje se:

- postavljanje ograda.

Samo u izuzetnim slučajevima može se dozvoliti:

- izgradnja objekata;
- nasipanje materijala;
- sječa raslinja,

ukoliko je vezano za funkcioniranje HE ili uređenja obale u turističko rekreativne svrhe, uz prethodno pribavljanje zakonom predviđenih suglasnosti i suglasnosti Elektroprivrede kao i izrade odgovarajućeg plana korištenja.

Analogijom izrade navedenog Elaborata potrebno definirati zone zaštite za Ramsko jezero, kako bi se ono sačuvalo u pogledu kvalitete vode i kompletnog krajolika, a u funkciji kvalitetnijeg životnog okruženja i korištenja u sportsko – rekreacijske i turističke svrhe.

Zbog toga je neophodno uraditi regulacijski plan i master plan obalnog prostora jezera i tek na osnovu njih vršiti građenje. Znači, preduvjet početka građevinskih aktivnosti u spomenutim zaštitnim zonama je izrada odgovarajućeg plana koji će javno utvrditi moguće intervencije u prostoru.

Sve površinske i podzemne vode moraju se štititi sukladno Zakonu o vodama (Sl. novine FBiH, br. 70/06) kao i cijelim nizom odluka i propisa koji su proizašli iz Zakona; Uredbi o opasnim i štetnim tvarima u vodama (Sl. novine FBiH, br.43/07), Pravilniku o graničnim vrijednostima opasnih i štetnih tvari za vode koje se nakon pročišćavanja iz sustava javne kanalizacije ispuštaju u prirodni prijamnik (Sl. novine FBiH, br.50/07), kao i Pravilnikom o uvjetima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta voda koje se koriste ili planiraju koristiti za piće (Sl. novine FBiH, br 51/02). Zaštita se ostvaruje provedbom navedene zakonske regulative, odnosno stalnim nadzorom kvalitete vode, kontroliranjem izvora onečišćenja, odvodnjom i adekvatnim pročišćavanjem otpadne vode, te ograničavanjem i zabranjivanjem aktivnosti koje mogu utjecati na zagađenje voda. Odvodnja otpadnih voda mora se provoditi tako da ne onečišćuje podzemne vode i prirodni okoliš.

Zaštita od voda

Na teritoriju Općine nalaze se površine koje su ugrožene od brdskih bujičnih tokova. Bujični tokovi mogu biti povremeni i stalni vodotoci u kojima zbog djelovanja kiša i topljenja snijega nastaju nagle promjene proticaja voda, a koji mogu dovesti do poteškoća i ugrožavanja života i zdravlja ljudi i imovine te poremećaja u vodnom režimu. Na svim dijelovima gdje postoji opasnost od bujičnih tokova, posebno pored naselja, potrebno je postići adekvatnu zaštitu u obliku regulacije takvih tokova, odnosno pošumljavanja područja kao bi se spriječila erozija zemljišta. Na takvim područjima je zabranjeno obavljati radnje kojima se može pogoršati vodni režim i povećati stupanj ugroženosti od štetnog djelovanja voda. Potrebnom studijskom dokumentacijom potrebno je utvrditi konkretna bujična područja i mjere sanacije.

3.8.5. Zaštita izvorišta pitke vode

Obzirom na hidrogeološku građu područja na kome se nalaze značajna izvorišta pitke vode u Općini, podzemne vode su jako osjetljive na izvore onečišćenja. Zagađenje podzemnih voda i izvora se javljaju od otpadnih voda naselja budući da naselja u njihovom slivnom području nemaju izgrađenu odvodnu mrežu sa uređajima za pročišćavanje tih voda. Otpadne vode se iz kolektora ispuštaju direktno u vodotoke i podzemlje, a septičke jame uglavnom nisu propisno izgrađene. Na zagađenost voda podzemlja također utječu i divlja i nesanitarna odlagališta otpada. Sve navedeno upućuje na konkretne mjere u zaštiti voda koje se planiraju ili koriste za piće. Izvorište Krupić ima definirane zone zaštite koje su predložene Elabortom urađenim od strane Zavoda za hidrotehniku Građevinskog fakulteta u Sarajevu iz 1988. godine, a usvojene Odlukom općinskog vijeća Prozor-Rama 15.12.1998.

godine. Navedena dokumentacija je u periodu izrade Plana dorađena i usklađena s podacima novih hidrogeoloških istraživanja, situacijom na terenu i novom zakonskom regulativom kroz *Projekt istražnih radova za uspostavu zaštite podzemnih voda izvorišta vrela Krupić* koji je dovršen u srpnju 2011. godine. Projekt sadrži i Odluku o zaštiti izvorišta koju treba donijeti nadležno tijelo. Nakon utvrđivanja novih granica zaštitnih zona, odlukom će se utvrditi program mjera i aktivnosti na zaštiti izvorišta sukladno važećem Pravilniku o uvjetima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta koja se koriste ili planiraju koristiti za piće (Sl. novine FBiH, br.51/02).

Lokalitet izvorišta je potrebno također adekvatno zaštititi, a kaptirani objekt obnoviti.

Također je potrebno adekvatno zaštititi i ostala izvorišta koja se koriste ili planiraju koristiti za piće, kao i ona koja bi se eventualno koristila i dala u koncesiju za flaširanje vode. Kod posljednjih je osobito važno definirati jasne mjere i uvjete kada je u pitanju količina crpljenja vode.

Privremeno do izrade adekvatne dokumentacije za zaštitu ovih izvorišta sukladno spomenutom Pravilniku, potrebno je utvrditi zaštitne zone od 100 m oko izvorišta na kojima se treba zabraniti gradnja.

3.8.6. Zaštita od erozije

Erozija nastaje djelovanjem vode (tekućice) i vjetra, tako što voda/vjetar odnose čestice tla. Javlja se kao vodna i eolska, pri čemu joj intenzitet varira u ovisnosti od morfologije terena: jači nagib padine uvjetuje bržu eroziju vodom, a zaravnjeno područje vjetrom. Ovaj se proces uvijek odvija i ne može se u potpunosti zaustaviti, premda se može djelovati na njegov intenzitet.

Protuerozivne mjere podrazumijevaju kompleksan i multidisciplinarni program, koji počinje od izobrazbe stanovništva o opasnostima od erozivnog djelovanja, i načinima njenog kontroliranja i usporavanja.

Tamo gdje postoji opasnost od erozivnog djelovanja potrebno je poduzeti konkretne mjere u zaštiti tla. Osnovni zadatak u zaštiti tla od erozije predstavlja podizanje biljnog pokrivača, šumskog i travnatog, na degradiranim erozivnim površinama te integralnim pristupom korištenju poljoprivrednog zemljišta uz kontroliranu uporabu kemikalija, minimalnu obradu i konzervaciju tla i vode. Šumski ekosustavi predstavljaju najučinkovitije zaštitnike tla od erozije.

Osim bioloških radova često su potrebni i značajni građevinski radovi u samom koritu bujice kako bi se postiglo smanjenje erozije u slivu i smireno otjecanje voda u formiranom bujičnom koritu. Značajan dio ovih radova je izveden na bujičnim potocima koji se ulijevaju u akumulacijska jezera (Jablaničko i Ramsko) kako bi se spriječilo deponiranje vučenih materijala u tim akumulacijama.

3.8.7. Zaštita prostornih vrijednosti (tlo, zrak, krajobraz, ekosustav, divljač i sl.)

Zaštita prostora predstavlja osnovu za osiguravanje kvalitetnog životnog prostora i standarda življenja. Postojeću kvalitetu okoliša treba unaprijediti, a u daljnjem razvoju je potrebno otklanjati uzroke onečišćenja i usuglasiti pravce razvoja sa politikom zaštite okoliša. U tom smislu je prostorno planiranje bitan segment preventive zaštite okoliša, jer se upravo na taj način usklađuju aktivnosti budućeg razvoja sa zaštitom prirodnih resursa u okvirima održivog razvoja. Planom se uspostavlja funkcionalni ustroj prostora kojemu je cilj grupiranje komplementarnih sadržaja i namjena na način da se osigura racionalno uređenje prostora.

Prostor Općine Prozor-Rama odlikuje se posebnom očuvanošću prostornih vrijednosti. Osnovne kvalitete okoliša i postojeće ekološke vrijednosti zastupljene su prvenstveno u očuvanom prirodnom okruženju te relativno ograničenoj izgrađenosti prostora. U okviru tih dijelova okoliša posebno se ističu prirodne šume kao i vodno bogatstvo u obliku planinskih izvora i vodotoka. To se ogleda i u činjenici da je veliki dio ovih prostornih vrijednosti prethodnom planskom dokumentacijom predložen za zaštitu. Neophodne aktivnosti u očuvanju ekološke stabilnosti upravo podrazumijevanju zaštitu prostornih vrijednosti poput vodotoka, izvora, vrijednih šuma i krajolika, uz obavezu očuvanja kvalitete tla i zraka.

Slika 5. Očuvanost prirodnog krajolika (Crni vrh – Zgonovi, Izvor: Google earth)

Osnovni ciljevi zaštite okoliša su učinkovito očuvanje prostora i postizanje ujednačene kvalitete života, razvijanje svijesti o potrebi racionalnog gospodarenja prostorom te uključivanje troškova zaštite okoliša u troškove proizvodnje.

Provedba načela zaštite okoliša u prostornom planiranju temelji se na suvremenim načelima i standardima zaštite okoliša, stoga je u cilju uspješnog planiranja potrebno najprije utvrditi polazne okolnosti kao što su; trenutni stupanj očuvanosti kvalitete okoliša, odnosno opterećenost i dosadašnju ugroženost prostora, zatim izvršiti inventarizaciju prirodnih i stvorenih vrijednosti koje treba zaštititi uvođenjem određene kategorizacije zaštite kao i planskim mjerama korištenja prostora te utvrditi stanje i potrebe opremljenošću fizičkom infrastrukturom. Ključni opseg djelovanja predstavljaju područja sukobljenih interesa u korištenju prostora naselja, gospodarstva i prirodnih resursa s prioritetima:

- poljoprivreda: smanjenje korištenja štetnih kemijskih sredstava te očuvanje cjelovitosti i kvalitete poljoprivrednog zemljišta;
- mineralne sirovine: sanacija i rekultivacija eksploatacijskih površina;
- vodno gospodarstvo: provedba mjera zaštite voda i suvremenih načela korištenja voda s tendencijom očuvanja prirodne strukture;

- infrastruktura i komunalne djelatnosti: modernizacija infrastrukturnih sustava, rješavanje prometnih problema i problema pročišćavanja otpadnih voda, ako i sustavno zbrinjavanje otpada;
- okoliš: provođenje mjera zaštite prirodne i kulturne zaštite.

Zaštita tla

U cilju zaštite tla potrebno je zaštititi kvalitetne poljoprivredne i šumske površine od prenamjene i osigurati ekološki prihvatljivu, intenzivnu i ekonomičnu poljoprivrednu proizvodnju. Poboljšanje kvalitete i proizvodne sposobnosti poljoprivrednog zemljišta moguće je postići primjenom odgovarajućih agrotehničkih i hidromeliorizacijskih mjera, te proizvodnju usmjeriti sukladno ograničenim zemljišnim kapacitetima i konfiguraciji terena Općine. Kvalitetu zemljišta osobito treba štititi adekvatnim zbrinjavanjem otpadnih voda i njihovim pročišćavanjem prije upuštanja u prirodni okoliš, te adekvatnim zbrinjavanjem krutog otpada i sanacijom neadekvatno izgrađenih i „divljih“ odlagališta otpada, te osigurati kontrolu onečišćenosti tla.

Zaštita zraka

Preventivnim mjerama zaštite potrebno je sačuvati postojeću kvalitetu zraka. Budući da eksploatacija mineralnih sirovina uzrokuje zagađenje zraka, prilikom obavljanja iste je potrebno provoditi tehničke mjere zaštite od onečišćenja zraka.

Zaštita biološke raznolikosti

Biološka raznolikost je u posljednje vrijeme u središtu pozornosti, ne samo znanstvenika i udruga koje se brinu o zaštiti prirode i okoliša, nego i vlada najvećeg broja država. Ta pojava upućuje na ozbiljnost stanja i stupanj ugroženosti prirode, pogotovo biološke raznolikosti. Ljudske aktivnosti utječu na ekosustave direktno (krčenje i uništavanje šuma) i indirektno te ih mijenjaju. Ove spoznaje postaju sve prisutnije u svijesti današnjeg čovjeka, te se postavlja pitanje granica dozvoljenih poremećaja prirodne ravnoteže.

Osnovna metoda očuvanja biološke raznolikosti je utemeljenje zaštićenih dijelova prirode, a osim zakonskog zaštićivanja pojedinih vrsta i prostora, potrebno je u sve ljudske djelatnosti ugrađivati mjere zaštite biološke raznolikosti. Zaštita ekosustava na prostorima koji se gospodarski koriste unapređuje se provođenjem mjera zaštite prirode od strane poljoprivrednih, šumskih, vodoprivrednih, prostorno-planskih i drugih službi. Za stvarno stanje prirode potrebno je izvršiti inventarizaciju, valorizaciju i procjenu ugroženosti flore, faune i njihovih staništa radi njihove zaštite i planiranja drugih aktivnosti u prostoru.

Slika 6. Pogled s Raduše na Ramsko jezero (Izvor: Google earth)

Zaštita krajobraznih i prirodnih vrijednosti

Zatečena kvaliteta prostora, uključivo prirodne i krajobrazne vrijednosti, kao i već prisutna ugroženost kvalitete okoliša zahtijeva da se što prije pristupi zaštiti netaknutih i sanaciji ugroženih prirodnih predjela. Stoga zaštita okoliša, kao jednog od glavnih čimbenika za kvalitetu života i budućeg gospodarskog razvitka treba biti na visokoj razini, a ljudsko djelovanje ne smije smanjiti njegovu kvalitetu, već stvoriti uvjete za njegovo poboljšanje.

Značajan dio prirodnih bogatstava na teritoriju Općine predstavlja i važan resurs u razvoju turizma, prvenstveno zimskog i sportsko rekreacijskog, što se prvenstveno odnosi na dijelove Vran planine, Raduše i Makljena. Ove prostore je potrebno kroz izradu regulacijskih ili zoning planova štititi sukladno načelu održivog razvoja, odnosno da se njihovim gospodarskim iskorištenjem u svrhu turizma ne utječe na trajno smanjenje njihovih prirodnih vrijednosti.

Slika 7. Malo Rumbočko jezero na Raduši (Izvor: Google earth)

Na području Općine se nalaze i značajne šumske površine, pašnjaci, livade, umjetna i prirodna (mala planinska) jezera, vodotoci i mnoštvo planinskih izvora. Povoljna je okolnost da na većem dijelu ovih prostora nema značajnijih graditeljskih zahvata tako da su ostala u prirodnom stanju. Postoje, međutim intervencije u vidu izgradnje šumskih putova, te nekontrolirane eksploatacije šuma i mineralnih sirovina koje je potrebno na adekvatan način sanirati.

Planiranje novih infrastrukturnih objekata (prometnica, dalekovoda i sl.) treba uvažavati prostorne i morfološke karakteristike terena, odnosno da se zahvati u prostoru kojima se mijenja izgled krajolika (usjeci i zasjeci, prosjeci šuma i sl.) svedu na minimum.

Potencijalnu opasnost za okoliš predstavljaju klizišta nastala dijelom i kao posljedica erozije koja se javlja pod utjecajem bujica. Na svim dijelovima kojima prijeti ovakva opasnost potrebno je provesti mjere zaštite u vidu građevinskih zahvata i ozelenjivanja i pošumljavanja saniranog zemljišta.

Ugrožavanje okoliša javlja se i u vidu nekontroliranog odlaganja otpada u prirodu. Postojeću općinsku komunalnu deponiju, kao i „divlje“ deponije na teritoriju Općine je potrebno što prije sanirati, a zbrinjavanje otpada sa područja Općine usmjeriti na zajedničku deponiju Općine Tomislavgrad, Kupres i Prozor – Rama, a koja će biti formirana na području Općine Kupres.

Problem ugroženosti okoliša javlja se također i kroz postojeća rješenja odvodnje otpadnih voda, osobito na području općinskog središta i najveće koncentracije stanovništva,

gdje se sva otpadna voda, bez prethodnog pročišćavanja upušta u rijeku Prozorčicu. Ovaj problem je potrebno riješiti u što skorije vrijeme izgradnjom cjelovitog sustava javne kanalizacije i sustava za pročišćavanje otpadnih voda.

Zaštita divljači

Na području Općine djeluje lovačko društvo „Vepar“, čije granice lovišta se poklapaju s administrativnom granicom Općine, kako je precizirano u lovno-gospodarskoj osnovi. Lovište pripada kategoriji planinskih lovišta jer je preko 50% prostora iznad 1000 m nadmorske visine, točnije 25 500 ha ili 53% sa jako razvijenim reljefom. Nadmorska visina lovišta je od 260 m na Jablaničkom jezeru do 2023 m na planini Vran ¹¹. Cijelo lovište lovačkog društva podijeljeno je na tri područne cjeline; gornje ramsko, srednje ramsko i donje ramsko. Namjena lovišta je uzgoj, zaštita i iskorištavanje divljači niskog (zečevi, fazani, jarebice, prepelice, patke, golubovi) i visokog lova (srneća divljač, divlja svinja, medvjed, tetrijeb, divokoza) na principu trajnog gazdovanja.

Prema zakonu o lovstvu (Sl. Novine FBiH, br. 7/06) divljač je državno vlasništvo i dobro od općeg interesa, koje uživa posebnu brigu i zaštitu. U lovno-gospodarskoj osnovi, koja je obvezna za svako lovište, uređuje se gospodarenje divljači i lovištem za desetogodišnje razdoblje. Bez lovno-gospodarske osnove lov divljači nije dopušten. Ona sadrži naročito prikaz stanja lovišta, temeljne biološke i fizičke karakteristike lovišta, sastav divljači (količina i kakvoća), ciljeve gospodarenja, vrste i obujam radova, mjere i metode za postizanje ciljeva gospodarenja, kao i ekonomsko-financijsku osnovu gospodarenja, program za promicanje lovstva i lovočuvarsku službu. Lovno-gospodarska osnova mora biti usklađena sa dugoročnim programom razvoja poljoprivredne proizvodnje i šumskogospodarskom osnovom za površine na kojima se lovište nalazi, kao i sa vodoprivrednom osnovom, prostornim planom i ratificiranim međunarodnim ugovorom iz oblasti lova, zaštite prirode i prirodnih staništa divljači.

Prema navedenom zakonu divljač se dijeli na zaštićenu i nezaštićenu, pri čemu zaštićena mogu biti vrste pod stalnom, privremenom i povremenom zaštitom. Trajno zaštićene vrste sukladno „Crvenoj listi“ su one koje se uopće ne smiju loviti. Privremeno zaštićena divljač je ona, koja se na određenom lovištu, tijekom određenog broja godina ne smije loviti, dok povremeno (lovostajem) zaštićenu divljač se ne smije loviti u određeno periodu godine. Ova vrsta zabrane se utvrđuje za period reprodukcije i odgoja mladunaca.

U grupu nezaštićene divljači spadaju one vrste na koje je lov dozvoljen tokom cijele godine, odnosno one koje lovstvu i prirodi čine osjetne štete, a zastupljene su u većem broju.

¹¹ Podaci preuzeti s Internet stranice LD „Vepar“ Prozor - Rama

3.8.8. Zaštita od potresa

Područje Općine se nalazi u VI. Zoni MCS ljestvice. Sukladno potencijalnoj opasnosti od potresa, projektiranje i građenje je potrebno provoditi sukladno zakonu i postojećim propisima i normama. Obzirom na to, za svaku lokaciju na kojoj se planira gradnja (ili rekonstrukcija) potrebno je izvršiti seizmička, geomehanička i geofizička istraživanja. Potresi također mogu potaknuti i pospješiti klizanje tla.

Uvjete građenja objekata u funkciji zaštite od potresa, kao i ostale uvjete organizacije naselje i gradnje potrebno je regulirati na općinskoj razini.

3.8.9. Zaštita od elementarnih nepogoda i ratnih razaranja

Sukladno važećim propisima jedinice lokalne samouprave dužne su radi zaštite i spašavanja ljudi, materijalnih i drugih dobara od opasnosti i posljedica prirodnih i tehničko-tehnoloških, ekoloških nesreća, te ratnih zbivanja planirati i graditi skloništa i druge objekte za zaštitu ljudi, kao i kontinuirano vršiti praćenje ispravnosti cjelokupnog sustava zaštite od elementarnih nepogoda.

Zaštita od ratnih razaranja

Stupanj ugroženosti se određuje ponajprije na osnovu određenih kriterija, položaja i gustoće naseljenosti. Skloništa i drugi objekti za zaštitu stanovništva na području Općine trebaju se graditi u naseljima koja su svrstana u ugrožena naselja.

Zaštita od elementarnih nepogoda

- **Zaštita od rušenja**

Kod projektiranja i gradnje odrediti razmak između planiranih objekata i prometnice takav da eventualno rušenje ne bi otežalo prometnu komunikaciju. Planovima nižeg reda za eventualna nova građevinska područja osigurati više ulazno-izlaznih komunikacija (prometnica).

- **Zaštita od požara**

Potrebno je procijeniti realnu ugroženost od požara, time i požarno opterećenje i ostale parametre koji su podloga za projektiranje vatrogasnih sektora i vatrobranih pojaseva. Projektiranje objekata se temelji na zakonima, propisima te prihvaćenim pravilima struke.

Poseban problem je i širenje vatre na susjedne objekte. To se regulira razmakom između objekata ali i položajem požarnih zidova. Objekti moraju imati vatrogasni prilaz zbog spašavanja osoba, gašenja požara na objektu kao i na otvorenom prostoru. Dodatne mjere zaštite su vatrododjava ali i pojačan kapacitet hidrantske mreže.

Pri gradnji i rekonstrukciji vodoopskrbnih mreža mora se, ukoliko ne postoji, projektirati i hidrantska mreža. I u oblasti zaštite od požara potrebno je donijeti odgovarajuće dokumente – odluke na razini Općine.

3.8.10. Minska polja

Zaostala minska polja nisu samo opasnost za sigurnost građana već i velika zapreka za razvoj (šumarstvo, poljoprivreda, industrija...) te eventualne zahvate u prostoru koji su esencijalni za isti. Područja zagađena minama podudaraju se sa zonama ratnih djelovanja.

Sistemska izviđanje, koje provodi nadležno tijelo BHMAC, utvrdilo je veličinu i kompleksnost ovoga problema. Detaljno izviđanje je potrebno zbog nepoznavanja rasporeda minskih polja, pojedinačnih mina na širem području, nesavršenosti alata za razminiranje itd.

Svi ovi problemi bili su osnova za izradu Strategije protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine 2009.-2019., koja predviđa da će BiH biti bez mina 2019. godine.

3.8.11. Klizišta

Na osnovu podataka dobivenih od Nositelja Prostornog plana, u Planu su prikazana klizišta na području Ramskog jezera (ukupno 8 klizišta) za koja je potrebno izvršiti detaljna istraživanja, a onda sukladno dobivenim podacima izvršiti sanaciju i ostale potrebne radnje kako bi se područje stabiliziralo. U nastavku su nabrojana klizišta, a ista su prikazana grafički na karti br 6. *Uvjeti korištenja i zaštite prostora:*

- Klizište „Mluša“ površine 22,2 ha;
- Klizišta (dva) „Radin potok“ površine 2,1 ha i 1 ha;
- Klizište „Stara separacija“ površine 11 ha;
- Klizište „Kovačevo polje“ površine 13,3 ha;
- Klizišta (dva) „Matine stijene“ površina 2,4 ha i 1,9 ha;
- Klizište „Radeljevac“ površine 1,1 ha;
- Klizišta (dva) „Ščit“ površine 1 ha i 0,8 ha;
- Klizište „Varvara“ površine 3,8 ha.

Ostala klizišta na području Općine Prozor-Rama nisu evidentirana ovim Planom obzirom da dokumentacija o istim nije bila dostupna Nositelju izrade. U narednom periodu potrebno je uraditi detaljnu studijsku analizu kojom bi se evidentirala i utvrdila sva klizišta na području Općine kako bi se onda moglo pristupiti njihovoj sanaciji.

4 MJERE I SMJERNICE ZA REALIZACIJU PLANA

4.1. Obvezatnost plana

Prostornim planom Općine se utvrđuju temeljna načela planskog uređenja prostora, ciljevi prostornog razvoja, zaštita, korištenje i namjena zemljišta, uz uvažavanje prirodnih, kulturnih i pejzažnih vrijednosti. Prostorni plan Općine predstavlja dugoročni planski dokument, koji je sukladno Zakonu o prostornom planu i korištenju zemljišta na razini FBiH obvezujući dokument za sve korisnike prostora na području Općine Prozor – Rama.

Svako raspolaganje prostorom koje je u suprotnosti s Prostornim planom, Odluci o njegovom provođenju i drugim dokumentima donesenim na osnovu Prostornog plana, podliježe sankcijama.

Za urbana područja Općine obavezna je izrada Urbanističkog plana, odnosno noveliranje postojeće planske dokumentacije. Rok za noveliranje planske dokumentacije je godinu dana od dana donošenja Odluke o usvajanju i provođenju prostornog plana.

4.2. Provođenje plana i kontinuitet planiranja

Uspješno provođenje Prostornog plana podrazumijeva usklađeno i organizirano djelovanje svih korisnika prostora na ostvarenju planskih ciljeva i konkretnih rješenja. U tom smislu posebnu ulogu imaju organi uprave i inspeksijskih službi koji su nadležni za praćenje realizacije Plana.

Nositelji ovlasti u gospodarenju javnim dobrima, kao i drugi značajniji subjekti u korištenju prostora na koji se Plan odnosi, moraju donijeti svoje razvojne programe i strategije utvrđene na temelju odgovarajućih analiza studija (šumarstvo, poljoprivreda, promet, vode, energetika, zbrinjavanje krutog i tekućeg otpada, sport i rekreacija i dr.).

Svi dokumenti koji se odnose na prostor obuhvata Plana i njegovo korištenje moraju biti usuglašeni s Planom, odnosno sa važećim zakonskim propisima, te državnim i međunarodnim dogovorima i konvencijama.

Općinska služba zadužena za praćenje izrade i provedbe Plana, sukladno članu 25. Zakona o prostornom planiranju i korištenja zemljišta na razini Federacije BiH, te članu 5. i 6. Uredbe o jedinstvenoj metodologiji za izradu planskih dokumenata, pripremit će Program mjera za praćenje provedbe prostornog plana sa ustrojem odgovarajuće dokumentacije. Program mjera obuhvaća dvogodišnji period.

Na osnovu podataka o realizaciji Plana u dvogodišnjim periodima, odnosno izvješća o stanju u prostoru i ostvarivanju planiranih ciljeva, općinsko vijeće donosi ocjenu o provedbi Prostornog plana, učinkovitosti usvojenih mjera o gospodarenju prostorom te donosi Program mjera za sljedeće dvogodišnje razdoblje sa eventualnim terminskim i drugim usuglašavanjem Plana.

4.3. Mjere i aktivnosti u oblasti zemljišne politike

Učinkovito provođenje prostorno – razvojne politike je u velikoj mjeri determinirano vlasničkim odnosima nad zemljištem. To se osobito odnosi na urbane prostore grada, čiji razvoj zbog stanja vlasništva nad zemljištem može biti usporen, ograničen ili onemogućen. Stoga je potrebno pomno proučavanje stanja te kreativna primjena Zakona o građevinskom zemljištu, kako bi se po otkupu zemljišta i pravu prvokupa formirao zemljišni fond, a time osigurali i uvjeti za realizaciju prostorno – planskih dokumenata.

Primjena partnerskih odnosa između javnog i privatnog vlasništva u oblasti prostornog uređenja kojima mogu biti zadovoljeni javni i privatni interesi je također moguća i preporučljiva.

Također je potrebno regulirati razgraničenja između javnog i privatnog zemljišta unutar naselja jer to uvjetuje cjelokupne prostorne odnose u naseljima, a time i mogućnost oblikovanja javnih površina u skladu s javnim interesom.

Osobito je bitno definiranje površina pod prirodnim ili izgrađenim javnim dobrima i njihovim zaštitnim zonama. Ove površine i zaštitne zone su određene posebnim sektorskim zakonima, ovim Prostornim planom i Odlukom o njegovom provođenju. Rješavanje vlasničkih odnosa i prava korištenja na spomenutim površinama su preduvjet efikasne zaštite tih dobara i njihovog korištenja.

Provođenjem navedenih mjera u zemljišnoj politici kao i dosljedno ubiranje poreznih prihoda na promet nekretnina te usmjeravanje sredstava na prostorni razvoj moguće je znatno utjecati na razvoj Općine, odnosno ostvarenje ciljeva Prostornog plana.

Uvođenjem naknada za uređenje građevinskog zemljišta i namjenskih komunalnih doprinosa moguće je ubrzati proces izgradnje komunalne infrastrukture i opreme u urbanim prostorima i u svim naseljima Općine. Na ovaj način bi se postiglo ujednačavanje životnih

uvjeta na cijelom području Općine, odnosno uvjeta u ruralnim dijelovima Općine sa uvjetima u gradu i drugim urbanim područjima u Županiji/Kantonu. U tom smislu je potrebno pronalaziti i koristiti sve potencijalne izvore sredstava, posebno uključujući sredstva podrške procesima koji će doprinijeti sprečavanju odliva domicilnog stanovništva.

Značajan utjecaj na efikasno provođenje zemljišne politike ima stanje evidencije o zemljištu (katastar i gruntovnica) odnosno njihova ažurnost i digitalizacija. Također značajan utjecaj ima i evidencija o katastarskim prihodima, zemljišnoj renti, prometu zemljišta i dr. te kvalitetno normativno reguliranje svih aktivnosti koje mogu koristiti u ovoj oblasti javnog interesa. U tom pravcu se preporučuje uvođenje GIS-a (geografskog informacijskog sustava) budući je on jedna od osnovnih podloga za kvalitetno usmjeravanje prostornog uređenja Općine.

4.4. Mjere i aktivnosti u građenju i stambenoj politici

U svrhu planskog razvoja Općine, izgradnje naselja i objekata, Prostornim planom utvrđuju se zone urbanih naselja i gospodarske zone. Aktivnosti na izradi planskih dokumenata iz oblasti detaljnog planiranja (zoning, urbanistički, regulacijski planovi za grad Prozor i detaljni planski dokumenti pojedinih zona) čine prioritetne zadatke u primjeni i provođenju Prostornog plana.

4.4.1. Objekti unutar urbanih naselja

Urbanističkim planom Prozor 2002. definirane su granice užeg i šireg područja za grad Prozor. Tim planom definirani su uvjeti izgradnje unutar urbanog područja. U tijeku je izrada izmjena i dopuna Regulacijskog plana, kojim će biti propisani uvjeti za izgradnju građevina.

Građevine prema namjeni mogu biti stambene, stambeno – poslovne, poslovne, javne, turističko – ugostiteljske, sportske, infrastrukturne, garažne (slobodno-stojeće ili skupne), urbane opreme i ostale, a sve u skladu sa urbanističko – tehničkom dokumentacijom.

4.4.2. Objekti u ruralnim naseljima

Izgradnja objekata u ruralnim naseljima na području Općine Prozor-Rama podijeljena je u tri osnovna tipa. Prvi tip su objekti za stalno stanovanje u ruralnim naseljima. Drugi tip su

objekti za povremeno stanovanje u planiranim zonama i treći, postojeći tradicijski stambeni objekti koji nisu u funkciji, kojima se planira rekonstrukcija u svrhu turističkog razvoja. Za treći tip objekata potrebno je studijom utvrditi tradicijski tip objekta, na osnovu koje će se propisati uvjeti i poticati izgradnja ovakvih objekata.

Područje za izgradnju ruralnih naselja se smatra građevinsko zemljište na kojem su izgrađene građevine stambene i druge namjene i infrastrukturne građevine i površine i u kojem se mogu graditi nove građevine namijenjene stanovanju i drugim osobnim ili zajedničkim potrebama ljudi.

Gradnja unutar naselja mora biti stručno usmjeravana s ciljem da se osiguraju prostori i sadržaji od zajedničkog interesa građana u naselju i spriječe postupci i radovi koji bi mogli dovesti do pogoršanja stanja okoliša, odnosno do ugrožavanja zdravlja i normalnih životnih uvjeta u naselju.

Osnovni uvjeti izgradnje objekata u ruralnim naseljima:

- Izgradnja objekata unutar ruralnih naselja treba biti orijentirana prema postojećim ili planiranim prometnicama i to tako da se može ostvariti pristup na tu prometnicu preko građevinske parcele ili prilaznim putem minimalne širine 3 m. Ukoliko prilazni put ide preko tuđe parcele, vlasnik objekta mora osigurati trajno pravo služnosti nad zemljišnom parcelom pod prilaznim putem.
- Kod rekonstrukcije objekata koji nemaju neposredan kolski pristup javnoj prometnici, već samo pješački pristup, može se iznimno tolerirati zatečeno stanje.
- Minimalna udaljenosti nove građevine od ruba kolnika postojeće ili planirane prometnice je 5 m, a u izuzetnim terenskim uvjetima 3 m.
- Oblik i veličina građevinske parcele je ovisna o postojećem izgledu i veličini izvorne parcele ili parcele nastale cijepanjem ili spajanjem katastarskih čestica. Parcela mora omogućiti smještaj objekta, minimalnu udaljenost od prometnice i prostor za komuniciranje oko objekta.

Preporuča se maksimalna izgrađenost parcele do 50%.

Maksimalna površina građevinske parcele u ruralnim naseljima nije ograničena, obzirom da može sadržavati i vrt kao sastavni dio parcele.

- U ruralnim naseljima se mogu graditi slobodne i poluotvorene građevine, a njihova namjena je pretežito stambena. Objekti seoskog gospodarstva (staje, sjenici, silaže i sl.) moraju biti izdvojeni od stambenih objekata na razumnu udaljenost koja osigurava zaštitu ljudi od negativnih utjecaja tih objekata. Ukoliko je držanje stočnog blaga i

živadi normativno regulirano posebnom Odlukom, primjenjivat će se uvjeti iz te Odluke.

- Maksimalna katnost objekata je P+2 s tim da je dopuštena gradnja podruma uz uvjet njegove potpune zaštite od vlage.
- Krovovi objekata su u pravilu dvostrani sa nagibom ploha primjerenim brdsko-planinskim uvjetima.
- Materijali za gradnju su čvrsti i postojani (kamen, opeka, beton). Obrada fasada je žbuka ili kamen.
- Na svim postojećim objektima se mogu vršiti manje rekonstrukcije i adaptacije, uvoditi instalacije, dograđivati sanitarne prostorije, vršiti investicijske i tekuće opravke, te uređivati dvorišta sa ogradama.

Za izvođenje radova iz prethodnog stava, kojima se vrše konstruktivne intervencije na objektu, mora biti urađena projektna dokumentacija sukladno važećim propisima i uvjetima iz Odluke o provođenju Prostornog plana.

4.5. Mjere i aktivnosti za zaštitu prirode i životnog okoliša

Zaštita okoliša podrazumijeva cjelovito očuvanje kvaliteta životne sredine, očuvanje prirodnih zajednica, racionalno i održivo korištenje prirodnih izvora i energije na najpovoljniji način za okoliš, kao osnovni uvjet zdravog i održivog razvoja.

Osnovni ciljevi zaštite okoliša su:

- trajno očuvanje izvornosti, biološke raznolikosti prirodnih zajednica te očuvanje ekološke stabilnosti;
- očuvanje kvalitete žive i nežive prirode kao i racionalno korištenje prirodnih dobara;
- očuvanje i obnavljanje estetskih i kulturnih vrijednosti krajolika, unaprjeđenje stanja okoliša te osiguravanje boljih životnih uvjeta.

Zaštita okoliša postiže se praćenjem, ograničavanjem, sprječavanjem i uklanjanjem nepovoljnih utjecaja na okoliš. Potrebno je ostvariti uravnotežen odnos gospodarskog razvoja i zaštite okoliša, te provoditi sanaciju već ugroženih dijelova okoliša.

Zaštita okoliša također podrazumijeva takvo planiranje i korištenje okoliša koje će osigurati življenje i gospodarski razvoj uz istovremenu brigu za trajnim očuvanjem razvojnih potencijala. Prostorno planiranje predstavlja jedno od značajnijih instrumenata zaštite okoliša, stoga pravilno planiranje i usmjeravanje svih aktivnosti na određenom prostoru bitno sprječava narušavanje kvalitete okoliša, odnosno pospješuje njegovo unaprjeđenje.

Planiranje gospodarenja okolišem je dio prostornog planiranja, a potrebno je radi pronalaženja učinkovitog i održivog korištenja prirodnih dobara i mogućnosti sagledavanja svih elemenata koji utječu na stanje na prostoru.

Ovim Prostornim planom se utvrđuju ciljevi i interesi koje je na području Općine potrebno realizirati, vodeći pri tom računa da korištenje prostora treba osigurati sanaciju, zaštitu i unaprjeđenje stanja okoliša. U procesu planiranja, uz zaštitu okoliša, a vezano za sve buduće aktivnosti potrebno je utvrditi mjere zaštite okoliša od utjecaja već korištenih objekata, kao i mjere zaštite tla, vode, zraka, biljnog i životinjskog svijeta, krajolika, kulturnih i povijesnih vrijednosti od svih oblika prisutnog i eventualnog budućeg onečišćenja.

Mjere sprječavanja negativnog utjecaja na okoliš obuhvaćaju čitav skup aktivnosti usmjerenih na očuvanje okoliša u naslijeđenom, odnosno prvotnom, ili pak neznatno izmijenjenom stanju. Nepovoljne utjecaje na okoliš na području obuhvata Plana potrebno je regularnim mjerama zaštite svesti na najmanju moguću mjeru. Prostornim planom su definirani kriteriji zaštite koji obuhvaćaju zaštitu tla, zraka, vode, kao i zaštitu od buke i mjere posebne zaštite.

Na prostoru Općine Prozor-Rama okoliš nije u znatnijoj mjeri narušen, zahvaljujući i činjenici da je gospodarski razvoj sveden na najmanju moguću mjeru zbog ratnih razaranja.

Zaštita tla

Zaštita tla ima višestruk učinak na druge dijelove okoliša. Tlo je s jedne strane važan životni i gospodarski prostor za njegovo stanovništvo, dok je s druge strane zbog različitih zahtjeva u pogledu korištenja ugroženo. Osim toga, tlo kao dugoročan pokazatelj zauzima poseban položaj unutar ekosustava, a obnavljanje i stvaranje novog tla odvija se jako sporo.

Stoga se predlažu sljedeće mjere zaštite i sanacije:

- izgradnja kanalizacijskih sustava za komunalne otpadne vode naselja;
- saniranje kamenoloma ublaživanjem padina iskopa i hortikulturnim uređenjem;
- ugradnja otprašivača i zbrinjavanje otpadnih ulja u kamenolomima;
- uređenje sanitarnih deponija;
- ograničenje upotrebe umjetnih gnojiva i kemijskih sredstava za zaštitu bilja;
- motrenje, obilaženje, te čišćenje šuma, gradnja šumskih putova i prosjeka zbog zaštite od požara.

Zaštita zraka

Glavni (potencijalni) izvor onečišćenja zraka predstavlja eksploatacija mineralnih sirovina. Zaštita zraka se ostvaruje ugradnjom otprašivača u kamenolomima, ugradnjom filtra za pročišćavanje zraka od sagorjelih plinova i prašine na budućim proizvodnim

pogonima, izborom goriva s malom količinom sumpora, te usmjeravanjem na izvorno čistu tehnologiju.

Onečišćenja zraka zbog prometovanja nastaje od emisije SO₂, CO, CO₂, dušikovih oksida, hlapljivih organskih tvari (benzen, ksilen). Tu su još onečišćenja praškastim tvarima. Najznačajnije je onečišćenje olovom. Najučinkovitiji način smanjenja emisija predstavlja postupno prelaženje na bezolovni benzin (ugradnja katalizatora) i diesel gorivo sa sadržajem sumpora manjim od 0,3 %, dugoročno 0,02 %.

Eventualne mjere za zaštitu zraka od zagađenja prometom mogu se svesti na mjere koje nisu uvjetovane velikim ulaganjima, a izuzetno su efikasne kao mjere zaštite u prizemnim slojevima. Sastoje se od uređenja adekvatnih zelenih površina kojima se osigurava zeleni zaštitni tampon između prometnica i okolne gradnje, te se na taj način formira barijera kojom se sprečava penetracija štetnih tvari u pješački i stambeni dio ulice.

Odlagališta otpada mogu biti izvor metana i neugodnih mirisa koji nastaju zbog biološke razgradnje organskog otpada i dima koji nastaje prilikom spaljivanja otpada. Pri spaljivanju otpada nastaju otrovni klorirani spojevi dioksini i furani. Ovakva onečišćenja spriječit će se sanitarnim uređenjem odlagališta.

Prilikom izgradnje novih gospodarskih pogona potrebno je provoditi preventivne mjere zaštite. Za postojeće pogone koji predstavljaju potencijalni izvor zagađenja zraka potrebno je:

- mjerenjem pratiti postojeće emisije i procijeniti moguće štetne utjecaje na okolinu;
- u slučaju utvrđene nedozvoljene emisije poduzeti potrebne mjere za njeno smanjenje;
- ukoliko prostorne mogućnosti to dozvoljavaju, potrebno je realizirati zeleni pojas između radnih i ostalih sadržaja.

Zaštita od buke

Ugroženost bukom najizraženija je uz prometnice na kojima se odvija intenzivni kolni promet. Utjecaj buke se smanjuje poduzimanjem mjera koje su navedene kod zaštite zraka:

- unaprjeđenjem mreže prometnica,
- izgradnjom obilaznica naselja te
- hortikulturnim mjerama.

U cilju smanjenja buke potrebno je:

- otklanjati izvore buke ili smanjivati razinu buke na dopuštenu razinu;
- zabraniti rad bučnih djelatnosti i ugostiteljstva u noćnim satima, osim onih koji ispunjavaju potrebne tehničke uvjete;

- odrediti zone u kojima bi bila dopuštena viša i niža razina buke (karta buke).

Zaštita biološke i krajobrazne raznolikosti

Biološka raznolikost prirodno je podložna stalnim promjenama te su mnoge biljne i životinjske vrste tijekom evolucije i prirodno iščezle. U današnje vrijeme čovjek je glavni uzročnik ubrzanog izumiranja vrsta. Temeljnu metodu očuvanja biološke raznolikosti predstavlja utemeljenje zaštićenih dijelova prirode, što je uvaženo kao plansko opredjeljenje.

Pored zakonskog zaštićivanja pojedinih vrsta i prostora, važno je u sve ljudske djelatnosti ugrađivati mjere zaštite biološke raznolikosti. Zaštita staništa na prostorima koji se gospodarski koriste unapređuje se provođenjem smjernica zaštite prirode od strane poljoprivrednih, šumskih, vodoprivrednih, prostorno-planskih i drugih službi. Za pravo stanje prirode potrebno je izvršiti inventarizaciju, valorizaciju i procjenu ugroženosti flore, faune i njihovih staništa radi njihove zaštite i planiranja ostalih aktivnosti u prostoru.

Potrebno je spriječiti neplansku i nekontroliranu eksploataciju šuma putem praćenja stanja i provođenja zakonskih mjera.

Procjena posljedica tehnoloških nesreća i zaštita od izvanrednih događaja

Prilikom odlučivanja o lokaciji za vršenje potencijalno opasnih djelatnosti treba uzeti u obzir procjenu rizika po okoliš, uključujući posljedice prekograničnih učinaka, te ocjenu rizika uključujući fizičke značajke područja. Pri tome je potrebno utvrditi količinu i svojstva opasnih tvari, prirediti scenarij tipičnog uzroka industrijske nesreće, predvidjeti težinu nastalih posljedica po ljude i okoliš te poduzeti mjere za smanjenje vjerojatnosti širenja štetnog djelovanja.

Ostale mjere

Nemoguće je razdvojiti upravljanje krutim otpadom od zaštite okoliša i prirodnih vrijednosti. Jedno podrazumijeva drugo. Upravljanje otpadom je obrađeno u posebnom poglavlju ovoga Plana, zato je samo potrebno napomenuti da je za sanaciju postojećeg stanja i unaprjeđenje budućeg stanja okoliša, krajobraza i svih ostalih prirodnih vrijednosti potrebno:

- napraviti projekt upravljanja otpadom;
- sanirati postojeće divlje deponije;
- nakon uspostavljanja regionalne deponije u Općini Kupres, zatvoriti i sanirati trenutnu općinsku deponiju Duška kosa.

4.6. Praćenje i ostvarivanje plana

Sukladno članu 11. Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije BiH, općinska služba nadležna za poslove prostornog uređenja vodi evidenciju o svim aktivnostima koja su pratila postupak usvajanja Prostornog plana. Na osnovu analize stanja prostora i usvojenih rješenja iz Prostornog plana, Služba je obvezna sačiniti prijedlog Programa mjera za unaprjeđenje stanja u prostoru za početni period realizacije plana, odnosno za period od dvije godine. Program mjera o unaprjeđenju stanja u prostoru treba sadržati ocjenu stanja u prostoru i pitanja u izradi dokumenata prostornog uređenja, potrebi pribavljanja podataka i stručnih podloga za izradu novih dokumenata prostornog uređenja ili izmjenu postojećih, kao i druge mjere koje budu potrebne.

Postupak ocjene stanja u prostoru i provođenja dokumenata prostornog uređenja i Programa mjera za prethodni period, te donošenje novog Programa mjera ponavlja se svake dvije godine.

Kontinuirano i uspješno praćenje procesa realizacije Plana omogućit će blagovremene i učinkovite intervencije u planskoj regulativi kojom se definiraju odnosi u prostoru u skladu s općim i posebnim ciljevima gospodarenja prostorom.

B Grafički dio

I KARTOGRAMI 1:100 0000

1. Veličinska struktura naselja i društvena infrastruktura